

**EUROPEAN
REFORMS
BULLETIN
2021 No 1**

European Reforms Bulletin

2021

scientific peer-reviewed journal

No. 1

Founded and edited by Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg (Registre de commerce et des sociétés, Luxembourg, F 10.340, siège social: L-1541 Luxembourg, 36, boulevard de la Fraternité).

Tel.: +352661261668

email: bulletin@email.lu

http://cers.eu.pn/bulletin.html

Editorial board: Yeskov S. (D.Sc., Assoc. Prof., Luxembourg, editor-in-chief), Zaiets O. (PhD, Assoc. Prof., Luxembourg, deputy editor), Dymarskii Ia. (D.Sc., Prof., Russian Federation), Kaluzhnyi R. (D.Sc., Prof., Ukraine), Karchevskiy N. (D.Sc., Prof., Ukraine), Korystin O. (D.Sc., Prof., Ukraine), Kretova A. (PhD, Russian Federation), Nedodaieva N. (D.Sc., Prof., Israel), Rozovskiy B. (D.Sc., Prof., Ukraine), Zablodska I. (D.Sc., Prof., Ukraine).

European Reforms Bulletin is an international, multilingual (English, Ukrainian, Russian), scholarly, peer-reviewed journal, which aims to publish the highest quality research material, both practical and theoretical, and appeal to a wide audience. It is an official bulletin of the Centre for European Reforms Studies and is published 4 times a year (quarterly). It includes articles related to legal and economic issues of reforms in European Union and Europe-oriented countries, including efficiency and experience of these reforms, comparative studies on all disciplines of law, cross-disciplinary legal and economic studies, and also educational issues. It welcomes manuscripts from all over the world, in particular from countries which made European choice recently. It accepts articles from professional academics, researchers, experts, practitioners and PhD students.

Responsibility for the accuracy of bibliographic citations, quotations, data, facts, private names, enterprises, organizations, institutions and government bodies titles, geographical locations etc. lies entirely with authors. All the articles are published in author's edition. Authors must accept full responsibility for the factual accuracy of the data presented and should obtain any authorization necessary for publication. The editorial board and the Centre for European Reforms Studies do not always share the views and thoughts expressed in the articles.

The editorial board reserves the right to refuse any material for publication and advises that authors should retain copies of submitted manuscripts and correspondence as material cannot be returned. Final decision about acceptance or rejection rests with the editor-in-chief and editorial board. By submitting an article for publication author declares that the submitted work is original and not being considered elsewhere for publication and has not been published before.

Recommended for publication by the Centre for European Reforms Studies (protocol of the general meeting No. 03 07.04.2021)

© European Reforms Bulletin, 2021

© Authors of articles, 2021

Table of contents

Bandar N.M. Legal Regulation of the Implementation of State Migration Policy by Diplomatic Institutions of Ukraine	2
Baskov V. Implementation of Foreign Experience of Organizational Arrangements Committed by the Units of the National Police of Ukraine Aimed at Cessation of Group Violations of Public Safety and Order	11
Bliashenko O.O. Using the capabilities of operational units during a special task as part of an organized criminal group	16
Burangulov A. On the Question of Tactical Techniques of Conducting Negotiations with Criminals When the Captives are Taken	19
Fedorchenko O.V. Legal regulation of Correspondence Delivery By Russian Shippin Gand Commerce Company, end of XIX–beginning of XX Century	23
Haran O.V. Selected Problems of Making Court Decisions on Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards	26
Karbovskiy D.O. Problem Issues in the Activities of the National Police Bodies	31
Kholostenko A.V. Peculiarities of Conducting Investigative (Search) Actions During the Investigation of Criminal Activity of Criminal Groups of Paramilitary	33
Kononenko Yu.S. Subject Matter of a Crime for High Treason: Art. 111 of the Criminal Code of Ukraine	38
Kostiuchkov S.K. The Specifics of Teaching Philosophy to Future Lawyers in Terms of Distance Learning	42
Melnikova O. The COVID-19 Pandemic and the Problem of Human Trafficking: Impact, Risks, Challenges	47
Morgunova T.I. The Concept and Types of Capital Construction in Ukraine	51
Petrenko D.V. The Interaction of Corporate Ethic Rules with Legal Norms by Experience of Implementation Ethic Codes by Commercial Companies of Ukraine	56
Rudnychenko S. Problem Issues of the Administrative Activity of the National Police of Ukraine	61
Savelieva I. Communicative Component in Forensic Identification	65
Shevchenko N. Legal Status of the Community Police	71
Solovei O.M. Introduction of European Standards in Police Activities	75
Tarasenko V.E. Peculiarities of the collection by the defense party of evidence related to the identification of a person on the basis of voice in criminal proceedings	78
Tatarchenko O.M., Litvinova I.M. Diffusion of Innovation: Micro and Macro Levels	82
Teteriatnyk H.K. Terms of Pre-trial Investigation in Criminal Proceedings in Conditions of Extraordinary Legal Regimes	87
Tsekhan D.M., Murashko A.S. The Expediency of Using the Results of Psychophysiological Research Conduction Using a Computer Polygraph in the Collection of Evidence in Criminal Proceedings Against the Life and Health of a Person	92
Ustiuzhaninova O.T. Conceptual Prerequisites for Formation of Criminal-Executive Principles of Functioning of the State Criminal-Executive Service of Ukraine	97
Veselova L. Yu., Verbytsky O.D. Powers of Internal Security Departments in Administrative and Legal Security in the Police	104
Yusubov K. Foreign Experience in Regulating Criminal Liability for Crimes that Enroach on the Execution of a Court Decision	109
Tremetskiy V.I., Chudyk N.O. Impact of the European Court's Legal Attitude on the Electoral System in Ukraine	113

LEGAL REGULATION OF THE IMPLEMENTATION OF STATE MIGRATION POLICY BY DIPLOMATIC INSTITUTIONS OF UKRAINE

Bandar Nizar Makhmudovych

Postgraduate student of National Aviation University, Kyiv, Ukraine
nizar.bandar07@gmail.com

Abstract. The article analyzes the theoretical and practical principles of state migration policy in general, and foreign diplomatic missions of Ukraine in particular, analyzes the existing legal system governing migration policy and identifies priority areas for improving the regulatory framework. The article presents the evolution of the development of the concept of state migration policy and provides specific proposals for the completion of the regulatory framework and ways to implement it in practice by the authorities.

Keywords. migration policy, migration, migratory flow, immigration, foreign diplomatic missions

Постановка проблеми. Питання міграційної політики є одним із найважливіших в контексті формування коротко-, середньо- та довгострокових стратегій держави у сфері регулювання потоків міграції, безпекових чинників, створенні сприятливих умов зростання економічних показників, інвестиційної привабливості, дотримання встановлених норм щодо захисту прав інтересів громадян, іноземців та осіб без громадянства, дотримання прав біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. У зв'язку з тим, що міграційна політика охоплює широке коло питань, яке стосується ряду важливих для країни сфер діяльності, вкрай важливим є формування та реалізація уніфікованої державної стратегії з наявністю чіткого механізму розподілу повноважень між органами виконавчої влади. Вкрай важливим є наявність актуальної законодавчої бази, яка б виключала будь-які колізії та врегульовувала усі існуючі та потенційно можливі питання у сфері міграційної політики. В даній роботі автор прагне на підставі існуючої теоретичної та практичної бази проаналізувати сучасний стан реалізації державної міграційної політики дипломатичними установами України.

Ступінь і характер дослідження. Враховуючи зміни, пов'язані з такими явищами як глобалізація, інтеграційні процеси, розгалуження та створення нових міграційних потоків, у тому числі за сферою діяльності (технопарки, IT-галузь, виробничі потужності, сільське господарство), економічну диверсифікацію країн світу, наявні військові конфлікти, соціальний чинник тощо за останні десятиліття у світі характеризується значне зростання міграції (еміграція, імміграція, внутрішня міграція, сезонна міграція), що значною мірою впливає на зростання інтересу до дослідження міграції як державними органами, так й серед науковців. Міжнародна міграція в Україні є важливим елементом формування складу та чисельності населення, чинником впливу на соціально-економічний розвиток та міжнародні відносини, складовою євроінтеграції. Ступінь дослідження міграційних питань є досить високим, проте існує ряд питань, які недостатньо охоплені, у тому числі в контексті реалізації державної політики органами влади, помноженими на прийняття рішень у сфері міграції, їх взаємодії. У цьому контексті актуальним є дослідження теоретичних та практичних аспектів реалізації державної міграційної політики вищезазначеними органами влади, у тому числі закордонними дипломатичними установами України.

Мета дослідження полягає у аналізі теоретичних та практичних засад реалізації державної міграційної політики в цілому, та закордонними дипломатичними установами України зокрема, аналізі існуючої правової системи, якою регулюється питання міграційної політики та визначення пріоритетних напрямків для вдосконалення нормативно-правової бази.

Об'єктом дослідження є державна міграційна політика України.

Предметом дослідження є реалізація державної міграційної політики дипломатичними установами України.

Методи і матеріали дослідження. В дослідженні було використано як загальні, так й теоретичні, так й емпіричні методи дослідження. Зокрема, активно використовувалися методи порівняння, сходження від абстрактного до конкретного, формалізації, конкретизація, аналізу та синтезу, аналогії, узагальнення отриманих результатів тощо.

У ході дослідження було опрацьовано ряд нормативно-правових актів, якими визначається та регулюється сфера міграційної політики України, у тому числі Закон України "Про імміграцію", Постанова Кабінету Міністрів України від 26 грудня 2002 р. №1983 "Про затвердження Порядку формування квоти імміграції, Порядку провадження за заявами про надання дозволу на імміграцію і поданнями про його скасування та виконання прийнятих рішень", Указ Президента України «Про Концепцію Державної міграційної політики» № 622/2011 від 30.05.2011, Закон України "Про правовий статус іноземців та осіб

без громадянства", Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Правил оформлення віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію" № 118 1 березня 2017 р., Закон України "Про зовнішню трудову міграцію", Розпорядження Кабінету Міністрів України " Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року" № 482-р від 12.07.2017 р. тощо, а також ряд наукових праць та аналітичних матеріалів з питання правового регулювання державної міграційної політики України. В цьому контексті було опрацьовано зокрема праці таких авторів, як О. Малиновська, Г. Чанишева, І. Лагутін, Є. Краснов, О. Трюхан, І. Марков, В. Чумак, П. Казьмеркевіч, А. Стародуб, О. Сушко, О. Гречко, О. Борисов, Т. Гнатюк, В. Суботенко та інших, наукові статі та аналітичні записки, у тому числі Національного інституту стратегічних досліджень.

З розвитком державності та процесами, які пов'язані з міграцією як явищем, на державному рівні вже починаючи з початку 2000-х рр. постало питання щодо необхідності розроблення Концепції, яка б охоплювала широке коло питань та визначала категоріально-понятійний апарат, механізми врегулювання міграційних процесів, функції та повноваження органів виконавчої влади зі зазначеного питання. Активну участь в аналітичній роботі брав національний інститут стратегічних досліджень, який у ряді праць висвітлював існуючий стан законодавства у сфері міграційної політики, актуальність наявності державної міграційної політики України та проблемні питання щодо механізмів її реалізації.

Частково концептуальні питання реалізації державної міграційної політики у сфері імміграції регулюється в Законі України "Про імміграцію" 2001 року, в якому зокрема визначені такі терміни та поняття як "імміграція", "іммігрант", "квота імміграції", "дозвіл на імміграцію", "довгострокова віза", правовий статус іммігранта, порядок формування та реалізація принципу квоти на імміграцію, повноваження Кабінету Міністрів України, повноваження центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів, повноваження дипломатичних представництв і консульських установ України, повноваження інших органів виконавчої влади у сфері імміграції, порядок надання дозволу на імміграцію та видачі посвідки на постійне проживання, механізми та підстави скасування дозволу на імміграцію, питання виїзду і видворення за межі України [1].

Так, у відповідності до Закону України "Про імміграцію" Постановою Кабінету Міністрів України від 26 грудня 2002 р. №1983 було затверджено Порядок формування квоти імміграції, Порядок провадження за заявами про надання дозволу на імміграцію і поданнями про його скасування та виконання прийнятих рішень [2]. В той же час, прийняття зазначених нормативних актів залишило неврегульованим питання визначення концепції державної міграційної політики, питання еміграції, механізмів взаємодії різних державних органів у контексті реалізації міграційної політики України.

На початку 2010-х рр. важливість врегулювання на законодавчому рівні ряду питань щодо міграції було обумовлено курсом України, спрямованим на лібералізацію візового режиму з ЄС. Зокрема, у наданому Україні в листопаді 2010 р. Плані дій з лібералізації візового режиму вже на першому етапі його виконання передбачалося «схвалення національної стратегії управління міграцією», тобто прийняття законодавчого документу, який би визначив чіткі цілі та завдання, яких Україна прагне досягти засобами міграційної політики [3].

У травні 2011 р. Указом Президента країни було затверджено Концепцію державної міграційної політики України [4], а згодом і План заходів з її реалізації [5]. Зокрема, в Концепції було наголошено про відсутність законодавчого визначення напрямів державної міграційної політики України, принципів діяльності державних органів у сфері міграції, стратегічних цілей, завдань і стандартів із забезпечення реалізації прав людини негативно позначається на ефективності протидії явищам, що становлять загрозу національній безпеці України, - нелегальній міграції, загостренню демографічної кризи, а також від'їзду за межі України вчених, фахівців, кваліфікованої робочої сили, невідповідність законодавчих актів України з питань міграції вимогам сьогодення, зокрема, через відсутність законодавчих актів у сфері захисту іноземців та осіб без громадянства, яким не надано статус біженців в Україні, у випадку, коли повернення їх до держав громадянської належності або попереднього постійного проживання неможливе з огляду на необхідність виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань, а також на неможливість проживання або перебування таких осіб на території держави їх походження, що зумовлено екологічними, техногенними або іншими обставинами надзвичайного характеру, недостатність кадрового, матеріально-технічного забезпечення державних органів, з метою реалізації державної міграційної політики України, відсутність інформаційних автоматизованих систем обліку і реєстрації громадян України, а також іноземців та осіб без громадянства, які проживають або тимчасово перебувають на території України на законних підставах. В контексті закордонних дипломатичних представництв України даною концепцією передбачалося збільшення штату консульських установ України в державах, в яких постійно проживає або тимчасово перебуває значна кількість громадян України, визначення в таких установах посадових осіб, які

відповідають за вирішення питань трудової міграції, протидії торгівлі людьми, проведення моніторингу ринку праці в державах перебування, надання відповідних роз'яснень громадянам України, які перебувають за її межами з метою працевлаштування, та сприяння реалізації їх прав у повному обсязі.

В той же час, на думку ряду науковців, Концепція державної міграційної політики України, затвердженої Указом Президента України № 622/2011 від 30.05.2011 р., значною мірою невідповідала потребам держави та її міжнародним зобов'язанням [6-8]. Зокрема, О.Малиновська у аналітичній записці "Щодо необхідності розробки і затвердження нової редакції Концепції державної міграційної політики України" пропонувала розробити проект нової редакції Концепції державної міграційної політики України, створити Розпорядженням Кабінету Міністрів України міжвідомчу робочу групу з підготовки проекту Концепції державної міграційної політики України під подвійним керівництвом з боку Державної міграційної служби України, як провідного державного органу з регулювання міграції, та Міністерства соціальної політики України, до компетенції якого належить регулювання трудової міграції, що є найчисельнішим і соціально-значущим міграційним потоком в Україні. Включити до складу робочої групи фахівців Міністерства юстиції, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства закордонних справ, Міністерства освіти та науки, Державної прикордонної служби, Державної служби зайнятості, Державної служби статистики, Національного банку України, а також представників експертного середовища, неурядових організацій, об'єднань мігрантів. До завдань цієї групи віднести вивчення та оцінку міграційної ситуації в Україні, аналіз міграційного законодавства та адміністративної практики, урахування зарубіжного досвіду регулювання міграційними процесами, передовсім Європейського Союзу та вироблених в його рамках спільних європейських норм та підходів. Організувати експертну оцінку документу відповідними міжнародними організаціями (МОМ, УВКБ ООН), науковими установами України, широкі дискусії в пресі та на низці круглих столів за участі громадськості.

Фактично Концепція слугувала підґрунтям для реформування органів влади, уповноважених на прийняття рішень у сфері міграції та подальшої розробки нормативно-правових актів, які б регулювали зазначені питання, проте не визначала чітких цілей та механізмів реалізації державної міграційної політики, не визначала стратегічні завдання тощо.

Вивчення міжнародного досвіду свідчить, що кожна країна має власну історично сформовану систему державного регулювання міграційних процесів, яка змінювалася відповідно до викликів, які постають перед державами. Після терористичних актів у вересні 2001 року у світі склалася загальна тенденція посилення правоохоронної складової у сфері міграційної політики та реформування міграційних структур. У більшості європейських країн міграційна служба входить до складу МВС (Австрія, Бельгія, Болгарія, Великобританія, Греція, Італія, Латвія, Литва, Німеччина, Польща, Білорусь, Румунія, Словаччина, Туреччина, Франція, Чехія) або є самостійним органом, робота якого координується Міністром внутрішніх справ (Іспанія, Португалія, Росія, Угорщина). Міграційна служба є окремим центральним органом влади у Данії, Естонії, Швеції [9, с. 226].

Вищезазначена Концепція та виклики які постали перед Україною потребували оперативного реагування та відповідно реформування виконавчої системи у сфері реалізації державної міграційної політики, а також вдосконалення нормативно-правової бази. Певний період в Україні було щонайменше сім відомств, до компетенції яких входило регулювання міграції. Це – Державний комітет у справах національностей та релігії (ліквідований у грудні 2010 р.), Міністерство внутрішніх справ, Міністерство закордонних справ, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство праці та соціальної політики (нині – Міністерство соціальної політики), Державна прикордонна служба та Служба безпеки. В той же час, в законодавчій базі не було чітких роз'яснень щодо конкретних повноважень кожного з них та механізмів їхньої взаємодії. Це часто призводило до дублювання функцій різними відомствами, а також до відсутності єдиних статистичних даних щодо мігрантів та стратегії розвитку міграційної політики держави. Як наслідок – неефективний моніторинг міграційних потоків та неготовність до збільшення кількості іммігрантів в Україні [10].

Закон України "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства", який набув чинності 25.12.2011 р. за винятком частини другої статті 9, частини третьої статті 14, частини сьомої статті 30 цього Закону в частині фіксації біометричних даних, що набрали чинності з початком функціонування національної системи біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства відіграв важливу роль в актуалізації нормативно-правової бази у сфері міграції та був вкрай необхідним у контексті розвитку вектору щодо лібералізації візового режиму з ЄС [11].

Так, Законом було врегульовано визначення таких термінів та понять, як вимушена зупинка, віза, возз'єднання сім'ї, імміграційна картка, дозвіл на застосування праці іноземців та осіб без громадянства, іноземець, іноземці та особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах, іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають в Україні, іноземці та особи без громадянства, які тимчасово перебувають на території України, іноземці та особи без громадянства, які

тимчасово проживають в Україні, країна громадянської належності, країна попереднього постійного проживання, країна походження іноземця або особи без громадянства, нелегальний мігрант, особа без громадянства, паспортний документ іноземця, посвідка на постійне проживання, посвідка на тимчасове проживання, посвідчення особи на повернення, приймаюча сторона, посвідчення особи без громадянства для виїзду за кордон, реадмісія, реєстрація в пункті пропуску через державний кордон, транзитний проїзд, третя країна, члени сім'ї іноземця або особи без громадянства, пункт тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні, законні представники дитини, визначено засади правового статусу іноземців та осіб без громадянства та підстави для перебування іноземців та осіб без громадянства на території України.

Другий розділ зазначеного Закону закріпив норми та правила, якими регулюються питання в'їзду в Україну і виїзду з України, зокрема, у контексті оформлення віз, що стало підставою для розробки Правил оформлення віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію, затверджених згодом Постановою Кабінету Міністрів України № 118 від 1 березня 2017 р. [12]. Також, Правилами було визначено, що рішення щодо оформлення візи приймається в установленому порядку дипломатичним представництвом або консульською установою України, Міністерством закордонних справ України або представництвом Міністерства закордонних справ України на території України.

У квітні 2011 р. було затверджено Положення про Державну міграційну службу України, яким було відновлено її діяльність та визначено її основні завдання, функції і повноваження. Наразі головні завдання ДМСУ такі: реалізація державної політики у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів, а також внесення пропозицій щодо формування державної політики у цих сферах [13]. Новоутворений орган влади здебільшого поєднав у собі функції двох відомств: паспортної служби Міністерства внутрішніх справ України та міграційної служби Державного комітету України у справах національностей та релігій. Окрім формування національної стратегії та створення відповідного центрального органу влади, важливою вимогою Європейського Союзу щодо модернізації міграційної політики України є формування єдиного демографічного реєстру. Відповідний Закон України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» після довгих дискусій та законодавчих колізій зрештою набув чинності 1 січня 2013 р. [10]. Вищезазначеним Законом було визначено вичерпний перелік уповноважених суб'єктів, серед яких Міністерство закордонних справ України та закордонні дипломатичні установи України (ЗДУ), а також закріплено на законодавчому рівні структуру Єдиного державного демографічного реєстру (ЄДДР), основні принципи функціонування ЄДДР, інформацію ЄДДР, порядок ведення ЄДДР, перелік документів, що оформляються із застосуванням засобів ЄДДР. Його прийняття слугувало каталізатором для пришвидшення розробки норм та положень щодо оформлення документів з використанням біометричних даних, систематизації баз даних, у тому числі статистичних, обміну інформацією між різними органами влади, уповноваженими на прийняття рішень у питаннях пов'язаних з міграційними процесами.

Відтак, прийняття вищезазначених нормативно-правових актів сприяли визнанню з боку Європейської ради завершення обох фаз виконання Плану дій з лібералізації безвізового режиму попри наявність прогалин в регулюванні окремих питань в сфері міграції та відсутність законодавчо закріпленого механізму координації дій між органами виконавчої влади України.

Адаптація українського законодавства у сфері міграції до законодавства ЄС сприяло стрімкому оновленню матеріально-технічної бази органів влади, уповноважених на прийняття рішення щодо оформлення паспортів громадянина України та паспортів громадянина України для виїзду за кордон, візових клопотань, посвідок на постійне та тимчасове проживання на території України.

З цією метою було розроблено окремі законодавчі акти - Постанову КМУ "Про затвердження зразка бланка, технічного опису та Порядку оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсним та знищення паспорта громадянина України для виїзду за кордон" №152 від 7 травня 2014 р. [14], Постанову КМУ "Про Правила оформлення віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію" № 118 від 1 березня 2017 р. [12], Постанову КМУ "Про затвердження зразка, технічного опису бланка та Порядку оформлення, видачі, обміну, скасування, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсною та знищення посвідки на постійне проживання" від 25 квітня 2018 р. № 321 [15], Постанову КМУ "Про затвердження зразка, технічного опису бланка та Порядку оформлення, видачі, обміну, скасування, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсною та знищення посвідки на тимчасове проживання" від 25 квітня 2018 р. № 322 [16].

Окрім загального приведення у відповідність національного законодавства до вимог ЄС, таких як перехід на застосування біометричних даних в оформленні документів, стандартизація нормативно-правової та технічної бази, деякі аспекти міграційного регулювання були повністю адаптовані до законодавства ЄС.

Так, Правила оформлення віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію визначає, що оформлення віз іноземцям, які є громадянами держав згідно з переліком, визначеним МЗС разом з СБУ, та особам без громадянства, які постійно проживають у зазначених державах, здійснюється закордонною дипломатичною установою України в державі тимчасового або постійного проживання заявників після проведення особистої співбесіди з іноземцем або особою без громадянства та за погодженням з державними органами України, уповноваженими приймати рішення про заборону в'їзду в Україну в рамках функціонування візової інформаційно-телекомунікаційної системи. В той же час пп.1 пункту 14 Правил визначає, що дані вимоги можуть не застосовуватись у випадку, якщо іноземець та особа без громадянства має у паспортному документі дійсну багаторазову використану візу країн Шенгенської угоди (країна, на яку поширюється дія Регламенту Європейського Парламенту і Ради ЄС від 15 березня 2006 р. № 562/2006 (Шенгенський кодекс про кордони), Австралії, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, Ірландії, Канади, Нової Зеландії, Сполучених Штатів Америки, Японії або має дозвіл на проживання в одній із зазначених країн [17].

У контексті реалізації державної міграційної політики, вищеперелічені нормативно-правові акти значною мірою слугували сприянню реорганізації та структуризації законодавчої бази для виконання функцій та завдань, які покладені на закордонні дипломатичні установи України, а також сприяли оновленню технічної бази для їх виконання. Було введено централізовану систему обробки персональних даних, їх узагальнення та систематизацію у контексті оформлення біометричних паспортів громадянина України для виїзду за кордон та оформлення віз для в'їзду в Україну. Вкрай важливим було запровадження системи ЄІС (Єдина інформаційна система), ЄІАС УМП (Єдина інформаційно-аналітична система управління міграційними процесами), ВІС (Візова інформаційна система), ІТС-віза (інформаційно-телекомунікаційної системи «Віза»).

У той же час, неврегульованими залишилися питання інтеграції систем та доступу до них між різними органами влади, уповноваженими на прийняття рішення у сфері міграції. Фактично було створено дієві механізми функціонування всередині однієї системи, наприклад ДМС чи закордонних дипломатичних установ, однак не було розроблено ні відповідної законодавчої, ні технічної бази з метою уніфікації та систематизації даних та процесів взаємодії з ряду важливих питань. Цей аспект потребує вирішення, адже наявність інтегрованої системи може значно підвищити ефективність діяльності органів влади, уповноважених на прийняття рішень у сфері міграції, прискорити процеси обміну інформацією між такими органами, підвищити швидкість та ефективність надання послуг чи здійснення консульських дій громадянам України, іноземцям та особам без громадянства в залежності від характеру запиту чи звернення.

Прикладом ефективного механізму інформаційної взаємодії державних органів України є процедура оформлення віз, зазначена у Вимогах до організації роботи з оформлення віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію, затверджених Наказом Міністерства закордонних справ України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України № 469/897/605 від 30.10.2017, де чітко визначені суб'єкти інформаційної взаємодії - Міністерство закордонних справ України, Адміністрація Державної прикордонної служби України, Державна міграційна служба України, Служба безпеки України та Служба зовнішньої розвідки України, а також компетентні органи компетентні органи - Адміністрація Державної прикордонної служби України, Державна міграційна служба України, Служба безпеки України [18].

У вимогах також є чітке визначення щодо інформаційної взаємодії, яка передбачає:

- отримання уповноваженим органом від компетентних органів інформації про осіб, яким заборонено в'їзд в Україну. Передача відомостей здійснюється шляхом направлення повідомлення щодо відомостей про осіб, яким заборонено в'їзд в Україну;

- погодження з компетентними органами оформлення віз іноземцям, які є громадянами держав згідно з переліком держав, оформлення віз громадянам яких та особам без громадянства, які постійно проживають у зазначених державах, здійснюється закордонною дипломатичною установою України в державі тимчасового або постійного проживання заявників після проведення особистої співбесіди з іноземцем або особою без громадянства та за погодженням з компетентними органами, та особам без громадянства, які постійно проживають у зазначених державах;

- надання уповноваженим органом інформації про оформлені візи компетентним органам та Службі зовнішньої розвідки України шляхом направлення повідомлення щодо відомостей про іноземців та осіб без громадянства, яким оформлено візи для в'їзду в Україну.

Важливим аспектом є відповідність нормативно-правової бази технічним можливостям, так як після запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи "ІТС-віза" процедура погодження, направлення запитів чи апеляцій, інформація щодо візової історії заявників, а також реєстр щодо осіб, яким заборонено в'їзд в Україну набули інтегрованого характеру.

Також, в контексті реалізації державної міграційної політики, слід згадати про прийнятий Верховною Радою України у 2015 році Закон України "Про зовнішню трудову міграцію", який був покликаний визначити

правові та організаційні засади державного регулювання зовнішньої трудової міграції та соціального захисту громадян України за кордоном (трудовах мігрантів) і членів їхніх сімей [19].

Серед іншого Законом було визначено основні засади державної політики у сфері зовнішньої трудової міграції, які здійснюються за такими напрямами:

- здійснення ефективного державного регулювання зовнішньої трудової міграції;
- забезпечення соціального та правового захисту трудових мігрантів і членів їхніх сімей;
- здійснення співробітництва з державними органами іноземних держав, міжнародними та громадськими об'єднаннями, заінтересованими у вирішенні питань зовнішньої трудової міграції;
- здійснення заходів із запобігання незаконній зовнішній трудовій міграції;
- створення умов для повернення в Україну та реінтеграції в суспільство трудових мігрантів і членів їхніх сімей;
- посилення інституційної спроможності закордонних дипломатичних установ України щодо надання правової, інформаційної та іншої допомоги трудовим мігрантам і членам їхніх сімей на території держави перебування;
- провадження науково-дослідної та інформаційно-роз'яснювальної діяльності у сфері зовнішньої трудової міграції;
- удосконалення системи збирання та оброблення статистичної інформації про трудових мігрантів і членів їхніх сімей, а також моніторингу стану зовнішньої трудової міграції;
- сприяння задоволенню національно-культурних, освітніх та мовних потреб трудових мігрантів і членів їхніх сімей;
- укладення міжнародних договорів з питань захисту прав трудових мігрантів і членів їхніх сімей у державі перебування.

Крім того статтею 10 Закону було закріплено державні гарантії щодо консульського сприяння трудовим мігрантам, які полягають у тому наступному:

- Закордонні дипломатичні установи України вживають заходів для того, щоб трудові мігранти і члени їхніх сімей у повному обсязі користувалися правами, наданими їм відповідно до законодавства.
- Консульські установи України за кордоном на постійній основі здійснюють прийом громадян, надають безоплатну консультативно-правову допомогу з консульських питань, а також інформацію щодо міжнародного права і національного права іноземних країн.

В цілому, попри необхідність нормативно-правового закріплення деяких положень стосовно зовнішньої трудової міграції, зазначений Закон на думку автора має переважно декларативний характер та є малоєфективним в контексті його практичної реалізації, у тому числі через відсутність дієвих механізмів з ряду питань та необхідності внесення змін шляхом доопрацювання та розширення, а також прив'язки до інших нормативно-правових актів, що регулюють питання міграції. Також слід звернути увагу на те, що він має вкрай вузьку орієнтацію та не має прив'язки до міграційних процесів в державі, які у широкому поняття впливають на формування та реалізацію державної політики у сфері міграції.

Потреба у зведенні існуючої нормативно-правової бази та визначенні узагальненої концепції щодо реалізації державної міграційної політики сприяла розробленню та прийняттю Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р " Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року" [20].

В стратегії визначено, що в умовах глобальної інтенсифікації міграційних процесів, активної участі населення України в таких процесах зростає необхідність ефективного державного регулювання в зазначеній сфері, яке є передумовою використання позитивного потенціалу міграції з метою розвитку, мінімізації її негативних наслідків, забезпечення прав і свобод мігрантів та усього населення. У зв'язку з цим удосконалення міграційної політики повинно бути одним із пріоритетів державної політики.

Важливим є визначення, що в контексті міграційних процесів Україна одночасно є державою походження, призначення та транзиту мігрантів, територією різнохарактерних, різноспрямованих та різномасштабних міграційних потоків, а забезпечення державного регулювання у сфері міграції є складним завданням, розв'язання якого потребує комплексного, системного підходу, належного фінансування, кадрового та наукового забезпечення. Також, загальною частиною визначається необхідність підготовки нового концептуального документа у сфері міграції, що у тому числі обумовлено імплементацією Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, прагненням України в перспективі набути членство в Європейському Союзі, що, крім іншого, передбачає поступове наближення політики та законодавства, у тому числі у сфері міграції, до стандартів Європейського Союзу.

Актуальність дослідження зазначеної стратегії підтверджується, тим, що цьому питанню приділяється значна увага серед наукових дослідників в сфері міграційного права. Так, у грудні 2019 року було опубліковано Збірник матеріалів науково-практичної конференції на тему «Проблеми реалізації

стратегії державної міграційної політики України» [21]. В той же час, попри дослідження теми міграції з широкого кола питань, науковцями не було проаналізовано міграційну політику держави в контексті її реалізації закордонними дипломатичними установами України.

Важливість включення цього аспекту при дослідженні проблемних питань реалізації державної стратегії України підтверджується тим, що у Плані заходів на 2018-2021 роки щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року, затвердженої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2018 р. № 602-р, в якому у 18 пунктах з 46, одним із виконавців чи уповноважених органів на прийняття рішення є Міністерство закордонних справ (МЗС) України, до системи якого відносяться усі закордонні дипломатичні установи України [22]. Зокрема, План заходів визначає, що на МЗС України покладено реалізацію таких питань:

- удосконалити методи організації та порядок збору даних у сферах міграції, у тому числі трудової, що використовуються органами державної влади;

- забезпечити оформлення із застосуванням засобів Реєстру документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України чи спеціальний статус особи;

- активізувати співробітництво з державами - членами ЄС, міжнародними та неурядовими організаціями щодо навчання з питань безпеки біометричних проїзних документів і виявлення підробок документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України чи спеціальний статус особи та є підставою для видачі проїзних документів (первинні документи);

- розробити навчальні програми з підвищення кваліфікації посадових осіб, які здійснюють оформлення та видачу документів, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус, з безконтактним електронним носієм, з питань виявлення підроблених первинних документів та міжнародних стандартів у галузі прав мігрантів;

- розробити проект акта Кабінету Міністрів України щодо затвердження порядку ведення закордонними дипломатичними установами України обліку громадян України, які проживають за межами України;

- створити єдиний інформаційний портал для мігрантів - громадян України, які перебувають за кордоном і виявили бажання повернутися в Україну, щодо документів, митних процедур та іншої інформації, необхідної для повернення на територію України;

- проаналізувати законодавство з питань імміграції та міграційну ситуацію в Україні з метою визначення доцільності внесення змін до нормативно-правових актів у відповідній сфері;

- опрацювати питання щодо шляхів обміну між органами державної влади інформацією про безпеку документів та даними про виявлені підроблені проїзні документи;

- розглянути питання щодо відрядження працівників ДМС та Адміністрації Держприкордонслужби до держав з високим ризиком нелегальної міграції для надання допомоги в роботі закордонних дипломатичних установ України. У разі потреби подати Кабінетові Міністрів України відповідні пропозиції;

- запровадити автоматизований обмін інформацією між органами державної влади для підтримки процесу видачі віз, включаючи забезпечення оперативної сумісності, взаємодії інформаційно-телекомунікаційної системи "Віза" з іншими державними реєстрами (системами, базами даних) з обробки даних, у тому числі з використанням інтегрованої міжвідомчої автоматизованої системи обміну інформацією з питань контролю осіб, транспортних засобів та вантажів, які перетинають державний кордон, "Аркан";

- проводити консультації з метою укладення угод про співробітництво з міграційними органами іноземних держав;

- Проводити переговори з метою укладення імплементаційних протоколів з державами - членами ЄС щодо виконання Угоди між Україною та ЄС про реадмісію осіб та з державами походження (транзиту) нелегальних мігрантів щодо укладення угод про реадмісію осіб;

- здійснити заходи щодо вивчення міжнародного досвіду (країн - членів ЄС та США) з питань запровадження міграційної амністії іноземців та осіб без громадянства, а також доцільності запровадження в Україні міграційної амністії. У разі потреби розробити та подати Кабінетові Міністрів України проекти відповідних нормативно-правових актів;

- забезпечити надання закордонними дипломатичними установами України до ДМС актуальної інформації про країни, громадяни яких найбільше звертаються із заявами про визнання біженцем в Україні або особою, яка потребує додаткового захисту, на підставі визначеного ДМС переліку таких країн;

- запровадити механізм проведення попередньої перевірки підстав для в'їзду в Україну іноземців, насамперед громадян Російської Федерації, та осіб без громадянства, які походять з держав міграційного ризику, з використанням електронного повідомлення про намір відвідати Україну.

Висновки. Реалізація державної міграційної політики України в контексті опрацювання питань координації та інтеграції систем станом на сьогоднішній день потребує доопрацювання, а також нормативно-правового визначення порядку та механізмів такої взаємодії. Тому, враховуючи, що Порядком визначено необхідність затвердження проект плану заходів на 2022-2025 роки з реалізації зазначеної

Стратегії до 1 грудня 2021 р., важливим є всебічне вивчення проблемних питань, проведення змістовної аналітичної роботи, обговорення практичної сторони та посилення координації органів влади, уповноважених на прийняття рішень у сфері міграції з метою втілення теоретичних аспектів у практичну площину. Відтягування або ігнорування деяких питань матиме негативні наслідки для формування та реалізації державної міграційної політики України, знижуватиме рівень конкуренції України у сфері трудової міграції, посилюватиме виклики у питанні контролю міграційних потоків, що створюватиме додаткові виклики у безпековому вимірі та призводитиме до зниження економічних показників.

Враховуючи поточний стан вкрай важливим є активізація зусиль державних органів влади, уповноважених на прийняття рішень у сфері міграції, координація дій між собою, проведення консультацій та підготовка нормативно-правових актів для подальшого ухвалення ВРУ та Кабінетом Міністрів України, вдосконалення системи обміну інформацією та контролю за виконанням рішень, усунення прогалин та колізій, які існують в нормативно-правовому полі. Правове забезпечення реалізації державної міграційної політики України є й має бути одним з пріоритетних напрямів країни, враховуючи той факт, що вона взаємопов'язана з рядом критичних для держави показників: безпеки, міграційних процесів, економічного зростання, інвестиційної привабливості, репутаційної складової, відтоку та притоку висококваліфікованих кадрів, трудових та людських ресурсів тощо.

Враховуючи вищесказане, вважається за важливе зосередження зусиль на таких питаннях:

1) оновлення законодавчої бази, усунення колізій, розробка та прийняття уніфікованого Закону про «Міграцію», який би включав у себе аспекти, визначені у Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р " Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року", Закону України «Про імміграцію», Закону України "Про зовнішню трудову міграцію", Постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження правил оформлення віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію» № 118 1 березня 2017 р. та інших нормативно-правових актів, якими визначені загальні та неспецифічні питання у сфері міграції;

2) розширення бази термінів та понять, які вживаються у законодавчих актів, що стосуються сфери міграції. Зокрема, на думку автора важливим є визначення терміну «візова політика», яка у практичній площині є складовою міграційної політики держави;

3) вжиття конкретних заходів щодо посилення координації дій між органами влади. Насамперед важливим є посилення взаємодії між закордонними дипломатичними установи України та Державною міграційною службою України, впровадження та практична реалізація інтеграції погоджень та обміну інформацією завдяки вдосконаленню технічної бази;

4) відповідність визначеної державної стратегії України у сфері міграції загальним тенденціям державної політики у інших сферах.

References:

1. Law of Ukraine "On Immigration". (Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2001, № 41, p.197). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14#Text>
2. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 26, 2002 №1983 "On approval of the Procedure for formation of the immigration quota, the Procedure for proceedings on applications for immigration permits and applications for its cancellation and implementation of decisions". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1983-2002-%D0%BF#n34>
3. Visa-free dialogue between Ukraine and the EU. Visa Liberalization Action Plan URL: http://www.kmu.gov.ua/document/244813925/План%20д_й%20щодо%20л_берал_зац_%20_С%20в_зового%20режиму%20для%20Укра_ни.pdf
4. Decree of the President of Ukraine "On the Concept of State Migration Policy" № 622/2011 of 30.05.2011 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/622/2011>
5. Action plan for the implementation of the Concept of State Migration Policy. Approved by the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of October 12, 2011 № 1058-р URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1058-2011-%D1%80>
6. Markov I. The concept of migration policy of Ukraine: a goal in their own gates. URL: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24332368.html>
7. O. Malinovskaya. Analytical note "On the need to develop and approve a new version of the Concept of State Migration Policy of Ukraine". National Institute for Strategic Studies. <http://old2.niss.gov.ua/articles/1762/>
8. Chumak V. Reforms in the migration sphere: Ukrainian needs and Polish experience [Text] / V. Chumak, P. Kazmerkevich, A. Starodub, O. Sushko - К. : Institute of Euro-Atlantic Cooperation, 2010. - 40 p.
9. Novik V. State policy and regulation of immigration processes in Ukraine [Text] / VO Novik - К. : VAITE Company, 1999. - 246 p.

10. Grechko O. Current challenges and trends in migration policy of Ukraine. Bulletin of Dnipropetrovsk University, 2015, № 5.
11. Law of Ukraine "On the legal status of foreigners and stateless persons". (Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2012, № 19-20, p.179). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#n84>
12. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the rules for issuing visas for entry into Ukraine and transit through its territory"
№ 118 March 1, 2017 [Electronic resource] -<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-2017-%D0%BF#n11>
13. Decree of the President of Ukraine № 405/2011 "Regulations on the State Migration Service of Ukraine" dated 06.04.2011, URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/405/2011>
14. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the sample form, technical description and Procedure for registration, issuance, exchange, forwarding, seizure, return to the state, invalidation and destruction of the passport of a citizen of Ukraine to travel abroad" 2152 of May 7, 2014, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/152-2014-%D0%BF#Text>
15. Resolution of the Cabinet of Ministers "On approval of the sample, technical description of the form and the Procedure for registration, issuance, exchange, cancellation, transfer, withdrawal, return to the state, invalidation and destruction of permanent residence permit" of April 25, 2018 № 321., URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/321-2018-%D0%BF#Text>
16. Resolution of the Cabinet of Ministers "On approval of the sample, technical description of the form and the Procedure for registration, issuance, exchange, cancellation, forwarding, withdrawal, return to the state, invalidation and destruction of temporary residence permit" of April 25, 2018 № 322., URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-2018-%D0%BF#Text>
17. REGULATION (EC) No 562/2006 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL, 15 March 2006. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2006/562/oj>
18. Order of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and the Security Service of Ukraine and the State Border Guard Service of Ukraine № 469/897/605 dated 30.10.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1432-17#Text>
19. Law of Ukraine "On External Labor Migration". Information of the Verkhovna Rada (VVR), 2015, № 49-50, p.463. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-19#Text>
20. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Strategy of state migration policy of Ukraine for the period up to 2025" № 482-r dated 12.07.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#n10>
21. Problems of implementation of the Strategy of the state migration policy of Ukraine: collection. materials scientific-practical. conf. (Kyiv, December 19, 2019) / order. OA Malinovskaya. - Kyiv: NISD, 2019. - 108 p. ISBN 978-966-554-318-3, URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-01/problemi-realizacii-strategii-derzhavnoi-migracijnoi-politiki-ukrai>

Правовое регулирование реализации государственной миграционной политики дипломатическими учреждениями Украины

Банدار Нizar Махмудович, email: nizar.bandar07@gmail.com
Национальный авиационный университет, г. Киев, Украина

Аннотация. В статье анализируются теоретические и практические основы государственной миграционной политики в целом и зарубежных дипломатических представительств Украины в частности, анализируется существующая правовая система, регулирующая миграционную политику, и определяются приоритетные направления совершенствования нормативно-правовой базы. В статье представлена эволюция развития концепции государственной миграционной политики и даны конкретные предложения по доработке нормативной базы и способы ее реализации властями на практике.

Ключевые слова. миграционная политика, миграция, миграционный поток, иммиграция, зарубежные дипломатические миссии

IMPLEMENTATION OF FOREIGN EXPERIENCE OF ORGANIZATIONAL ARRANGEMENTS COMMITTED BY THE UNITS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE AIMED AT CESSATION OF GROUP VIOLATIONS OF PUBLIC SAFETY AND ORDER

Vitaly Baskov

Odesa State University of Internal Affairs, Ukraine
email: baskovvv@gmail.com

Abstract. In this scientific article, in the field of ensuring public safety and order, the foundations of the organizational activity of the police, characteristic of each developed legal state, are determined.

The possibilities of using in Ukraine the foreign experience of the police of developed European countries regarding the implementation of organizational measures in the direction of stopping group violations of public security and order have been substantiated.

Two interrelated directions have been identified, on the basis of which the organizational activities of the units of the National Police are carried out: internal and external.

The necessity for the subsequent continuation of the trainings organized by the Advisory Mission of the European Union was substantiated (training of groups of negotiators during mass events in order to increase the potential of the National Police of Ukraine; training of community police officers).

Keywords: police, public order, public safety, group violations, riots, foreign experience, organizational measures.

Постановка проблеми. Питання діяльності поліції зарубіжних країн під час проведення масових заходів почало активно вивчатися одразу після проголошення незалежності України. Були підготовлені дисертаційні дослідження [1-4], монографічні праці [5-7] та велика кількість наукових статей. Проте питання особливостей діяльності поліції зарубіжних країн саме в питаннях проведення організаційних заходів у напрямку припинення групових порушень публічної безпеки та порядку поліцією висвітлювалося в окремих аспектах. Очевидно, що форми і методи діяльності поліції зарубіжних країн у згаданій сфері мають деякі відмінності порівняно з діяльністю поліції України, тому вважаємо за необхідне визначити такі особливості та можливості застосування їх у роботі поліції України.

Разом з тим в умовах реформування Національної поліції в Україні питання підвищення ефективності її діяльності, зокрема, у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку спрямоване, перш за все, на вдосконалення організаційної діяльності. Важливість організаційних заходів передбачає постановку стратегічних та тактичних цілей і завдань апарату і підрозділів Національної поліції щодо забезпечення публічної безпеки і порядку; розробку і вдосконалення їх структури; розподіл, закріплення функціональних обов'язків поліцейських; підвищення рівня матеріального, техніко-технологічного, інформаційного, кадрового забезпечення; управління діяльністю підрозділів поліції з урахуванням дотримання законності, прав і свобод людини та громадянина, а також зарубіжного досвіду діяльності правоохоронних органів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У юридичній науці окремі аспекти організаційної діяльності Національної поліції України та зарубіжних країн вивчали: Ю.Ю. Азаров, С.Г. Братель, А.А. Вознюк, А.В. Долинний, В.В. Домніцак, О.С. Доценко, В.І. Зелений, О.М. Ільницький, Д. Мердок, С.Я. Коненко, Д.В. Малєєв, Н.П. Матюхіна, І.І. Плохой, О.С. Проневич, С.І. Субота, Н.О. Ярмиш та інші.

У попередніх дослідженнях нами було неодноразово зазначено, що важливою складовою у напрямку припинення групових порушень публічної безпеки та порядку є впровадження зарубіжного досвіду щодо проведення організаційних заходів. Виходячи з цього, **метою даної наукової статті** є аналіз зарубіжного досвіду підрозділів поліції розвинених країн щодо проведення організаційних заходів у напрямку припинення групових порушень публічної безпеки та порядку, а також внесення пропозицій про можливість його використання в Україні.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні забезпечення публічної безпеки і порядку, а також припинення групових порушень публічної безпеки та порядку при масових заворушеннях, у тому числі в умовах міста, покладено, перш за все, на підрозділи Національної поліції України. Вважаємо, що ефективність діяльності підрозділів поліції залежить, у першу чергу, від їх організаційної структури, а також взаємодії між собою.

Згідно із чинним законодавством функцію з охорони публічного порядку і забезпечення публічної безпеки здійснює ряд галузевих підрозділів, що виконують специфічні завдання. Відповідно кожен підрозділ поліції має

свої організаційно-правові форми діяльності. Разом з тим ми погоджуємося з тими авторами, які вважають, що більшість поліцейських, які безпосередньо приймають участь у припиненні групових порушень публічної безпеки та порядку, а також масових заворушеннях не мають спеціальної юридичної освіти, що вимагає проведення з ними регулярної службової підготовки по вивченню чинного законодавства, службових статутів і інструкцій, які регламентують їх функціональні обов'язки [8, с. 13–14].

Деякі науковці слушно зазначають, що організаційна структура становить найбільш стабільний елемент механізму управління, вона менш за все підвладна впливу мінливих зовнішніх факторів, протистоїть їм, має значний запас міцності та забезпечує необхідну стабільність і стійкість управлінських зв'язків. При цьому, на думку автора, при побудові організаційних структур та розробці нормативів їх штатної чисельності необхідно враховувати специфіку діяльності та завдань даної складової апарату [9, с. 77].

Зокрема, специфіка організаційних заходів у процесі забезпечення Національною поліцією України публічної безпеки і порядку полягає передусім у тому, що Національна поліція з метою організації своєї діяльності: 1) забезпечує в межах повноважень, передбачених законом, здійснення заходів щодо порушень законності, службової дисципліни, запобігання корупції, контроль за їх реалізацією в центральному органі управління Національної поліції, територіальних органах; 2) здійснює добір кадрів для центрального органу управління Національної поліції та на керівні посади територіальних (у тому числі міжрегіональних) органів, формує кадровий резерв на відповідні посади; 3) контролює діяльність територіальних органів Національної поліції; 4) організовує діловодство та архівне зберігання документів відповідно до встановлених правил; 5) організовує планово-фінансову роботу в центральному органі управління Національної поліції, її територіальних органах, здійснює контроль за використанням фінансових і матеріальних ресурсів; 6) забезпечує організацію та ведення бухгалтерського обліку в установленому законодавством порядку, а також подання необхідної звітності центральним органом управління та утвореними в установленому порядку територіальними (у тому числі міжрегіональними) органами; 7) фінансується за рахунок коштів Державного бюджету України (за винятком діяльності поліції охорони, яка утримується за рахунок коштів від надання послуг з охорони, які здійснюються на договірних засадах), інших джерел, не заборонених законом, а також забезпечує ефективне і цільове їх використання, тощо (п. 5 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Національну поліцію» від 28.10.2015 р. № 877). Крім того, Національна поліція в межах повноважень, передбачених законом, на основі та на виконання Конституції та законів України, актів Президента України та постанов Верховної Ради України, прийнятих відповідно до Конституції та законів України, актів Кабінету Міністрів України, наказів МВС видає накази організаційно-розпорядчого характеру, організовує та контролює їх виконання (п. 9 постанови) [10].

У контексті нашого дослідження у напрямку проведення організаційних заходів, у першу чергу, звертає на себе увагу практичний досвід Німеччини, яка має дворівневу систему поліції - федеральну і поліцію земель. Відповідно при забезпеченні публічного порядку та безпеки і в разі виникнення групових порушень під час проведення масових заходів при необхідності залучаються як підрозділи поліції земель, так і федеральної поліції. Як справедливо зазначає В.В. Коваленко, для належного і ефективного реагування на будь-яку ситуацію, існують плани організаційних заходів, за якими, у разі необхідності, відбувається залучення підрозділів федеральної поліції в місця організації масових заходів [11, с. 97]. Це правило, передбачено чинним німецьким законодавством.

Крім того, в Німеччині існують спеціальні підрозділи, які здійснюють охорону публічного порядку і безпеки. Ці підрозділи є частиною структури Федерального відомства Міністерства внутрішніх справ. На місцевому рівні у всіх федеративних землях забезпеченням публічного порядку і безпеки займається поліція охорони публічного порядку і поліція готовності. До функцій поліції готовності насамперед відноситься допомога іншим підрозділам поліції під час масових заворушень. Разом з тим для охорони правопорядку під час маніфестацій та інших політичних подій загальнодержавного характеру залучається Федеральна прикордонна охорона [5, с. 49].

Однак для того, щоб здійснити організаційні заходи щодо розпуску різного роду акцій та демонстрацій в німецькій поліції повинні бути підстави, наприклад, порушення публічного порядку, виникнення масових заворушень або відсутність повідомлення про такі заходи, оскільки законодавство Німеччини передбачає, що організатори будь-яких масових заходів повинні завчасно повідомити поліцію. Таке повідомлення надається у формі заяви, яке розглядає поліція і після цього дає висновок про дозвіл або заборону проведення такого заходу [13, с. 58]. У разі надання дозволу на проведення масового заходу, головна мета поліції - забезпечити безперешкодне мирне проведення такого заходу [14, с. 49].

Окремий план організаційних заходів розробляється в Німеччині для протиконфліктних поліцейських нарядів У разі виникнення порушень узгодженого порядку проведення певного масового заходу і виходу його за рамки закону, першими, хто прибуває на місце події, є так звані протиконфліктні поліцейські наряди, головною метою яких є - заспокоїти населення. У тому випадку, коли дії цих нарядів

не дають результату, відповідно поліція виконує дії по припиненню масового заходу. Цей момент із закордонного досвіду поліції Німеччини є показовим для нашої держави, оскільки перед проведенням масового заходу його організатори зобов'язані, перш за все, повідомити поліцію, а не місцеві органи влади. Таке надання інформації, без посередників, дає можливість поліції оперативно і правильно розробити план охорони публічної безпеки і порядку під час масового заходу, в тому числі у межах певного міста. Також на себе звертають увагу протиконфліктні поліцейські наряди, які перш ніж застосувати спеціальні засоби, намагаються мирним шляхом заспокоїти населення, уникаючи кровопролиття і жертв.

Узагальнюючи вищезазначене, ми згодні з тезою, що поліція Німеччини визнається фахівцями як своєрідний еталон організації та практичної реалізації правоохоронної діяльності. Вона є органом державної виконавчої влади, який вдало поєднав кращі традиції поліцейської служби з новітніми досягненнями, пов'язаними з побудовою правової, демократичної, соціально орієнтованої держави.

У той же час у Великобританії вся система поліції складається з поліції, яка носить форму, і так званої поліції «в штатському», але чіткого розмежування між тим на кого з них покладено функцію охорони публічного порядку та попередження правопорушень, не виникає. Єдиний важливий момент полягає у тому, що плани організаційних заходів у цій розвиненій країні окремо розробляються для поліції, яка носить форму, і поліції «в штатському». Разом з тим передбачено, що всі правоохоронці у формі виконують функції попередження правопорушень, охорони і забезпечення публічного порядку. Отже, в цій країні несення патрульної служби становить 55-60% усього робочого часу поліції [15, с. 93].

Також позитивний досвід Великобританії з охорони і забезпечення публічного порядку для подальшого використання його в діяльності Національної поліції України, зокрема, патрульної поліції, полягає в наступному: патрульні поліцейські Великобританії при патрулюванні намагаються попередити стовпотворіння груп людей, які знаходяться в місцях відпочинку ввечері і вночі, з метою запобігання масових правопорушень; поліція підтримує тісний зв'язок з жителями тих регіонів, де зосереджені розважальні заклади і де найчастіше можуть виникати порушення публічного порядку (зв'язок підтримується по телефону або шляхом прямих контактів поліції з громадянами); широко використовуються технічні та електронні засоби спостереження (відеокамери і т.п.); введено обов'язковий обшук відвідувачів розважальних закладів з метою зменшення фактів вживання і продажу наркотичних засобів.

На відміну від вище розглянутих країн, у Франції функції щодо забезпечення публічної безпеки та порядку виконує не поліція, а Національна жандармерія. Повноваження французької поліції регламентується Законом «Про посилення безпеки і захисту свободи особистості» від 1981 року. Вищевказаний Закон досить докладно і чітко регламентує її діяльність по боротьбі зі злочинністю та охороні громадського порядку [16, с. 463]. Жандармерія за своїми ознаками, більше схожа на французьку армію, така схожість зазвичай не характерна для поліцейських установ. Жандармерія у Франції обслуговує більше 90% держави і підпорядковується Міністерству оборони, поліція, в свою чергу, інші 10% і підпорядковується Міністерству юстиції [17, с. 48]. Відповідно практично більшу частину функцій у сфері забезпечення публічної безпеки та правопорядку у Французькій республіці виконує жандармерія. У контексті нашого дослідження позитивним досвідом в організації роботи Французької жандармерії є мобільність і спрощення внутрішніх і зовнішніх зв'язків між її підрозділами, що дозволяє забезпечити швидке проходження та обробку інформації, спрямована на своєчасне прийняття та виконання рішень.

Слід відзначити, що, у свою чергу, організаційна діяльність підрозділів Національної поліції здійснюється за двома взаємозв'язаними напрямками: внутрішньо- та зовнішньо організаційним. Перший напрям передбачає адміністративно-виконавчу діяльність апаратів і підрозділів відносно забезпечення виконання функціональних обов'язків особистим складом, управління його службовою діяльністю, підбору, розстановки, навчання та виховання кадрів, планування роботи, виробки й прийняття рішень з розстановки сил і засобів оперативного управління підрозділами поліції, контролю та перевірки виконання, узагальнення і розповсюдження передового досвіду та інше. Другий напрям має прояв у координації діяльності служби з іншими державними органами, громадськими об'єднаннями у здійсненні взаємодії з ними для охорони публічного порядку і забезпечення публічної безпеки [8, с. 12–13].

Під час припинення групових порушень публічної безпеки та порядку підрозділами Національної поліції України при масових заворушеннях в умовах міста організаційні заходи тісно пов'язані з адміністративно-виконавчими заходами поліції, які полягають у практичній діяльності поліцейських, а також у застосуванні методів переконання і примусу, профілактичних, консультаційних, запобіжних та інших адміністративно-правових засобів боротьби з правопорушеннями, тощо. Водночас підрозділи Національної поліції повинні, застосовуючи ті чи інші заходи впливу на стан публічної безпеки і порядку, обов'язково дотримуватися законності, що виступає основоположним принципом поліцейської діяльності.

До вказаного слід додати, що ефективність організаційних заходів щодо припинення групових порушень публічної безпеки та порядку підрозділами Національної поліції України при масових заворушеннях в умовах міста, неможливо досягти лише за рахунок людського ресурсу, тобто персоналу. Вважаємо, що необхідними елементами виступають і належне технічне оснащення, і, зокрема, взаємодія із

населенням та його допомога. З цього приводу В.Е. Клименко та О.О. Панова зазначають, що саме тісна співпраця з населенням та місцевими громадами дозволить створити сервісну модель діяльності органів правопорядку, орієнтовану на вирішення проблем населення. При цьому, як слушно підкреслюють автори, мова має йти не про поодинокі випадки залучення населення до співпраці з правоохоронними органами, а про створення іншої психологічної обстановки, іншої атмосфери навколо роботи поліції, коли населення не просто буде спостерігати, аналізувати та критикувати поліцію за її недоліки або невдачі, а навпаки, співпереживати, активно відкликатися на пропозиції поліції, застосовувати сучасні засоби охорони власності, брати участь у профілактичних програмах, у громадських організаціях, тощо, відчувати свою приналежність до тієї загальної справи, яку здійснює поліція для блага держави і суспільства [18, с. 63]. Вважаємо, що саме цей організаційний момент, який на постійній основі застосовують підрозділи поліції розвинених країн, у поєднанні із професіоналізмом підрозділів Національної поліції України дозволить досягти ефективних результатів у сфері забезпечення поліцією публічної безпеки і порядку та допоможе під час припинення групових порушень публічної безпеки та порядку, а також при масових заворушеннях.

Ілюстрацією цьому є досвід організації забезпечення поліцією публічної безпеки і порядку у м. Одесі 9 травня 2016 року, коли, всупереч негативним очікуванням та сумнівам, підрозділи Національної поліції вжили ефективних запобіжних заходів з метою забезпечення публічної безпеки і порядку. Зокрема, для запобігання провокаціям або будь-яким іншим порушенням публічного порядку на Площі та Алеї слави поліцейськими були утворені фільтраційні пункти пропуску людей до означених територій. Кожен громадянин, який бажав прийняти участь в урочистих церемоніях із нагоди свята Перемоги повинен був пройти через кордон патрульної поліції. У разі виникнення в останніх найменших сумнівів слід було пройти зовнішній огляд та огляд речей. Крім того, поліцією були перекриті вулиці, суміжні з площею Куликове поле і Приморським бульваром у районі пам'ятника Дюку. Також заздалегідь, ще зранку 8 травня, на в'їздах до м. Одеси були встановлені блокпости, де патрульна поліція і спецбатальйон «Штурм» перевіряли транспортні засоби, які прямували до міста. Причому на виконання зазначених вище завдань і заходів було задіяно 2000 правоохоронців, у тому числі 500 бійців Національної гвардії України, та додаткові сили із сусідніх регіонів країни [19].

На нашу думку, у вищезазначеному прикладі організаційні заходи носять обґрунтований, доцільний та результативний характер. Додамо те, що діяльність підрозділів Національної поліції у зазначеному напрямку потребує постійного удосконалення, у тому числі й організаційних заходів.

Висновки. Отже, сучасний стан організаційних заходів у напрямку припинення групових порушень публічної безпеки та порядку підрозділами Національної поліції України при масових заворушеннях обумовлює доцільність запровадження зарубіжного досвіду розвинених країн, який полягає у наступному:

1) мобільність і спрощення внутрішніх і зовнішніх зв'язків між підрозділами Національної поліції з метою забезпечення швидкого проходження та обробки інформації, своєчасного прийняття та виконання рішень (досвід Французької жандармерії);

2) налагодження механізму узгодження системи управління з територіальними органами поліції;

3) забезпечення підрозділів Національної поліції належним матеріальним та технічним оснащенням, у тому числі із залученням міжнародної допомоги;

4) розвиток взаємодії поліції із громадянами та їх об'єднаннями (досвід поліції Німеччини);

5) використання методу залучення до охорони публічного порядку та публічної безпеки правоохоронців у цивільному одязі (присутність у натовпі) (досвід поліції Великобританії);

6) обов'язкове проведення тренінгів і навчання для поліцейських, які приймають участь в охороні публічного порядку та забезпечення публічної безпеки, психологічної та фізичної підготовки, аналітичної роботи, тощо (зокрема, тренінг, організований Консультативною місією Європейського Союзу для українських поліцейських щодо роботи груп перемовників під час масових заходів із метою підвищення потенціалу Національної поліції України; тренінги із взаємодії поліції з громадою, до яких було залучено 15 областей України).

References:

1. Sichkar V.O. Vykorystannya dosvidu politsiyi zarubizhnykh krayin v diyal'nosti politsiyi Ukrainy po zabezpechennyu prav i svobod lyudyny (orhanizatsiyno-pravovyy aspekt): dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.07 / Nats. un-t derzhav. podat. sluzhby. Irpin, 2007. 223 p.

2. Mamay K.V. Diyalnist orhaniv vnutrishnikh sprav shchodo poperedzhennya ta pryypynennya hrupovykh porushen hromadskoho poriyadku ta masovykh bezporiyadkiv: dys. ...kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.07 / K., 2013. 191 p.

3. Voznyk M.V. Orhanizatsiyno-pravovi zasady upravlinnya orhanamy vnutrishnikh sprav pry zabezpechenni masovykh zakhodiv: dys. ... kand. yuryd. nauk: spets.21.07.05 / K., 2010. 188 p.

4. Martyshko A.Yu. Administratyvno-pravove zabezpechennya okhorony hromadskoho poriyadku OVS pidchas provedennya sportyvnykh zakhodiv: dys. ... kand. yuryd.nauk: spets. 12.00.07 / K., 2010. 248 p.

5. Matyukhina N.P. Politsiya Velykobrytaniyi: suchasni tendentsiyi rozvytku ta upravlinnya: Monohrafiya. Kh.: Konsum, 2001. 130 p.
6. Pronevych O.S. Orhanizatsiyno-pravovi zasady diyalnosti politsiyi (militsiyi) Nimechchyny, Polshchi ta Ukrayiny: porivnyalno-pravovyy analiz: Monohrafiya. KH.: Nikanova, 2011. 509 p.
7. Gubanov A.V. Politsiya zarubezhnykh stran: organizatsionno-pravovyye osnovy strategii i taktikadeyatelnosti. M.: MAEP, 1999. 287 p.
8. Orhanizatsiya ta ponyattya taktyky diyalnosti pidrozdiliv militsiyi hromadskoyi bezpeky. Fondova lektsiya z dystsypliny «Orhanizatsiya i taktyka militsiyi hromadskoyi bezpeky». Kyiv, NAVS, 2014. 47 p.
9. Inshyn M.I. Pravove rehulyuvannya vyvilnennya pratsivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrayiny: navchalno-praktychnyy posibnyk; za red. d-ra yuryd. nauk, prof. V.S. Venedyktova. KH. : Un-t vnutr. sprav, 2000. 159 p.
10. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro Natsionalnu politsiyu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny № 877 vid 28.10.2015 r. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248607704> (data zvernennya: 21.02.2021).
11. Okhorona hromadskoho poriadku pid chas provedennya futbolnykh matchiv: navch. posibnyk / Za zah. red. V.V. Kovalenka. K.: KNT, 2012. 360 p.
12. Konstytutsiyni krayin parlamentskoyi demokratiyi / Pid red. V.M. Kampo; Lvivskyy un-t. Kyiv: Instytut derzhavnogo upravlinnya i samovryaduvannya pry KMU, 1994. (Do pravovoyi derzhavy; Vyp. 2). P. 47-50.
13. Zarosylo V.V. Dosvid pidhotovky i provedennya masovykh zakhodiv u zarubizhnykh krayinakh, administratyvnogo zabezpechennya poriadku pid chas yikh pidhotovky i provedennya ta mozhlyvist yoho zastosuvannya v Ukrayini. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Yurydychni nauky. 2016. № 837. P. 57-59.
14. Moshak H.H. Vyvchennya ta vdoskonalennya roboty orhaniv politsiyi (za materialamy FRN, Shveysariyi ta Ukrayiny). Odes. nats. mor.: monohrafiya. Kh.: Pravo, 2015. 93 p.
15. Report of the Commissioner of Police of the Metropolis 1995/96 / Secretary of State for the Home Department. London, 1996. P. 93.
16. Sobol Ye. Yu., Kolomoitsev S.S. Dosvid orhanizatsiyi ta diyalnosti politsiyi providnykh krayin Yevropy. Forum prava. 2010. № 2. S. 461–466: URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10cejppk.pdf> (data zvernennya 16.02.2021).
17. Dien F. Mamtien de l'Grdre et defense, Preparation au concours d'admission a l'Ecole de formation des officiers de gendarmerie. Paris, Centre de documentation, 1996. P. 48.
18. Klymenko V.E. Natsionalna politsiya Ukrayiny: problemy stanovlennya ta stratehiya rozvytku. Natsionalna politsiya Ukrayiny: problemy stanovlennya ta perspektyvy rozvytku: zb. materialiv nauk.-prakt. konf. kursantiv ta studentiv (m. Kharkiv, 10 hrudnya 2015 r.). KH., 2015. P. 60–64.
19. Filtratsiyni punkty i blokposty. Politsiya posylyuye zakhody bezpeky v Odesi do 9 travnya // Novoe vremya. 2016. URL: <http://nv.ua/ukr/ukraine/events/filtratsiyni-punkty-i-blokposti-politsijaposisiljuje-zahodibezpeki-v-odesi-do-9-travnja-117301.html> (data zvernennya 15.02.2021).

Внедрение зарубежного опыта проведения организационных мероприятий в направлении прекращения групповых нарушений публичной безопасности и порядка подразделениями Национальной полиции Украины

Баськов Виталий Васильевич, email: baskovvv@gmail.com

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация. В данной научной статье определены в сфере обеспечения общественной безопасности и порядка, характерные для каждого развитого правового государства основы организационной деятельности полиции. Обоснованы возможности использования в Украине зарубежного опыта полиции развитых стран Европы относительно проведения организационных мероприятий в направлении прекращения групповых нарушений публичной безопасности и порядка.

Определены два взаимосвязанных направления, на основании которых осуществляется организационная деятельность подразделений Национальной полиции: внутренний и внешний.

Обоснована необходимость в последующем продолжении проведения тренингов, организованных Консультативной миссией Европейского Союза (подготовка групп переговорщиков во время массовых мероприятий в целях повышения потенциала Национальной полиции Украины; подготовка полицейских офицеров громады).

Ключевые слова: полиция, публичный порядок, публичная безопасность, групповые нарушения, массовые беспорядки, зарубежный опыт, организационные мероприятия.

USING THE CAPABILITIES OF OPERATIONAL UNITS DURING A SPECIAL TASK AS PART OF AN ORGANIZED CRIMINAL GROUP

Bliashenko O.O.

Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine

email: o.bliashenko@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the study of the peculiarities of law enforcement operations related to the implementation of a special task as part of an organized criminal group. The analysis of separate provisions of the normative-legal acts regulating carrying out of the specified operation is carried out. Attention is drawn to the fact that it is carried out both as an operative-investigative measure within the operative-investigative case, and as a covert investigative (search) action, within the framework of criminal proceedings. Mandatory conditions for the preparation of the operation, the tasks to be solved during its implementation, the line of conduct of the person who is included in the criminal group are determined.

Keywords: normative-legal act, bodies of pre-trial investigation, operative subdivisions, performance of a special task, organized criminal group, special operation, operative-search measure, covert investigative (search) action.

Актуальність. Одним з важливих напрямків кримінальної процесуальної політики української держави є формування такого законодавства, яке б створювало умови ефективної діяльності не тільки для правоохоронних органів, а й максимально реалізовувалися конституційні засади, які гарантують захист особистості, її права і свободи, інтереси суспільства і держави. В сучасних умовах протидії злочинності, особливо її організованим формам, правоохоронні органи усього світу наділенні повноваженнями щодо проведення заходів, пов'язаних із таємним (негласним) перебуванням працівника правоохоронного органу або особи, яка із ним співробітничала, у кримінальному середовищі з метою викриття фактів протиправної діяльності. Така ситуація обумовлена тим, що у багатьох випадках лише таким способом можна отримати та зафіксувати фактичні дані, на підставі яких підтверджується винуватість конкретних осіб й наявність обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Постановка проблеми. Метою даної статті є визначення сучасного стану та особливостей проведення операцій, пов'язаних виконанням спеціального завдання у складі організованого злочинного угруповання, та з'ясування існуючих проблем зазначеної діяльності.

Стан дослідження. У науковій площині питання негласного виконання особами завдань правоохоронних органів в середовищі організованих злочинних угруповань досліджувалися у працях українських фахівців М. І. Ануфрієва, С.В. Албула, Е. О. Дідоренка, О. Ф. Долженкова, Я. Ю. Кондратьєва, Д. Й. Никифорчука, Ю.Ю. Орлова, В.Л. Ортинського, М.А. Погорецького, Б.Г. Розовського М.Б. Саакяна, Г.К. Синілова, В.Є. Тарасенка, та інших. Втім, в умовах чинного кримінального процесуального законодавства зазначена діяльність потребує подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Чинний КПК України закріпив можливість проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які передбачають використання негласних працівників і на стадії досудового розслідування. Зокрема, оперативними підрозділами за дорученням слідчого, прокурора можуть проводитися ті ж самі оперативно-розшукові заходи, але у статусі негласних слідчих (розшукових) дій. Доцільно зазначити, що організація і тактика проведення таких процесуальних дій аналогічна проведенню оперативно-розшукових заходів, проте різниться суб'єктом їх проведення (слідчий, прокурор, оперативний підрозділ, який користується повноваженнями слідчого), а також характером концентрації відповідних матеріалів (матеріали кримінального провадження або оперативно-розшукова справа). Потрібно зазначити, що до листопада 2012 року у межах кримінального процесуального законодавства не існувало правових підстав для використання негласних працівників при проведенні слідчих дій. На даний час саме КПК регулює їх використання, зокрема, проведення таких НСРД, як: контроль за вчиненням злочину [2, ст. 271], використання конфіденційного співробітництва [2, ст. 275]. Особливої уваги потребує ст. 272 КПК - виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації [2, ст. 272]. Як відомо, зазначена операція уперше уведена у практику ОРД Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» в 1992 році, і до 2012 року вона у положеннях ст. 8 мала іншу назву - проникнення в злочинну групу негласного працівника оперативного підрозділу або особи, яка співробітничала з останнім, із збереженням в таємниці достовірних даних щодо їх особистості. [4, ст. 8]. А у положеннях прийнятого у 1993 році Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю органів внутрішніх справ і Служби безпеки України отримали право, якщо інших заходів для розкриття організованої злочинності та притягнення винних до відповідальності недостатньо, використовувати штатних і нештатних негласних співробітників, які вводяться під легендою прикриття в організовані злочинні угруповання [5, ст. 4].

Чинний КПК України, надав можливість слідчому, прокурору проводити зазначені дії в межах кримінального провадження. Відповідно до ст. 272 КПК України під час досудового розслідування

тяжких або особливо тяжких злочинів можуть бути отримані відомості, речі і документи, які мають значення для досудового розслідування, особою, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації, або є учасником зазначеної групи чи організації, який на конфіденційній основі співпрацює з органами досудового розслідування [2, ст. 272].

Доцільно звернути увагу на категорії осіб, які виконують спеціальне завдання у складі організованого злочинного угруповування. У редакції Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 січня 2001 року категорія негласний працівник (який згідно п. 8 мав проникати у злочинну групу) була поділена на два різновиди: «негласний штатний працівник» і «негласний позаштатний працівник». Будь-які законодавчі коментарі щодо цих категорій були відсутні, так само, як не було і роз'яснення, ким є стосовно зазначених категорій «особа, яка співробітничала з оперативним підрозділом».

На сьогоднішній день положення п. 8 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» має відсилаючий характер стосовно додержання положень ст. 272 КПК України при виконанні спеціального завдання. Остання норма визначає загальні умови та порядок проведення зазначеного заходу (НСРД), форму відповідної постанови слідчого, прокурора, а також категорії осіб, які залучаються до проведення:

- особа, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації;

- особа, яка є учасником зазначеної групи чи організації, який на конфіденційній основі співпрацює з органами досудового розслідування.

Таким чином на сьогоднішній день ця операція має подвійну природу. Вона може проводитися:

- як оперативно-розшуковий захід відповідними суб'єктами, визначеними в ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [4, ст. 8];

- як негласна слідча (розшукова) дія слідчим або прокурором згідно ст. 272 КПК України [2, ст. 272].

Традиційно у роботі вітчизняних правоохоронних органів операція з виконання спеціального завдання проводиться саме як оперативно-розшуковий захід. Чинний КПК у 2012 році заклав підвалини для проведення такої операції в межах НСРД слідчим, прокурором, проте останні здебільшого не мають можливостей та засобів для її проведення самостійно. Адже організація і тактика проведення цих операцій передбачає комплексне залучення сил та засобів оперативних підрозділів, що значно виходить за компетенцію і можливості слідчого, прокурора. Тож переважного до проведення зазначених вище операцій у межах кримінального провадження слідчим, прокурором на підставі ст. 246 КПК залучаються працівники відповідних оперативних підрозділів.

Загальні підстави та вимоги до проведення виконання спеціального завдання, як ОРЗ, чи як НСРД, викладені у главі 21 Кримінального процесуального кодексу України. На це звертаються увага у положеннях п. 8 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», що зобов'язує проводити цю операцію згідно з положеннями КПК. Якщо виконання спеціального завдання проводиться як НСРД, то обов'язковими умовами його проведення є:

- розпочатке конкретне кримінальне провадження (згідно ч. 1 ст. 223 КПК України);

- наявність розпочатого кримінального провадження виключно щодо тяжких або особливо тяжких злочинів (згідно ч. 2 ст. 246 КПК України);

- наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення мети слідчої дії (згідно ч. 1 ст. 223 КПК України), тобто під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії можуть бути отримані докази, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які вчинили злочин;

- наявність випадків, коли відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб (згідно ч. 2 ст. 246 КПК України);

- для виконання спеціального завдання ст. 272 КПК висуває вимогу - наявність постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування, або постанови прокурора із збереженням у таємниці достовірних відомостей про відповідну особу [2, ст. 272].

В ході виконання спеціального завдання вирішуються наступні завдання:

- встановлення фактичних даних, що розкривають дійсний характер, різновид, структуру і склад злочинної групи, а також територіальні межі (у тому числі й поза Україною) її функціонування;

- виявлення фактів та обставин, що вказують на підготовку або здійснення групами чи її окремими членами конкретних злочинів;

- одержання відомостей про юридичних та фізичних осіб, причетних до злочинної діяльності, а також про осіб, що були очевидцями або свідками їхніх групових злочинних дій;

- виявлення та фіксація слідів злочину, а також документів, предметів, речей та інших фактичних даних, що можуть бути судовими доказами підготовки чи здійснення злочинів і сприяти попередженню злочинів, викриттю злочинців і розслідуванню матеріалів кримінальних проваджень;

- виявлення та збір відомостей про встановлення членами злочинних угруповань корумпованих зв'язків з державними службовцями й посадовими особами, а також втягнення їх у злочинну діяльність.

Зрозуміло, що фіксація фактів протиправної діяльності членів злочинного угруповання передбачає здійснення комплексу додаткових заходів ОРД, як пошукового, так і розвідувального характеру, які спрямовані на отримання оперативної інформації та перетворення її у форму фактичних даних, придатних для процесуального використання.

Знаходячись у злочинному середовищі, особі, яка виконує спеціальне завдання, дозволяється інсценувати злочин чи брати участь у його вчиненні (останнє повинне узгоджуватися з керівником операції, прокурором), якщо в ході його проведення необхідно:

- одержати інформацію чи докази, що мають першорядне значення для притягнення підозрюваних до кримінальної відповідальності;
- попередити небезпеку для життя чи здоров'я людей або уникнути цієї небезпеки.

У таких випадках відповідно до ст. 43 Кримінального кодексу України, особа, яка виконувала спеціальне завдання, звільняється від кримінальної відповідальності [3, ст. 43].

При цьому потрібно зазначити, що чинним КПК не урегульовані питання санкціонування учинення протиправних дій такою особою. З точки зору теорії здійснення негласного проникнення (впровадження) в конкретне злочинне середовище для вирішення завдань, які стоять перед органами досудового розслідування, має характер розвідувально-пошукової операції та базується на принципах: законності; винятковості (використовується в крайніх випадках); мінімального втручання в особисті права і свободи громадян; науковості; особливого порядку застосування; оптимальності часу проведення; наявності особливих підстав для його застосування. Вважаємо, що чинне законодавство має чітко визначати межі законності проведення такої спеціальної операції.

Висновки. Отже, проведений нами аналіз чинного кримінального процесуального та оперативно-розшукового законодавства України дають підстави дійти висновку, що на даний час операція з виконання особою спеціального завдання у складі організованого злочинного угруповання проводиться як оперативно-розшуковий захід, так і негласна слідча (розшукова) дія, і становить собою систему погоджених та взаємопов'язаних за метою, часом і місцем підготовчих, організаційних, тактичних та інших дій і заходів, що здійснюються суб'єктами оперативно-розшукової діяльності, слідчим, прокурором в умовах секретності за окремим планом і спрямована на розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, та виконання тих завдань, вирішити які неможливо або вкрай складно без використання допомоги негласних працівників та потребує чіткого визначення меж законності її проведення.

References:

1. *Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r.* [The Constitution of Ukraine of June 28, 1996.]. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua> (data zvernennia: 05.12.2020). (In Ukrainian)
2. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 r.* [Criminal Procedure Code of Ukraine of April 13, 2012]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (data zvernennia: 05.09.2020). (In Ukrainian)
3. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 r.* [Criminal Code of Ukraine of April 5, 2001]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua> (data zvernennia: 05.12.2020). (In Ukrainian)
4. *Pro operatyvno-rozshukovu diialnist: Zakon Ukrainy vid 18 liutoho 1992 r.* [On operative-search activity: Law of Ukraine of February 18, 1992]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (data zvernennia: 05.12.2019). (In Ukrainian)
5. *Zakon Ukrainy «Pro orhanizatsiino-pravovi osnovy borotby z orhanizovanoiu zlochynnistiuv» vid 30 chervnia 1993 r.* [Law of Ukraine "On the organizational and legal basis of the fight against organized crime" of June 30, 1993]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (data zvernennia: 05.12.2020). (In Ukrainian)

Использование возможностей оперативных подразделений во время выполнения специального задания в составе организованной преступной группировки

Бляшенко Олексій Олегович, email: o.bliashenko@gmail.com

Одесский государственный университета внутренних дел. Одесса, Украина.

Аннотация. Статья посвящена исследованию особенностей проведения правоохранительными органами операций, связанных с выполнением специального задания в составе организованной преступной группы. Осуществлен анализ отдельных положений нормативно-правовых актов, которые регулируют проведение указанной операции. Обращается внимание на то, что она проводится как оперативно-розыскное мероприятие в рамках оперативно-розыскного дела, так и в качестве негласного следственного (розыскного) действия в рамках уголовного производства. Определяются обязательные условия подготовки операции, задания, которые решаются во время ее проведения, линия поведения лица, которое внедряется в преступную группировку.

Ключевые слова: нормативно-правовой акт, органы досудебного расследования, оперативные подразделения, выполнение специального задания, организованная преступная группировка, специальная операция, оперативно-розыскное мероприятие, негласное следственное (розыскное) действие.

ON THE QUESTION OF TACTICAL TECHNIQUES OF CONDUCTING NEGOTIATIONS WITH CRIMINALS WHEN THE CAPTIVES ARE TAKEN

Andrey Burangulov

Odesa State University of Internal Affairs, Ukraine

email: 7717081@ gmail.com

Abstract. This scientific article explores the issues of professional training of police officers for negotiations with criminals during special operations to detain armed criminals and release hostages. The main stages of negotiations with criminals are characterized, the features of the negotiation process at each stage are highlighted. The tactical methods of negotiating with criminals in the situation of freeing hostages have been substantiated.

The principles of interaction between negotiators and criminals have been determined: "cooperation", "evasion", "forced compromise", which can be used during special operations to detain armed criminals and release hostages. Based on the analysis of scientific works, the list of tactical and psychological methods of influencing criminals holding hostages was investigated and supplemented; psychological methods aimed at the emotional and motivational spheres of the criminal's psyche were singled out.

Keywords: negotiator, negotiations, special operations, hostage release, tactics, psychological techniques.

Постановка проблеми. Ведення перемовин із злочинцями активно використовується у всьому світі під час розкриття злочинів, пов'язаних із підготовкою та вчиненням терористичних актів, а також під час попередження правопорушень. Досить вдалим буде згадати американського фахівця Л. Томпсона, автора книги «Антитерор: керівництво по звільненню заручників», на думку якого основним завданням перемовника є наближення ситуації із захопленням заручників до мирного вирішення шляхом спілкування та налагодження із злочинцями певних відносин [1]. Результат вміло проведених переговорів може стати альтернативою ризикованого силового варіанту розв'язування ситуації. З іншого боку, якщо рішення проблеми силовим шляхом неминуче, переговори дозволяють потягнути час і дають можливість підготуватися групі захоплення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти щодо професійної підготовки перемовників та їх ролі у проведенні спеціальних операцій, а також вироблення практичних рекомендацій поліцейським з питань застосування останніми тактичних прийомів ведення переговорів із правопорушниками досліджувалися у працях таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як Д.О. Александров, Н.В. Андреев, Ю.М. Антонян, О.Б. Буданов, В.Р. Булачек, І.С. Винярчук, А.С. Васильєв, А.Т. Дробишев, І.О. Дубова, В.П. Іларіонов, Н.І. Ковальчишина, І.А. Кравчук, В.А. Кременюк, Я.Ю. Кондратьєв, В.О. Криволапчук, С.М. Марков, О.В. Новіков, В.Г. Пилипчук, П.І. Судоплатова, О.І. Шипілова, С.І. Яковенко та інших провідних науковців.

У попередніх дослідженнях нами було неодноразово зазначено, що важливою складовою переговорів під час проведення спеціальних операцій підрозділами Національної поліції України, зокрема при затриманні озброєних злочинців та звільнення заручників, є ведення поліцейських перемовин професійними парламентарями [2, с. 10]. Виходячи з цього, **метою даної наукової статті** є аналіз наукових праць щодо переговорної проблематики, а також визначення особливостей тактичних та психологічних прийомів ведення перемовин зі злочинцями при захопленні заручників.

Виклад основного матеріалу. У контексті нашого дослідження варто акцентувати увагу на тому, що основним принципом ведення переговорів із злочинцями є придушення їх волі до опору шляхом вимотування нескінченним обговоренням дрібниць, яке змушує їх приймати малозначні рішення і весь час відкладати будь-які рішучі дії [3, с. 12]. Зрештою, злочинці можуть або зовсім відмовитися від своїх погроз, або втома не дозволить їм надати такий опір бійцям штурмової групи, який можна було б очікувати в перші години після захоплення заручників.

Як показує практичний досвід ведення переговорів, прийнято виділяти три типових етапи розвитку процесу переговорів зі злочинцями, які захопили заручників. До зазначених етапів ведення перемовин, на нашу думку, слід додати четвертий етап, характеристика якого буде надана нижче.

За загальним правилом перший етап триває у перші години переговорів, протягом яких перемовник заради безпеки заручників повинен спробувати заспокоїти злочинців і почати обговорення їх реалістичних вимог.

Другий етап характеризується боротьбою за обрання більш вигідних позицій. Парламентер повинен спробувати знизити рівень вимог злочинців, можливо, домогтися звільнення частини заручників, налагодити особистий контакт і розробити варіанти шляхів вирішення кризової ситуації.

Припустимо, перемовникам вдалося налагодити переговорний процес, відповідно вважаємо за необхідне визначити ознаки, за яких певні перемовини можна вважати успішними. До зазначених ознак, які свідчать про прогрес у перемовинах можна віднести наступні: в процесі перемовин ніхто не був поранений і не загинув; зниження інтенсивності загроз з боку зловмисників; відносно спокійна поведінка злочинців, їх раціональні висловлювання і дії; так звані «крайні терміни» закінчуються, а злочинці не вживають радикальних дій; все більш явно відчувається готовність злочинців вести торг, зниження первинних вимог; звільнення когось із заручників; злочинці починають висловлювати турботу про становище заручників; ознаки того, що злочинці розглядають такий варіант як здатися владі [3, с. 25].

Третій етап – фінальна фаза перемовин. До цього часу злочинці вже виявляють нетерпіння і вимагають від влади конкретних дій (наприклад, можливості дістатися до аеропорту, де для них повинен бути підготовлений літак тощо). Цілком імовірно, що напруга буде зростати, і вкрай важливо, щоб на даній стадії перемовник міг контролювати ситуацію.

Четвертий етап – проведення спеціальних операцій. Він виникає тоді, коли на попередніх етапах не вдалося знайти компроміс і коли життя заручників поставлена під реальну загрозу, а домовитися зі злочинцями про їх звільнення стало неможливим.

Говорячи про умови, які є необхідними для успіху переговорів із терористами, що захопили заручників, варто виділити наступні:

1) Бажання злочинців залишитися в живих. Однак, у представників певних терористичних груп (наприклад, у прихильників шийтського напрямку в ісламі) прагнення померти за свої переконання може переважати над бажанням вижити, що робить переговори з ними дещо проблематичними.

2) Реальна загроза життю злочинців. Імовірність штурму і знищення злочинців групою захоплення робить позицію переговорників сильнішою.

3) Наявність ясно виражених вимог і присутність в групі терористів особи, яка здатна приймати рішення.

4) Блокада місця події, що позбавляє злочинців свободи переміщення.

5) Наявність часу, необхідного для налагодження контакту між перемовниками і зловмисниками, і як результат - хороша комунікація між двома сторонами.

6) Наявність досвідченого перемовника, здатного показати, з одного боку, що сил у представників закону достатньо, а з іншого - здатного продемонструвати свою готовність працювати на мирне вирішення конфлікту [4, с.18].

На нашу думку, останній критерій є ключовим під час ведення перемовин у процесі проведення спеціальних операцій підрозділами Національної поліції України, оскільки вважаємо, що професіоналізм та особисті якості перемовника є тим вирішальним фактором, від якого залежить досягнення кінцевої мети спеціальної операції.

Справді, у процесі переговорів з терористами, які захопили заручників, чільне місце займає парламентер, який повинен справляти враження особи незацікавленої, заражати спокоєм. Він повинен концентрувати увагу на практичних питаннях врегулювання конфлікту, уникати політичних диспутів зі своїми опонентами, прагнути до налагодження особистого контакту з лідером терористів. Важливий навик для перемовника - вміння «активно слухати», що дозволяє демонструвати зацікавленість у благополуччі заручників [5, с. 149]. Він повинен уміти спрямовувати розмову, концентруватися на виконанні необхідних деталей.

Разом з тим, спілкування під час перемовин є відносно новим напрямом діяльності поліції, воно не замінює, а доповнює традиційні напрями і форми боротьби зі злочинністю та може виступати складовою спеціальних операцій.

Практичний досвід показав, що здебільшого успіх дій зі звільнення заручників та затримання злочинців залежить від якісного психологічного забезпечення проведення переговорів, під яким слід розуміти вимушене спілкування уповноважених осіб із злочинцями або їх представниками з метою врегулювання конфлікту шляхом досягнення вигідних для обох сторін домовленостей, які спрямовані на зменшення або повне припинення суспільної небезпеки, відмову від заподіяння шкоди, отримання важливої оперативної інформації.

Перед особами, які уповноважені вести перемовини, поставлені такі цілі як: збереження життя і здоров'я заручників, схилити злочинців до відмови від вчинення злочину, звільнення заручників, зниження вимог злочинців, затримання часу для підготовки спеціальних операцій з боку силових структур, здобуття інформації для підготовки та проведення силових операцій, створення сприятливих умов для проведення спеціальних операцій, спрямованих на звільнення заручників.

За загальним правилом, переговори зі злочинцями мають свої закономірності, стратегію і тактику, психологічні особливості. Розглядаючи психологічну сторону ведення переговорів, слід звернути увагу на основні принципи взаємодії зі злочинцями:

1) «співпраця» - реалізується шляхом безперервного діалогу з протиборчою стороною, цілеспрямованого використання всіх можливих прийомів і засобів організаційно-тактичного та психологічного впливу на злочинців для встановлення «довірчих» відносин і досягнення в кінцевому підсумку взаємоприйнятної угоди;

2) «ухилення» - використовується в тих випадках, коли злочинець висуває різкі вимоги, що суперечать закону і наполягає на безумовному їх виконанні у встановлений термін;

3) «вимушений компроміс» - застосовується у виняткових випадках і тільки тоді, коли життю заручників загрожує невідворотна небезпека, усунути яку з використанням вищевказаних прийомів стає неможливим [6, с. 10].

У попередніх дослідженнях нами було запропоновано створення єдиного центру та підготовка на його базі професійних перемовників [2; 7-10], відповідно вважаємо, що зміст навчальних програм щодо підготовки перемовників має бути побудований з урахуванням вищезазначених принципів, що дозволить у майбутньому досягти поставленої мети під час проведення спеціальних операцій зі звільнення заручників.

Як показує практика в ситуаціях із захопленням заручників можуть виникнути обставини, коли злочинець не налаштований на перемовини, психологічно до них не готовий, або висуває попередні вимоги, відповідно виникає необхідність у спеціальному психологічному впливі, спрямованому на переконання злочинця. У зв'язку із цим існують прийоми переконання злочинця, які сприяють тому, що врешті решт він іде на поступки, прийоми психологічного впливу для отримання необхідної інформації, а також прийоми, що застосовуються при підготовці силових заходів. Розглянемо ті прийоми, які є найбільш оптимальними під час ведення перемовин із злочинцями у ситуації із звільнення заручників.

Слід відзначити, що особи, які захопили заручників, безумовно, знаходяться в кризовому стані. Незалежно від того, чому вони потрапили в поле зору правоохоронних органів – вони перш за все відчують почуття страху за своє життя, пригнічені і знаходяться у стресовому стані. У багатьох випадках ступінь їх занепокоєння настільки великий, що робить сильний вплив або взагалі позбавляє злочинців здатності чітко мислити і приймати рішення. Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що такий стрес триває досить довго та призводить до дуже негативних наслідків.

Злочинців, які захопили заручників і знаходяться в стані крайнього збудження, неможливо швидко або легко знешкодити. Для мирного вирішення проблеми в цій ситуації потрібен час і високий професіоналізм фахівців-перемовників, які вміють вислухати терористів і направити їх дії в необхідному напрямку. Разом з тим злочинці, які захопили заручників і ведуть перемовини, у більшості випадків не здатні поступово перейти від агресивних дій до вміння розумно мислити. Як правило, цей перехід з психологічної точки зору супроводжується численними злетами і падіннями їх настрою, що створює особам, які ведуть перемовини, додаткові труднощі, а керівнику спеціальної операції не дає можливості швидко знайти вихід із кризового становища, яке обумовлене агресивною алогічною поведінкою злочинців.

Учені виявили певні закономірності зміни емоцій у правопорушників, які захопили заручників і характеризують їх як, перш за все, циклічний, а не поступовий характер їх послаблення. Так деякі науковці-психологи вважають, що саме цей циклічний характер послаблення емоцій і становить основну проблему при проведенні перемовин в ситуаціях, пов'язаних із звільненням заручників [11, с. 528]. Як показує практика у більшості випадків, пов'язаних із захопленням заручників, порушники переходять від агресивності до розумного мислення, а потім і до стану релаксації. Однак цьому процесу властиві численні емоційні злети і падіння, особливо в самому кінці проведення спеціальної операції, коли злочинець близький до капітуляції. Цей психологічний стан злочинців, як правило, посилюються драматичною зміною соціальних ролей.

Отже, під час проведення перемовин з особою, що захопила заручників, необхідно не тільки контролювати сам процес, а й реєструвати час, стан, теми розмов і ступінь напруженості злочинця. Всі зазначені фактори будуть загалом відображатися на тактичних прийомах ведення перемовин.

Вище нами було зазначено четвертий етап проведення перемовин, який виникає тоді, коли на попередніх етапах не вдалося знайти компроміс і коли життя заручників поставлено під реальну загрозу, а домовитися зі злочинцями про їх звільнення стало неможливим. Саме на цьому етапі згідно з планом проведення спеціальної операції зі звільнення заручників проводиться штурм злочинців.

Говорячи про кількісний склад бійців штурмової групи щодо безпосереднього фізичного затримання і роззброєння злочинців, то слід зазначити, що до складу групи затримання також повинні входити особи (як чоловічої, так і жіночої статі), які здійснюють переговори з озброєними злочинцями. Адже, як показує практичний досвід проведення спеціальних операцій, результат вміло проведених переговорів може стати альтернативою ризикованого силового варіанту вирішення ситуації. З іншого боку, якщо рішення проблеми силовим шляхом неминуче, переговори дозволяють потягнути час і дають можливість підготуватися групі захоплення до дій [12].

Висновки. Таким чином, з урахуванням викладеного, можна зазначити, що, по-перше, правильний підбір та постійна професійна підготовка парламентарів є запорукою проведення успішної спеціальної операції із затримання озброєних злочинців та звільнення заручників. По-друге, для ефективної професійної підготовки парламентарів необхідно отримання та використання знань в області психології, а

також проходження спеціальної підготовки. По-третє, тактичні прийоми ведення перемовин мають бути побудовані з урахуванням наступних принципів взаємодії зі злочинцями: «співпраці», «ухилення», «вимушеного компромісу». По-четверте, ведення переговорного спілкування є відносно новим напрямком діяльності поліції, воно не замінює, а навпаки доповнює традиційні напрямки та форми боротьби зі злочинністю та може виступати складовим компонентом тактичних операцій, в тому числі із застосуванням процесуального примусу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї.

References:

1. Antiterror: rukovodstvo po osvobozhdeniyu zalozhnikov / Leroy Tompson; [per. s angl. K. Tkachenko]. M.: Grand: Fair-Press, 2005. 270 p.
2. Burangulov A.V. Vedeniye peregovorov kak takticheskiy priyem osvobozhdeniya zalozhnikov. Pravo i zakon. 2018. № 2. P.10-15.
3. Svobodnyy F.K. Osobennosti vedeniya peregovorov v situatsii zakhvata zalozhnikov: metodicheskiye rekomendatsii dlya kursantov, slushateley i prakticheskikh rabotnikov organov vnutrennikh del i yustitsii. / F.K. Svobodnyy. B., 2004. 46 p.
4. Zverev V.O. Tekhnika vedeniya peregovorov s prestupnikami. KH., 2009. 32 p.
5. Prygunov P.Y. Psikhologicheskoye obespecheniye spetsial'nykh operatsiy: rolevoye povedeniye: uchebnoye posobiye. K.: Yevropeyskiy universitet, 2000. 303 p.
6. Novikov A.V. Taktika vedeniya peregovorov s prestupnikami v ekstremal'nykh situatsiyakh. M., 2002. 25 p.
7. Buranhulov A.V. Rol pidhotovky profesiynykh peremovnykiv dlya uchasti u provedenni spetsialnykh operatsiy iz zatrymannya ozbroynykh zlochynstiv ta zvilnennya zaruchnykiv. Naukovyy visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava. 2018. Vyp. 5. T. 3. P. 14-19.
8. Buranhulov A.V. Taktychni pryomy vedennya perehovoriv pid chas zvilnennya zaruchnykiv. Aktualni pytannya taktyko-spetsialnoyi ta fizychnoyi pidhotovky kursantiv i studentiv VNZ Ukrainy: mat. naukovopraktych. sem. (m. Lviv, 24 lystopada 2017 r.).
9. Buranhulov A.V. Psykholohichna hotovnist profesiynykh peremovnykiv dlya uchasti u provedenni spetsialnykh operatsiy. Sluzhbova pidhotovka yak systema zakhodiv, spryamovanykh na udoskonalennya znan, umin ta navychok pratsivnykiv Natsionalnoyi politsiyi Ukrainy: materialy kruhloho stolu (m. Odesa, 02 lystopada 2018 r.). Odesa: ODUVS, 2018. P. 24-28.
10. Buranhulov A.V. Zarubizhnyy dosvid pidhotovky peremovnykiv u rozvynenykh krayinakh svitu ta yoho zaprovadzhennya v Ukraini. Rol ta mistse pravookhoronnykh orhaniv u rozbudovi demokratychnoyi pravovoyi derzhavy: mat. KHII mizhnar. nauk.-prakt. internet – konf. (m. Odesa, 26 bereznya 2020 r.). Odesa: ODUVS, 2020. P. 33-35.
11. Kravchuk I.A. Vedennya perehovoriv z terroristamy. Forum prava. 2010. № 4. P. 526-530.
12. Petrov M.N. Kak unichtozhat terroristov. Deystviya shturmovykh grupp (Prakticheskoye posobiye). URL: <http://coollib.com/b/266884/read> (data zvernennya 11.02.2021).

К вопросу о тактических приемах ведения переговоров с преступниками при захвате заложников

Бурангулов Андрей Викторович, email: 7717081@ gmail.com

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация. В данной научной статье исследованы вопросы профессиональной подготовки полицейских к переговорам с преступниками во время проведения специальных операций по задержанию вооруженных преступников и освобождению заложников. Охарактеризованы основные этапы проведения переговоров с преступниками, выделены особенности ведения переговорного процесса на каждом этапе. Обоснованы тактические приемы ведения переговоров с преступниками в ситуации по освобождению заложников. Определены принципы взаимодействия переговорщиков с преступниками: «сотрудничество», «уклонение», «вынужденный компромисс», которые могут быть использованы во время проведения специальных операций по задержанию вооруженных преступников и освобождению заложников. На основе анализа научных работ исследован и дополнен перечень тактических и психологических приемов воздействия на преступников, удерживающих заложников, отдельно выделены психологические приемы, направленные на эмоциональную и мотивационную сферы психики преступника.

Ключевые слова: переговорщик, переговоры, специальные операции, освобождение заложников, тактические приемы, психологические приемы.

LEGALREGULATION OF CORRESPONDENCE DELIVERY BYRUSSIAN SHIPPING AND COMMERCE COMPANY, END OF XIX– BEGINNING OF XX CENTURY

Fedorchenko Oleh Volodymyrovych,

Candidate of Historical Sciences,

Kherson Faculty of Odesa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine

e-mail: fedorchenko_ov@ukr.net

Abstract. In the article, the agreement conditions of correspondence delivery by the Russian Shipping and Commerce Company at the end of the XIX-th – the beginning of the XX-th century are analyzed. With the increase of international correspondence in the Russian Empire, there arose a need in convenient and cheap ways of its delivery. The choice fell on the shipping companies. The Russian Shipping and Commerce Company had better conditions for agreements to have been made, which later became examples for other similar agreements. The agreement conditions supported the monopoly right of the Russian Government to correspondence delivery. Strict liability was provided for correspondence delivery by sea without the knowledge of the Main Department of Posts and Telegraphs.

Duties of the Shipping Company were provided by the agreement as well, including in the first rate, correspondence rescue by the captain during the shipwreck, free state correspondence delivery and post-telegraphic factors accompanying the correspondence. The agreement regulated a financial component as well. The Shipping Company had the main profits from correspondence delivery between Turkey and Russia.

According to the agreement (with clauses) between the Main Department of Posts and Telegraphs of the Russian Empire and the Russian Shipping and Commerce Company, all the types of post correspondence are determined to have been sent by ships. International correspondence delivery to the Osman Empire was regulated in the first rate. It influenced positively the development of communicational ways and exchange of information. The Russian Empire Government protected the monopoly rights of post-delivery. Despite it, the Department of Connection shared profits with shipping companies because it was profitable for both sides.

Keywords: correspondence delivery, legal regulation, post, Russian Shipping and Commerce Company.

Обмін інформацією є важливою запорукою розвитку сучасного постіндустріального суспільства. Проте й у XIX столітті, в епоху індустріального суспільства, цей фактор теж мав важливе значення. Проблема полягала в міжнародному обміні інформацією. Цьому допомагала пошта. У Російській імперії, до речі як і в інших державах, значну роль у пересиланні кореспонденції відігравав водний транспорт.

У Російській імперії функціонували наступні пароплавні товариства: Російське товариство пароплавства і торгівлі (далі РТПіТ), Добровільний флот, Російське транспортне і страхове товариство і Російсько-Дунайське товариство [1, арк. 119-120; 2, с. 25]. Географія їхньої діяльності включала як місцеві рейси системою річок, так і міжнародні акваторією Азовського і Чорного морів, океанів аж до Далекого Сходу [3, арк. 203; 2 616, с. 25].

Природно, що між Головним управлінням пошт і телеграфів (далі ГУПіТ) Російської імперії та пароплавними товариствами виникала необхідність у правовому регулюванню відносин. Відлік вони починають із 50-х років XIX ст.

Розглянемо такі відносини на прикладі РТПіТ. Вибір пав на це товариство не випадково, оскільки саме через свої зв'язки із царським оточенням воно отримало монопольне право на перевезення пошт в акваторії Чорного моря і на Близький Схід, а відповідно, тримало більше рейсів, якими перевозилась кореспонденція [2, с. 23; 4, с. 28]. У 1894 р. РТПіТ і ГУПіТ уклали черговий договір. Отож розглянемо його положення.

Перше положення договору, як не дивно, захищало монопольне право держави на пересилання поштової кореспонденції. Так, уряд одразу чітко визначив, щоб товариство не приймало для перевезення від інших осіб і установ грошові суми, конверти і відкриті листи, заготовлені не в ГУПіТ [3, арк. 4-5]. По суті дублювалося положення ст. 1126 «Уложения о наказаниях уголовных и исправительных» (редакції 1885 р.) (далі «Уложения...»). Нею передбачалася санкція за такі дії цивільних осіб (тобто не поштових службовців, які супроводжували кореспонденцію), а саме штраф у розмірі 7 руб. 50 коп. за кожний лист, який перевозився незаконно. Зазначимо, що сума для того часу значна [5, с. 482]. Для порівняння, хлібина вищого гатунку вагою в один фунт (1 фунт – 409,5 гр.) коштувала 5 коп. [6, 2 січня с. 2].

Цікавим фактом, дещо дивним для сьогодення, але притаманним кримінальному праву Російської імперії XIX ст., є те, що для більшого виявлення таких деліктів, особам, які повідомили про правопорушення передбачалося заохочення у розмірі 1/5 від суми штрафу, тобто 1 руб. 50 коп.

Утім, у Розділі XI «О нарушении уставов почтового и телеграфного» «Уложения...» (редакція 1885 р.) не передбачено санкцій за таємне перевезення морським транспортом грошової кореспонденції за межі Росії. Так, уже згадувана ст. 1126 «Уложения...» чітко прописує, що санкції передбачені за провезення саме листів [5, с. 482]. Тому питання відповідальності за нелегальне перевезення морським транспортом грошової кореспонденції потребує свого дослідження.

Згідно з договором були у РТПіТ й інші зобов'язання. Так, під час кораблетроці капітан корабля у першу чергу повинен був організувати рятування кореспонденції [3, арк. 50-52 і зв.]. Роз'яснень умов договору не має, але хочеться вірити, що першочерговість порятунку пошт була вже після порятунку пасажирів та членів екіпажу.

Крім того, товариство повинно було у кожному своєму закордонному агентстві у Туреччині розмістити вивіску з написом «Русская почта», виконаним декількома мовами.

У 1904 р. договір був доповнений декількома зобов'язальними положеннями для РТПіТ. Щоб зменшити навантаження на службовців РТПіТ, які обробляли кореспонденцію, з цього року пошту на пароплавах супроводжували поштово-телеграфні чиновники. РТПіТ повинно було їх безкоштовно перевозити. І ще РТПіТ зобов'язувалося безкоштовно провозити в російські порти казенні посилки і тюки [3, арк. 285 і зв.]. На перший погляд це виглядає як тиск уряду Російської імперії на РТПіТ. Але зиск від останнього мало і товариство. Так, на пароплавах, які безкоштовно перевозили пошту, дозволялося на щоглі підіймати прапор зі спеціальним знаком. Це надавало значні привілеї пароплаву під час руху.

Проаналізуємо статті договору, що визначали тарифну політику РТПіТ. Пересилання грошей і цінних пакетів із Росії в Туреччину здійснювалося відповідно до встановленої такси, з ваговим і страховим зборамивключно. Так, із кожних 75 руб. страхового збору по 1 коп. (0,013%) перераховували на користь РТПіТ. Як для того часу доволі скромні збори. Причина проста – уряд просто не міг ще збільшувати поштові збори, які і так були «недемократичними» у порівнянні з іншими поштовими таксами держав Європи. Оскільки поштове відомство Російської імперії вже отримало страховий збір, тому стягувати з адресата ще один «збір» було вже занадто. Ось і зупинилися на символічній сумі.

Зовсім іншими були умови для пересилання вузлів із «дзвінкою монетою» у зворотному напрямку – із Туреччини в Росію. У таких випадках ГУПіТ було більш лояльним і давало можливість заробити РТПіТ. Так, на користь поштового відомства перераховували збори за встановленою внутрішньою (тобто не міжнародною) таксою. На користь РТПіТ йшло 5 коп. з фунту вузла з «дзвінкою монетою» і страховий збір не вище ¼% з оголошеної цінності, а з адресатів, які відправляли з Туреччини у Росію грошові розписки по 5 коп. за кожну [103, арк. 48-52 і зв.]. Тобто та сама поштова операція, але з Туреччини в Росію, коштувала набагато дорожче. Наприклад, з 75 руб. РТПіТ отримувало 18,8 коп. (тобто у 18 разів більше ніж з Росії в Туреччину).

У 1905 р. було розширено перелік поштових операцій. РТПіТ могло здійснювати переказ грошей у Туреччину. За ці послуги бралось по 10 коп. з кожних 10 руб. (з неповних 10 руб. у тому числі) тобто 1% [3, арк. 4-5]. Розмір достатній – внутрішньоімперська такса становила 0,15% [7, с. 319-322; 8, с. 4-100].

За договором передбачалася і компенсація адресату у випадку втрати кореспонденції. Розмір компенсації був наступним: а) за рекомендоване відправлення – 12,5 руб.; б) за пакет і вузол – рівноцінний оголошеній сумі; в) за посилку – повна оголошена ціна посилки. Проте за втрату посилки без ціни компенсацію адресанти не отримували [3, арк. 50-52 і зв.].

Таким чином, відповідно до вищенаведеного договору (із доповненнями) на пароплавах РТПіТ пересилалися усі види поштової кореспонденції, що позитивно впливало на розвиток поштового зв'язку в цілому. У черговий раз можна також спостерігати охорону урядом своїх монопольних прав на поштове пересилання. Незважаючи на це, він все ж таки ділився прибутками з пароплавними товариствами, оскільки це було вигідно обом сторонам.

Reference:

1. State Archives of Kherson Region. Fund 82. Description 1. Case 16. 227 pages.
2. Andriieshyn G. V. From the History of Odesa Post // Post and philately of Ukraine. 1995. №2. P. 23-52.
3. State Archives of Odesa Region. Fund 307. Description 7. Case 635. 302 pages.
4. Shliakhov O. B. About problem of capitalism development in Ukraine at the end of the XIX – at the beginning of the XX century. // Problems of Ukraine's history XIX – XX centuries. Issue XII. P. 25-36.
5. Code of criminal and correctional penalties of 1885 / edited by N. S. Tahantsev. Saint Petersburg, 1892. 796 p.
6. Kherson provincial news. Kherson. 1899.

7. Commemorative book of Kherson province in 1901. Kherson: Printing House of Kherson provincial administration, 1901. 352 pages.

8. Post directory book for correspondents. Saint Petersburg.: M. Ettinger's Printing House. 1880. 341 p.

Правовое регулирование пересылки корреспонденции Российского общества пароходства и торговли конце XIX – в начале XX ст.

Федорченко Олег Владимирович, e-mail: fedorchenko_ov@ukr.net

Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел, г. Херсон, Украина

Аннотация. В статье проанализированы договорные условия перевозки корреспонденции Российским обществом пароходства и торговли в конце XIX - начале XX в. С увеличением объема международной корреспонденции в Российской империи, естественно, возникла потребность в удобных и дешевых способах его доставки. Выбор пал на пароходные общества. Российское общество пароходства и торговли имело лучшие условия и поэтому именно с ним были заключены договоры, которые в дальнейшем стали примером для других подобных соглашений.

Условия договора подтверждали монопольное право правительства Российского государства на пересылку корреспонденции. Предусматривалась юридическая ответственность за перевозку корреспонденции морем без ведома ГУПиТ.

Предусматривал договор и обязательства для пароходного общества. В частности, первоочередность спасения капитаном почты во время кораблекрушения, бесплатную перевозку государственной корреспонденции и почтово-телеграфных чиновников, которые сопровождали почту. Договором регулировалась и финансовая составляющая. Основные доходы пароходное общество мало от перевозки почт из Турции в Россию.

Определено, согласно договору (с дополнениями) между Главным управлением почт и телеграфов Российской империи и Российским обществом пароходства и торговли пароходах пересылались все виды почтовой корреспонденции. В первую очередь регулировалось пересылки международной корреспонденции, а именно в Османскую империю. Это положительно повлияло на развитие коммуникационных магистралей и обмен информацией. Также прослеживается охрана правительством Российской империи монопольных прав почтового отправления. Но несмотря на это, ведомство связи все же делилось доходами с пароходными обществами, поскольку это было выгодно обеим сторонам.

Ключевые слова: пересылка корреспонденции, правовое регулирование, почта, Российское общество пароходства и торговли.

SELECTED PROBLEMS OF MAKING COURT DECISIONS ON RECOGNITION AND ENFORCEMENT OF FOREIGN ARBITRAL AWARDS

Haran O.V.

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of Administrative and Commercial Law, Odessa, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-6757-6309>
e-mail: admin.kaf@ukr.net

Abstract. The article considers the problems of application by state courts of the New-York Convention on Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards of 1958 by state courts. It has been analysed the features of motivating the decisions on recognition and enforcement of foreign arbitral awards by state courts with reference to the provisions of New York Convention and other international treaties on recognition and enforcement of foreign arbitral awards as well as to the provisions of national law, providing examples of the case law of Ukraine. The article highlights that making courts decisions on recognition and enforcement and choice of applicable law depends on defining arbitral award as domestic or foreign.

Keywords: arbitration, recognition and enforcement of arbitral awards, New York Convention 1958, arbitral award, trial court, international private law, civil procedural law.

Актуальність. Суди виступають гарантами здійснення правосуддя та захисту прав, свобод та інтересів людини. Вони окрім своєї основної функції – вирішення спорів по суті, у багатьох країнах отримують додаткові функції, однією з яких є визнання та надання дозволу на виконання рішень недержавних інституцій з альтернативного вирішення спорів. Виконання такої функції судами, з одного боку, спрямовано на забезпечення міжнародних договірних відносин, зокрема, Конвенції ООН про визнання та виконання іноземних судових рішень 1958 року [1], та інтересів приватних осіб. Проте, з іншого боку, виконання такої функції пов'язано з застосування нестандартних для державного правового регулювання механізмів, що зумовлює виникнення низки проблем у правозастосовчій практиці.

Стан дослідження. Дослідженню проблем винесення судових рішень у справах про визнання та надання дозволу на виконання іноземних арбітражних рішень присвячено праці відомих вітчизняних та іноземних вчених, серед яких: А. Берг, Г. Борн, С. Бессон, Т. Захарченко, Ю. Притика, Ж. Пудре, А. Редферн, П. Сандерс, М. Тетерук С. Теплюк, В. Труба, М. Хантер. Г. Цірат та інші.

Метою дослідження є аналіз окремих проблем винесення судових рішень про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень та формування пропозицій до їх вирішення.

Вклад основного матеріалу. Регулювання порядку винесення судових рішень про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень стало предметом Конвенції ООН про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень, відомої як Нью-Йоркська конвенція 1958 р., що отримала світове значення із поширенням своєї дії на понад 85% держав [1].

Нью-Йоркська конвенція визначає вичерпний перелік доказів, необхідних для винесення судового рішення про визнання та виконання арбітражного рішення та вичерпний перелік підстав для відмови у задоволенні відповідного клопотання [1]. Так, положення Конвенції у вказаній частині спрямовані на безумовну імплементацію та застосування державними судами в обов'язковому порядку. Поряд, з цим ч. 1 ст. VII Нью-Йоркської конвенції не виключає та не обмежує дійсність багатосторонніх або двосторонніх угод щодо визнання і приведення у виконання арбітражних рішень, укладених договірними державами, а також не позбавляє ніяку зацікавлену сторону скористатися будь-яким арбітражним рішенням в тому порядку і в тих межах, які допускаються законом або міжнародними договорами держави, де запитується визнання і приведення у виконання арбітражного рішення. Як зазначено Рекомендаціях щодо тлумачення ст. II(2) та ст. VII(1) Нью-Йоркської конвенції, затверджених Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН №61/33 від 2006 р. мета ч.1. ст. VII полягає в тому, щоб в максимально можливій мірі забезпечити приведення у виконання іноземних арбітражних рішень, зокрема, шляхом визнання права будь-якої зацікавленої сторони посылатися на законодавство або міжнародні договори країни, до якої подається клопотання, засноване на арбітражному рішенні, включаючи випадки, коли таке законодавство або міжнародні договори забезпечують більш сприятливий режим порівняно з Конвенцією [2]. У Рекомендаціях до Конвенції про визнання та приведення у виконання іноземних арбітражних рішень, розроблених Секретаріатом ЮНСІТРАЛІ, ч. 1 ст. VII Конвенції розглядається як така, що дозволяє

застосування «будь-якого права» без обмежень, якщо ним закріплено більш сприятливий режим для визнання та приведення до виконання, ніж передбачено Нью-Йоркською конвенцією [с. 328, 3]. Аналогічний підхід пропонується у Рекомендаціях Міжнародної з Ради з комерційного арбітражу щодо тлумачення Нью-Йоркської конвенції (посібник для суддів). У вказаних Рекомендаціях пояснюється, що міжнародні договори або національний закон є більш сприятливими, ніж Нью-Йоркська конвенція, якщо вони дозволяють визнання і приведення у виконання на підставі менш суворих вимог, як щодо процедури, так і підстав для відмови в приведенні у виконання [с. 23, 3].

Поряд з Нью-Йоркською конвенцією на теперішній час зберігають чинність міжнародні угоди між окремими групами держав, зокрема, Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж 1961 р. [5], Міжамериканська конвенція про міжнародний комерційний арбітраж, відома як Панамська конвенція 1975 р. [6], Єдиний арбітражний акт Організації з гармонізації комерційного права в Африці 1999 р. [7], Московська конвенція про вирішення арбітражним шляхом цивільно-правових спорів 1972 р. [8], хоча остання фактично втратила практичне застосування.

В цілому механізми, передбачені у зазначених міжнародних договорах та у Нью-Йоркській конвенції містять багато схожого, але низка нюансів, як, наприклад, допустимість визнання та надання дозволу на виконання скасованих арбітражних рішень, або допустимість застосування механізму визнання та виконання, передбаченого для іноземних арбітражних, до внутрішніх арбітражних рішень, стають предметами, щодо яких у практиці державних судів може бракувати узгодженості. Суд у разі прийняття рішення про визнання та виконання арбітражного рішення може відступити від вимог Конвенції, керуючись правом такої держави або її міжнародними договорами. Проте, на практиці оцінка суворості, сприятливості та вигідності нормативно-правового регулювання, може носити суб'єктивний, вибірковий та непрозорий характер, що створює перешкоди ефективному визнанню та виконанню арбітражних рішень. Щодо цього доречно зазначити, як вказує професор В. Труба, що ефективність імплементації порядку визнання та надання дозволу на виконання іноземних арбітражних рішень, закріпленого Нью-Йоркською конвенцією, є одним з факторів, що впливає на формування інвестиційного клімату у державі та сприятливість умов для залучення іноземних інвестицій [9].

Виходячи з цього, доречно зазначити, що у справах про визнання та надання дозволу на виконання арбітражних рішень зазвичай наявний іноземний елемент, що дозволяє застосувати механізм, визначений Нью-Йоркською конвенцією. Поняття «іноземне арбітражне рішення» відповідно до ст. (I)(1) Нью-Йоркської конвенції означає рішення, винесене на іншій території, ніж держава, де запитується визнання та виконання, або рішення, які не вважаються внутрішніми у такій державі [1]. Аналіз підготовчих матеріалів та пояснювальних записок, представлений при розробленні Нью-Йоркської конвенції демонструє, що обмеження її дії іноземними арбітражними рішеннями було свідомим кроком у наданні сприяння учасникам міжнародних комерційних відносин, разом із відмовою від втручання у врегулювання питань внутрішнього арбітражного (третейського) судочинства з метою уникнення проведення паралелей між внутрішнім та міжнародним арбітражем з метою недопущення дискредитації останнього. Разом з тим, у Рекомендаціях до Конвенції, зазначається, що арбітражне рішення є іноземним, якщо одна або обидві сторони арбітражу є іноземними або мають місцезнаходження за кордоном, у такому разі національність сторін має значення для розширення сфери застосування Нью-Йоркської конвенції [2; 3]. Так, механізм визнання та виконання внутрішніх арбітражних (третейських) рішень у багатьох країнах бракує розвинутого правового регулювання та йому характерно застосування більш суворих процедур, аніж передбачені для міжнародного арбітражу. Окремо, слід виділити категорію «внутрішніх міжнародних» арбітражів, тобто міжнародних арбітражних інституцій, створених на території та за законами держави, в якій запитується визнання та виконання відповідного арбітражного рішення. Для механізмів визнання та виконання рішень «внутрішніх міжнародних» арбітражів, на відміну від рішень внутрішніх арбітражів, навпаки, здебільшого характерно створення більш сприятливих умов. Наприклад, в Україні згідно з абзацу 6 пункту 18 Листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про практику розгляду судами справ про оспорювання рішень Міжнародного комерційного арбітражного суду України при Торгово-промисловій палаті України та про визнання та виконання рішень міжнародних та іноземних арбітражів» рішення міжнародних арбітражів, місцезнаходженням яких є територія України, не потребують визнання, а лише звернення до виконання [10].

Переходячи до розгляду окремих проблемних питань винесення рішень державними судами України у справах про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень, слід зазначити, що дане питання має особливе значення у процесі становлення держави на міжнародній арені та як місця сприятливого для ведення бізнесу. В Україні наприкінці 2017 року нормативно-правове регулювання порядку визнання та надання дозволу на виконання іноземних арбітражних рішень було приведено у відповідність до положень Нью-Йоркської конвенції. До цього моменту, вказані відносини регулювались у загальному розділі VIII «Про визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні» Цивільного процесуального кодексу

України, що встановлювали більш суворий порядок, аніж Нью-Йоркська конвенція [11]. У цей період, судова практика України налічує численні приклади застосування більш суворого національного права, замість прямого посилання на норми Нью-Йоркської конвенції відповідно до ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України», яка визначає, що якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору [12].

Показовим у цьому аспекті є рішення судів трьох інстанцій України у справі №760/5924/17 за заявою Товариства з обмеженою відповідальністю «СІТІПОРТ» до Відкритого акціонерного товариства «Авіаційна компанія «ТРАНСАЕРО» про визнання та надання дозволу на примусове виконання рішення Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України від 21 січня 2016 р. у справі АС №611р/2015 та про видачу виконавчого листа. У даній справі Солом'янський районний суд м. Києва 20 липня 2017 р. прийняв ухвалу про задоволення заяви на підставі статей 390–395 Цивільного процесуального кодексу України, без жодного посилання на норми Нью-Йоркської конвенції [13]. Апеляційний суд м. Києва 21 березня 2018 р. ухвалив постанову, в якій послався на статтю 9 Київської угоди про порядок вирішення спорів, пов'язаних зі здійсненням господарської діяльності та статті 22, 55 Мінської конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних сімейних та кримінальних справах. Предметом апеляційного оскарження стало питання, чи є перешкодою для визнання та виконання арбітражного рішення в Україні раніше винесене судом іншої держави рішення у справі про визнання та виконання того самого арбітражного рішення, зокрема, ухвала Арбітражного суду міста Санкт-Петербургу про визнання цього арбітражного рішення на території Російської Федерації. Адже судові рішення іноземної держави, з формальної точки зору, набуло законної чинності у справі між тими самими сторонами, про той самий предмет і на тій самій підставі, що, на думку скаржника, мало б розглядатися як підстава для відмови у задоволенні аналогічної заяви судом України.

Апеляційний суд відмовив скаржнику у скасуванні рішення суду першої інстанції, обґрунтовуючи це тим, що Ухвала Арбітражного суду міста Санкт-Петербургу про визнання арбітражного рішення є процесуальною дією, а законодавство не обмежує сторони в праві звернення з заявами про виконання рішень [14]. Верховний Суд, переглядаючи дану справу, у Постанові від 29 листопада 2018 р. зазначив, що питання про надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу регулюються положеннями Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» та Цивільного процесуального кодексу України. Суд зазначив, що наявність судового рішення Російської Федерації про визнання арбітражного рішення не підтверджує наявність ще одного рішення по суті спору між сторонами, а лише підтверджує визнання цього рішення на території Російської Федерації [15].

Хоча по суті судові рішення й відповідають положенням Нью-Йоркської конвенції, проте з правозастосовчої точки зору, можна зазначити, що їм бракує правової визначеності. Висновки судів не містять посилання на норми права, зокрема, на ст. V Нью-Йоркської конвенції, яка визначає вичерпний перелік підстав для відмови у визнанні та приведенні до примусового виконання іноземних арбітражних рішень та не містить таких підстав для відмови як визнання та надання дозволу на виконання того самого арбітражного рішення у іноземній державі. Поряд з цим, вказані висновки Верховного Суду щодо можливості розгляду клопотання про надання дозволу на виконання рішення міжнародного арбітражного суду на території обох держав, у яких здійснюють свою господарську діяльність сторони спору, були включені до Огляду практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справах щодо надання дозволу на виконання рішень міжнародних комерційних арбітражних судів та їх оспорювання від 10.06.2019 р. [16].

Цікавим у даній справі є не тільки питання нормативного-правового обґрунтування, а також вирішення питання про підсудність справи суду України. Адже, Відкрите акціонерного товариства «Авіаційна компанія «ТРАНСАЕРО», є юридичною особою, що зареєстрована та місцезнаходження якої знаходиться у Російській Федерації. Проте суди України розглянули дану справу, виходячи з того, що на території України знаходиться частина майна боржника – повітряне судно [13; 14; 15]. У аналогічній справі за №824/103/2020 за заявою Компанії «MB Shipping LTD» (Республіка Мальта) проти боржника – Компанії «Saluta Shipping Limited» про визнання та надання дозволу на примусове виконання рішення Міжнародного комерційного арбітражу – Лондонської Морської Арбітражної Асоціації Київський апеляційний суд як суд першої інстанції ухвалою від 05 червня 2020 р. повернув заяву, вказавши, що справа не підсудна суду України, адже судно – незначна частина майна, яка на праві власності належить боржнику-нерезиденту, та тимчасово знаходиться на території України, в акваторії морського порту «Південний» [17]. Верховний Суд в результаті перегляду даної справи Постановою від 02 жовтня 2020 р. змінив рішення апеляційного суду у частині мотивування, виходячи з того, що підставою для повернення заяви є не обсяг, а місцезнаходження майна боржника, зокрема, ненадання заявником доказів, що майно боржника – судно на час подання заяви знаходиться на території України [18]. Вказане демонструє

неузгодженість правозастосовчої практики через неоднакове застосування судами норм національного права України та не застосування норм Нью-Йоркської конвенції, зокрема, ч. 1 ст. I відповідно до якої механізм визнання та виконання, закріплений у Конвенції має застосовуватися до всіх арбітражних рішень, які не є внутрішніми рішеннями в тій державі, де запитується їх визнання і приведення у виконання, не залежно від наявності майна боржника або його місцезнаходження у державі.

Висновки. Винесення судових рішень про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень, у першу чергу, залежить від нормативно-правових підстав, з огляду на які суди оцінюють фактичні обставини справи. Такими підставами можуть бути норми Нью-Йоркської конвенції або положення інших міжнародних угод та норми національного права, якщо вони є більш вигідними для забезпечення визнання та надання дозволу на виконання іноземних арбітражних рішень. Поряд з цим, можливість застосування механізму Нью-Йоркської Конвенції обмежена іноземними арбітражними рішеннями, відтак не обов'язковим для внутрішніх арбітражних рішень, необтяжених іноземним елементом. На наш погляд, для забезпечення ефективності та прозорості механізму визнання та надання дозволу на виконання арбітражних рішень, державні суди при винесенні рішень в основу мотивувальної частини мають покладати норми Нью-Йоркської конвенції, після чого доцільно проведення колізійного аналізу норм інших міжнародних договорів та норм національного права, які можуть доповнити мотивувальну частину судового, якщо це буде сприяти визнанню та приведенню до виконання арбітражного рішення.

References:

1. *Konvencija pro vyznannja ta vykonannja inozemnykh arbitrazhnykh rishenj 1958 r.* [Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards 1958]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_070#Text.
2. *Rekomendacija shhodo tlumachennja punktu 2 statii II ta punktu 1 statii VII Njju-Jorks'koi Konvenciji pro vyznannja ta pryvedennja do vykonannja inozemnykh arbitrazhnykh rishenj, jaku zdijsneno v Njju-Jorku 10 chervnja 1958 r., jaku bulo pryjnjato Komisijeju OON po pravu mizhnarodnoji torghivli 7 lypnja 2006 r. na jiji trydcjatj dev'jatij sesiji.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_h05.
3. *Sekretaryat JuNSYTRAL: Rukovodstvo po Konvencyu o pryznannyu y pryvedenyy v yspolnenye ynostrannykh arbytrazhnykh reshenny. Njju-Jork: OON. (2016).* URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/ru/2016_guide_on_the_convention.pdf.
4. *Rukovodstvo MSKA po tolkovanyju Njju-Jorks'koj Konvencyu 1958 gh.: posobyje dlja sudej. Moskva, Berlyn: Ynfotropyk Medya, 2012.* URL: https://cdn.arbitration-icca.org/s3fs-public/document/media_document/russian_text.pdf.
5. *Jevropejska konvencija pro zovnishnjotorghoveljnyj arbitrazh 1961 r.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_069#Text.
6. *Inter-American Convention on International Commercial Arbitration (B-35).* Panama. 30.01.1975. The Organization of American States. UNTS Reg. No.24384. 20.03.1989. No.42. URL: http://www.oas.org/en/sla/dil/inter_american_treaties_B-35_international_commercial_arbitration.asp.
7. *Uniform Act on Arbitration of OHADA, 11.03.1999.* URL: http://www.foubla.org/wp-content/uploads/AUA_EN_and_CCJA_Arbitration_Rules_EN_Reviewed_Foubla.pdf.
8. *Konvencija pro rozv'jazannja arbitrazhnykh shljakhom cyviljno-pravovykh sporiv, shho vyplyvajutj z vidnosyn ekonomichnogo i naukovo-tehničnogo spivrobotnytva. Moskva, 26.05.1972.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_570.
9. Truba, V. I. (2020). Genesis of the Procedure of Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards within Civil Procedural Law: Features of Implementation of the New York Convention 1958 in Ukraine. *Reforms Bulletin scientific.* 2020. No.4. P. 134–138.
10. *Cyvilnyj procesualjnyj kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy #1618-IV vid 18.03.2004 r.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
11. *Lyst Vyshhogho specializovanogho sudu Ukrainy z rozghljadu cyvilnykh i kryminalnykh sprav pro praktyku rozghljadu sudamy sprav pro osporjuvannja rishenj Mizhnarodnogho komercijnogho arbitraznogho sudu Ukrainy pry Torghovo-promyslovij palati Ukrainy ta pro vyznannja ta vykonannja rishenj mizhnarodnykh ta inozemnykh arbitrazhiv vid 11.12.2015 r* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-15#Text>.
12. *Pro mizhnarodni doghovory Ukrainy: Zakon Ukrainy #1906-IV vid 29.06.2004 r.* [On international Agreements of Ukraine: Law of Ukraine №1906-IV of 29.06.2004] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>.
13. *Ukhvala Solom'jans'kogho rajonnogho sudu m. Kyjeva po spravi #760/5924/17 vid 20.07.2017 r.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/68045697>.
14. *Postanova Apeljacijnogho sudu m. Kyjeva po spravi #760/5924/17 vid 21.03.2018 r.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72926355>.

15. *Postanova Verkhovnogho Sudu po spravi #760/5924/17vid 29.11.2018.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78215121#>.

16. *Oghljad praktyky Kasacijnogho cyvilnogho sudu u skladi Verkhovnogho Sudu u spravakh shhodo nadannja dozvolu na vykonannja rishenj mizhnarodnykh komercijnykh arbitrazhnykh sudiv ta jikh osporjuvannja vid 10.06.2019 r.* URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Oglyad_Mkas.pdf.

17. *Ukhvala Kyjivsjkogho apeljacijnogho sudu po spravi # 824/103/2020 vid 05.06.2020 r.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89674318>.

18. *Postanova Verkhovnogho sudu po spravi #824/103/2020 vid 02.10.2020 r.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92065816>.

Отдельные проблемы вынесение судебных решений о признании и исполнение иностранных арбитражных решений

Гаран Ольга Владимировна, e-mail: admin.kaf@ukr.net

Одесский национальный университет им. И.И. Мечникова, г. Одесса, Украина

Аннотация. В статье рассмотрены проблемы применения Нью-Йоркской Конвенции о признании и исполнении иностранных арбитражных решений (1958 г.) судами. Проанализированы особенности мотивации решений о признании и исполнении иностранных арбитражных решений национальными судами со ссылкой на нормы Нью-Йоркской конвенции, других международных договоров о признании и исполнении арбитражных решений и нормы национального права с приведением примеров из судебной практики Украины. В статье отмечается, что вынесение судебных решений о признании и исполнении зависит от определения арбитражного решения как внутреннего или иностранного.

Ключевые слова: арбитраж, признании и исполнении арбитражных решений, Нью-Йоркская Конвенции 1958 года арбитражное решение, третейский суд, международное частное право, гражданское процессуальное право.

PROBLEM ISSUES IN THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE BODIES

Karbovskiy Dmytro Oleksiiovych,

Candidate of Science of Law, Kherson Faculty of Odesa State University of Internal Affairs, Ukraine
e-mail: karbovskyd@ukr.net

Abstract. The article is devoted to the study of problematic issues in the activities of the National Police. Despite the fact that the National Police solve a wide range of tasks, today in the organization of their activities there are a number of issues that need to be addressed both at the legislative level and at the level of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, as the central executive body.

In the current legislation and in the activities of the National Police there are many, which is why, firstly, the Ministry of Internal Affairs of Ukraine needs to develop and approve guidelines for organizing the activities of patrol police units and monitoring of separate structural units (police departments) of territorial bodies of the National Police. Also, at the legislative level, it is necessary to immediately change the mechanism of administrative detention of a person and improve it with norms that will not violate the provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Improve the current legislation concerning investigative units, etc.

Keywords: National police, police, investigator, problems, human rights.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. Держава забезпечення прав і свобод людини делегує виконавчій владі, в особі правоохоронних органів, серед яких центральне місце займають органи Національної поліції, які несуть цілодобово службу захищаючи права та свободи громадян. Основними завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [2].

Не дивлячись на те, що органи Національної поліції вирішують широке коло завдань, на сьогодні в організації їх діяльності є ряд проблемних питань, що потребують вирішення як на законодавчому рівні так і на рівні Міністерства внутрішніх справ України, як центральному органі виконавчої влади.

Так, на сьогодні гострою проблемою у діяльності територіальних органів Національної поліції України є кадрові недоліки внутрішньо-організаційного законодавства, як наприклад, щодо призначення начальників відділень територіальних органів Національної поліції, що проходить без участі або погодження начальника відділу територіального органу Національної поліції, чим суттєво знижує керівничий вплив останнього, а у подальшому призводить до непорозумінь та неефективності в діяльності. Також, що стосується розподілу коштів, виділених місцевими громадами на взаємодію та підтримку відділів (відділень) поліції на містах, то вони скеровуються та її проводять головні управління Національної поліції в областях, що не в повній мірі задовольняє місцеві потреби підрозділів. Необхідно, щоб кошти, виділені місцевими громадами на взаємодію та підтримку відділів (відділень) поліції на місцях, розподілялися самостійно місцевими громадами між відділами (відділеннями) поліції на місцях, без участі головних управлінь Національної поліції в областях, з метою задоволення інтересів територіальних органів поліції та їх ефективної взаємодії.

Значні прогалини у законодавстві існують і щодо діяльності слідчих підрозділів. Так, досліджуючи діяльність слідчих підрозділів проф. В. Галуцько, зазначила, що нормативно-правове забезпечення діяльності слідчих підрозділів правоохоронних органів – це юридичний вплив держави за допомогою нормативно-правових актів та інших засобів юридичної техніки на суспільні відносини, які виникають з приводу визначення їх правового статусу та організаційної структури. Також нею, зауважено, що воно здійснюється значною кількістю законодавчих актів України, які на сьогодні мають певну невідповідність вимогам міжнародних стандартів і потребують оновлення. З метою підвищення ефективності роботи слідчих необхідно розробити і прийняти єдиний закон про органи слідства, де визначалося б правове регулювання діяльності, цілі, завдання, функції, принципи, форми, методи та процедури їхньої діяльності, соціально-правовий статус та їхня організаційна структура, порядок взаємодії та координації діяльності, нагляд і контроль за нею, організаційно-правові основи її забезпечення [3]. Аналогічної точки зору дотримується і М. Калатур, який запропонував у статті 38 Кримінального процесуального кодексу України зазначити основну мету діяльності слідчих підрозділів правоохоронних органів, як забезпечення ефективного та якісного досудового розслідування, що передбачає встановлення в оптимальні строки істинних обставин справи, у якій відкрито провадження, і забезпечення прав, свобод та інтересів його

учасників на стадії досудового розслідування[4, с.303]. Слід зазначити, що до сьогодні чітко не визначений статус слідчого та не прийнято жодного закону про слідство, мова про який неодноразово піднімалася ще починаючи з 1960 років, до сьогодні це залишається нагальною проблемою. Окрім того, Кримінальним процесуальним кодексом визначено ряд органів, які мають право проводити досудове розслідування, але в умовах реформування, втрати функцій одних та створенням нових органів, до сьогодні відсутня чітко визначена підслідність, як злочинів так і кримінальних проступків.

Така ж проблема, на сьогодні і у діяльності патрульної поліції на місцях (Сектор реагування патрульної поліції – СРПП), яка не врегульована жодним нормативним актом, у зв'язку з чим, в кожній області діє свій місцевий наказ про організацію служби підрозділу та методичні рекомендації. Патрульна поліція, цілодобово забезпечує оперативне реагування на повідомлення про правопорушення або події, у межах компетенції здійснює їх розгляд, а також комплекс превентивних заходів шляхом патрулювання території обслуговування, виявлення та припинення правопорушень, застосування визначених законодавством поліцейських та інших заходів [5]. Однак, що стосується застосування ними затримання особи, то слід зазначити, що стаття 263 КУпАП в частині затримання особи на строк до трьох діб фактично не діє з 2010 року, та з того ж часу не поміщаються правопорушники в камери для тримання затриманих в адміністративному порядку, так як умови їх перебування в приміщеннях порушують Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод [6].

На жаль таких пробілів, як у чинному законодавстві так і у діяльності органів Національної поліції існує багато, саме тому, по - перше, необхідно Міністерству внутрішніх справ України розробити та затвердити Методичні рекомендації щодо організації діяльності підрозділів патрульної поліції та моніторингу відокремлених структурних підрозділів (відділів, відділень поліції) територіальних органів Національної поліції України. А також на законодавчому рівні необхідно негайно змінити механізм адміністративного затримання особи та удосконалити його нормами, які не будуть порушувати положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Удосконалити чинне законодавство, що стосується слідчих підрозділів тощо.

References:

1. Constitution of Ukraine.URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed 19.03.2021)
2. About the National Police. Law of Ukraine. URL.<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (appeal date 19.03.2021)
3. Halunko V.M Administrative and legal support of investigative activities in Ukraine. Dis. to obtain. Dr. jur. Science. 12.00.07.2017.Kyiv.472p
4. Kalatur M.V Doctrinal foundations of organization and functioning of investigative units of law enforcement agencies: monograph. Kiev. Helvetica Publishing House, 2018.344 p
5. On approval of the Instruction on the organization of response to statements and notifications about criminal, administrative offenses or events and operative informing in bodies (divisions) of the National Police of Ukraine. Order of the Ministry of Internal Affairs of February 16, 2018 № 111
6. Karbovskiy D.O.Public administration of the activity of territorial bodies of the National Police of Ukraine. Dis. to obtain. Cand. jur. Science. 12.00.07. Kiev. 2020.240p.

Вопросы деятельности органов Национальной полиции

Карбовский Дмитрий Алексеевич, e-mail: karbovskyd@ukr.net

Кандидат юридических наук, Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел, г. Херсон, Украина

Аннотация. Статья посвящена исследованию проблемных вопросов в деятельности органов Национальной полиции. Несмотря на то, что органы Национальной полиции решают широкий круг задач, на сегодня в организации их деятельности есть ряд проблемных вопросов, требующих решения как на законодательном уровне так и на уровне Министерства внутренних дел Украины, как центральном органе исполнительной власти.

В действующем законодательстве так и в деятельности органов Национальной полиции существует много, поэтому, во - первых, необходимо Министерству внутренних дел Украины разработать и утвердить Методические рекомендации по организации деятельности подразделений патрульной полиции и мониторинга структурных подразделений (отделов, отделений полиции) территориальных органов Национальной полиции Украины. А также на законодательном уровне необходимо немедленно изменить механизм административного задержания лица и усовершенствовать его нормами, не будут нарушать положения Конвенции о защите прав человека и основных свобод. Усовершенствовать действующее законодательство, касающееся следственных подразделений и тому подобное.

Ключевые слова: органы Национальной полиции, полицейский, следователь, проблемы, права человека.

PECULIARITIES OF CONDUCTING INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS DURING THE INVESTIGATION OF CRIMINAL ACTIVITY OF CRIMINAL GROUPS OF PARAMILITARY

Andrii V. Kholostenko

Odesa State University of Internal Affairs, Ukraine

e-mail: 7993330@ukr.net

Abstract: the scientific article considers the peculiarities of conducting investigative (search) actions during the investigation of criminal activity of paramilitary type criminal groups. Scientific, legal and organizational-tactical bases of investigation of criminal activity of criminal groups of paramilitary type are covered. It is noted that the specifics of this category of criminal proceedings is explained by the fact that the investigation of the creation of non-statutory paramilitary or armed groups is carried out in conditions of ambiguity, conspiracy and criminal hierarchy, complicated by the crime and the subjective composition of its participants significant experience of criminal activity, their taking measures to disguise their appearance, the use of specific instruments of crime, etc.). It is determined that the tactics of pre-trial investigation of criminal activity of criminal groups of paramilitary type are formed in the conditions of rigid counteraction. In view of this, for the high-quality implementation of the tasks of criminal justice, the tactics of investigation of these crimes should be constantly provided with the latest tools and methods of investigative (search) actions. The peculiarities of gathering evidence in criminal proceedings concerning crimes committed by paramilitary criminal groups have been determined, which include: the legal regime of martial law, state of emergency, anti-terrorist operation; complications with the possibility of carrying out appropriate procedural actions in connection with limited access to certain areas, premises, with the threat to life and health of persons involved in such actions. It was stated that the above-mentioned complication may negatively affect the terms of the pre-trial investigation, as the investigator and prosecutor will not always be able to carry out appropriate procedural actions in time, which, in turn, may lead to loss of evidence in criminal proceedings. A number of the most optimal investigative (search) actions have been proposed for a full and comprehensive investigation of crimes committed by criminal groups of the paramilitary type.

Keywords: paramilitary formation, paramilitary-type criminal group, criminal proceedings, pre-trial investigation, investigative (search) actions.

Постановка проблеми та її актуальність. З початку збройного конфлікту на Сході України та проведення антитерористичної операції набуло актуальності виявлення й розслідування фактів створення парамілітарних (воєнізованих) організацій. Такі дії визначено в законодавстві України як злочин, передбачений ст. 260 Кримінального кодексу України (Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань). За офіційними статистичними даними, в Україні щорічно реєструється значна кількість злочинів цього виду, при чому їх кількість із року в рік лише зростає. Так, у 2014 році органами досудового розслідування обліковано 234 кримінальних правопорушень за фактами створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (у 2013 р. не було зареєстровано жодного такого злочину). [1], а згідно з даними Генеральної прокуратури України, протягом 2018 р. – 396; у 2019 р. – 305; у 2020 р. – 322 [2].

Недооцінювати загрозу від злочинів, учинених організованими парамілітарними (воєнізованими) організаціями важко, зважаючи на високий ступінь суспільної небезпеки вчинених ними протиправних діянь, з одного боку, та високий рівень їх латентності – з другого. Саме тому питання протидії організованим злочинним угрупованням парамілітарного типу є одним з найбільш актуальних для безпеки України. Продовжує тривати наукова дискусія стосовно визначення процесуального порядку проведення досудового розслідування, слідчих (розшукових) дій, оскільки, здебільшого вони не мають єдиного законодавчого закріплення й розкриваються за допомогою оціночних понять. Відповідно, удосконалення кримінально-процесуальних норм, що стосуються розслідування організованих злочинних угруповань парамілітарного типу, залишається пріоритетним напрямом наукових досліджень у галузі кримінального процесуального права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблем розслідування створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань на монографічному рівні, висвітлено у працях М. В. Семикіна, В. А. Робака, А. А. Вознюка, К. Ю. Бобрики, М.В. Савчука, Р. М. Дударця. Проте, попри безсумнівну значущість напрацювань перелічених науковців, варто констатувати,

що після подій, що відбуваються на сході країни процес розслідування злочинів вчинених організованим злочинним угрупованням парамілітарного типу набули масштабності. Отже, наведене зумовлює необхідність подальших розробок у цій сфері, а відтак свідчить про актуальність теми обраної статті.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинної діяльності злочинних угруповань парамілітарного типу; визначенні тактики проведення слідчих (розшукових) дій та надання рекомендацій організаційного й тактичного характеру щодо проведення основні видів слідчих (розшукових) дій.

Виклад основного матеріалу. Специфіка розслідування злочинної діяльності злочинних угруповань парамілітарного типу зумовлена тим, що розслідування створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань здійснюється в умовах неочевидності, конспірації та злочинної ієрархії, воно ускладнене обстановкою вчинення злочину, суб'єктивним складом його учасників (учинення злочинів особами, які мають значний досвід злочинної діяльності, вжиття ними заходів для маскуванню зовнішності, використання специфічних знарядь учинення злочину тощо). Парамілітарні (воєнізовані) організації – умовний термін, який в даному випадку використовують для позначення недержавних об'єднань, що використовують або можуть використати зброю для досягнення власних цілей (зазвичай політичних). В Україні націоналістичні парамілітарні організації були переважно структурними підрозділами відповідних політичних партій, але іноді вони мали характер самостійних утворень [3, С. 43].

Тактика досудового розслідування діяльності злочинних угруповань парамілітарного типу формується в умовах жорсткої протидії. Зважаючи на це, для якісної реалізації завдань кримінального судочинства тактику розслідування зазначених злочинів належить постійно забезпечувати новітніми засобами та методами проведення слідчих (розшукових) дій.

Процес збирання доказів у кримінальних провадженнях про злочини, вчинених злочинними угрупованнями парамілітарного типу, особливо на тимчасово окупованих територіях, має специфічні особливості. Так, щодо злочинів цієї категорії в сучасних геополітичних умовах у багатьох випадках майже неможливо здобути речові докази, оскільки територія не підконтрольна державній владі України. Слідчий та прокурор фактично позбавлені можливості доступу до місця вчинення кримінального правопорушення. Тому збирання доказів необхідно починати зі встановлення будь-яких даних, що свідчать про обставини вчинення кримінального правопорушення, а саме: показань потерпілого, свідків, долучення наявних документів про майно, що зазнало пошкоджень, фотознімків й іншого.

Основу слідчих (розшукових) дій становлять окремі методи пізнання – візуальне спостереження, розпитування, сприйняття, пошук, порівняння (ідентифікація), відтворення, дослідження, які супроводжуються закріпленням (фіксацією та засвідченням) одержаної доказової інформації чи висновків дослідження у відповідних процесуальних документах. Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає дві широкі групи слідчих (розшукових) дій: традиційні слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії як різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених законом [4, С. 19 – 20].

Тактика кожної слідчої (розшукової) дії підпорядкована цілям досягнення максимальної ефективності її проведення і становить певну послідовну систему, яка загалом має такий вигляд: а) підготовка до проведення слідчої (розшукової) дії; б) проведення слідчої (розшукової) дії; в) фіксація ходу і результатів слідчої (розшукової) дії; г) оцінка отриманих результатів та встановлення їх місця і значення в системі доказової інформації у цьому кримінальному провадженні [5, С. 316].

До особливостей збирання доказів у кримінальних провадженнях щодо злочинів, учинених злочинними угрупованнями парамілітарного типу слід віднести наступні:

1) згідно із ст. 615 КПК України на місцевості (адміністративній території), на якій діє правовий режим воєнного, надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції, у разі неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею повноважень, передбачених ст. ст. 163 (розгляд клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів), 164 (ухвала про тимчасовий доступ до речей і документів), 234 (обшук), 235 (ухвала про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи), 247 (слідчий суддя, який здійснює розгляд клопотань щодо негласних слідчих (розшукових) дій), 248 (розгляд клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії) КПК України, ці повноваження виконує відповідний прокурор;

2) ускладнення з можливістю проведення відповідних процесуальних дій у зв'язку із обмеженим доступом до окремих ділянок місцевості, приміщень, із наявністю загрози життю та здоров'ю осіб, які беруть участь у проведенні таких дій. Доречним буде супроводження учасників кримінального провадження до місця проведення процесуальних дій групами військовослужбовців Збройних сил

України, Національної гвардії України, працівників Національної поліції, які у разі необхідності можуть здійснити їх захист. Вищевказане ускладнення може негативно впливати на строки досудового розслідування, оскільки слідчий, прокурор не завжди зможуть вчасно проводити відповідні процесуальні дії, що, у свою чергу, може призвести до втрати доказів у кримінальному провадженні [6, С. 36].

Погоджуючись із тим, що бойові дії ускладнюють здійснення досудового розслідування, вважаємо, що зазначені обставини можуть завадити і прокурору виконувати його обов'язки належним чином. КПК України не надає вичерпної відповіді на питання, що виникають у слідчого, прокурора під час реалізації ними повноважень щодо здійснення досудового розслідування у надзвичайних умовах. Безперечно, здійснення досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції значно ускладнено вказаними обставинами, тому законодавцем повинні бути сформульовані певні правила, дотримуючись які слідчий, прокурор зможе виконати завдання кримінального провадження із забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування та не порушувати при цьому закон. За надзвичайних умов особливої організації потребує не тільки організація слідчих (розшукових) дій, але і тактика їх проведення [7, С. 44].

Слідчі й оперативні працівники під час проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій спрямовують свою діяльність на збирання фактичних даних, що свідчать про вчинення конкретних злочинів злочинними угрупованнями парамілітарного типу. Погоджуючись з думкою к. Ю. Бобрика вважаємо, що під час розслідування злочинів, вчинених злочинними угрупованнями парамілітарного типу, крім визначеного в ч. 1 ст. 91 КПК України предмета доказування, необхідно також встановити й довести такі обставини:

- структуру злочинного угруповання парамілітарного типу;
- характер розподілу ролей його членів; наявну систему правил поведінки для членів угруповання парамілітарного типу, а також санкцій за їх порушення;
- характер заохочень і покарань його членів з боку організаторів;
- способи конспірації злочинної діяльності;
- характер зв'язків членів злочинного угруповання (насамперед керівництва) з представниками органів влади;
- характер технічних засобів, використаних членами злочинного угруповання, приховування слідів злочинів;
- розміри грошових фондів, використаних членами злочинного угруповання для забезпечення розширення злочинної діяльності;
- мету створення таких фондів і факти їх використання;
- обставини, що засвідчують конспірацію злочинної діяльності, розділ сфер впливу;
- чи проводять військову, стройову чи фізичну підготовку з учасниками злочинного угруповання [8, С. 83];
- які завдання ставлять перед такою організацією, які методи вона використала; чи мають вони воєнізоване спрямування;
- чи здійснюють члени злочинного угруповання захоплення заручників, посягання на життя працівників правоохоронних органів, військовослужбовців;
- яка ієрархія серед членів цього злочинного угруповання тощо [9, С. 146].

Під час досудового розслідування злочинної діяльності злочинних угруповань парамілітарного типу та проведення слідчих (розшукових) дій слід враховувати обставини, які охоплюють не залежні від слідства позитивні або негативні фактори, що полегшують, або ускладнюють, або навіть унеможливають повне встановлення напрямів злочинної діяльності, а також виконання усіх основних завдань розслідування діяльності злочинних угруповань парамілітарного типу та їх ліквідації. Здебільшого такі фактори пов'язані із впливом на хід розслідування різноманітних політичних, міжнародних, правових, національних та інших обставин аналогічного рівня, а також корумпованих зв'язків злочинців. Ці фактори часто перетворюють слідчого на заручника політичної або міжнародної боротьби, недосконалого кримінального та кримінального процесуального законодавства й інших складних об'єктивних обставин. Водночас ці обставини можуть чинити й позитивний вплив.

Розслідування будь-яких злочинів є процесом переходу від початкових ситуацій інформаційної невизначеності до подальших, пов'язаних із накопиченням обсягу доказів під час розслідування кримінальних проваджень. На кожному етапі досудового розслідування така робота становить систему слідчих ситуацій, що постійно видозмінюються [10, С. 71]. Після формування загального уявлення діяльності злочинних угруповань слідчі й оперативні підрозділи мають спрямувати свої зусилля на пошук доказів, що підтверджують розподіл ролей між його членами, а також забезпечити виявлення всіх вчинених ними злочинних дій. І ефективним у цьому випадку буде проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

Для повного та всебічного розслідування злочинів, вчинених злочинними угрупованнями парамілітарного типу, слідчому, на нашу думку, доцільно проводити: НСРД, передбачені статтями 269, 270 КПК України, як у місцях перебування конкретних осіб так і зберігання можливих речових доказів; обшуки за місцем проживання потенційних підозрюваних, а також в інших приміщеннях з метою виявлення фінансових документів злочинної організації щодо її фінансування; проводити допити учасників злочинної організації на предмет встановлення джерел фінансування, обмундирування, тощо; допити посадових осіб підприємств, установ, організацій, фізичних осіб, які надавали пряму фінансову допомогу, а також сплачували послуги за роботи або товари для злочинної організації; вилучення документів у суб'єктів підприємницької діяльності, стосовно яких є інформація щодо сприяння членам злочинної організації у здійсненні незаконної діяльності; проводити моніторинг банківських рахунків щодо розкриття банківської таємниці, якщо є інформація про участь посадових осіб банків, інших установ або фізичних осіб у фінансуванні злочинної організації. Крім того, у сучасному суспільстві дієвим засобом встановлення відомостей, що мають істотне значення для кримінального провадження, є моніторинг мережі Інтернет. Слід враховувати, що у злочинах такої категорії злочинці найчастіше переховуються від органів досудового розслідування, а встановивши їх місцезнаходження – неможливо затримати з огляду на обставини, що склалися через ведення бойовиками військових дій. Тому провідне місце серед доказів у злочинах цієї категорії посідають результати проведення негласних слідчих (розшукових) дій, що дають змогу не тільки встановити причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, а й виявити їх організаторів, пособників, співучасників. За наявності знарядь злочину та будь-яких інших предметів, речей, які злочинець використовував для досягнення цілей, можливе призначення експертиз та подальше використання їх висновків у процесі доказування [6, С. 41].

Висновки. Підсумовуючі викладене слід зазначити, що особливості проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинної діяльності злочинних угруповань парамілітарного типу залежать від обставин, які підлягають встановленню, зокрема: структури злочинного угруповання; способів конспірації злочинної діяльності, що використовуються в злочинному угрупованні; розмірів грошових фондів для розширення злочинної діяльності, учинення інших злочинів членами злочинного угруповання тощо.

Встановлення цих та інших обставин надає слідчому реальну можливість з'ясувати механізм учиненого злочину, визначити причетних до нього осіб та довести всі обставини під час досудового розслідування.

References:

1. Edyniy zvit pro kryminalni pravoporushennya. Forma № 1 (misyachna): nakaz Generalnoi prokuratury Ukrayiny vid 23 zhovt. 2012 r. № 100. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112169&libid=100820#.
2. Zagalni vidomosti pro kilkist zareestrovanih kriminalnih pravoporushen ta rezultati yih dosudovogo rozsliduvannya. Statistichni danni Generalnoyi prokuraturi Ukrayini. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.
3. Andriushchenko E. S. Paramilitarni struktury ukrainskoho natsionalistychnoho rukhu 90-kh rr. khkh st. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*. 2011. vyp. XXX. P. 42-51.
4. Tertyshnyk V. M. (2014) Kryminalnyi protses Ukrainy. Osoblyva chastyna: pidruchnyk. Akademichne vydannia. K.: Alerta, 2014. 430 p.
5. Krymynalystyka: ucheb. dlia vuzov. 3-e yzd., pererab. y dop. / T.V. Averianova, R.S. Belkyn, Yu.H. Korukhov, E.R. Rossynskaia. M. : Norma, 2008. 992 p.
6. Naukovo-metodychni rekomendatsii «Osoblyvosti dokumentuvannya ta rozsliduvannya zlochyniv, uchynenykh na terytorii provedennia antyterorystychnoi operatsii, a takozh na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh» / Yukhno O.O., Knyzhenko S.O., Hlobenko H.I., Bondarenko O.O., Savchuk T.I., Chycha R.P., Fomina T.H., Chetvertak D.Iu. za zahalnoi redaktsiieiu doktora yurydychnykh nauk, profesora O.O. Yukhna. [Seriiia «Bibliotechka slidchoho i detektyva: problemy kryminalnoho protsesu»]. Na zamovlennia Holovnoho slidchoho upravlinnia Natsionalnoi politsii Ukrainy. Kh.: Kharkivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav. 2018. 64 p.
7. Kaplina O. V. (2014) Problemy zastosuvannya norm kryminalnoho protsesualnoho zakonodavstva v umovakh provedennia ATO. *Dosudove rozsliduvannya: aktualni problemy ta shliakhy yikh vyrishennia*. 2014. Vyp. 6. P. 46–51.
8. Bobryk K. Yu. Metodyka rozsliduvannya zlochyniv, poviazanykh zi stvorenniam zlochyynnoi orhanizatsii : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09. Kyiv, 2014. 247 p.
9. Savchuk M.V. Pytannia orhanizatsii planuvannya rozsliduvannya terorystychnykh aktiv, vchynenykh iz vykorystanniam vybukhovykh prystroiv. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Iurydychni nauky»*. Kherson: KhDU, 2018. Vyp. 1. T. 2. P. 144 – 147.
10. Halahan V. I., Yakovenko M. O. (2013) Osoblyvosti metodyky rozsliduvannya nerokrytykh hrabezliv ta rozboiv mynulykh rokov : monohrafiia. Luhansk : RVV LDUVS im. E. O. Didorenka, 2013. 256 p.

Особенности проведения следственных (розыскных) действий при расследовании преступной деятельности преступных группировок парамилитарного типа

Холостенко Андрей Владимирович, e-mail: 7993330@ukr.net

профессор кафедры уголовного процесса Одесского государственного университета внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация: в научной статье рассмотрены особенности проведения следственных (розыскных) действий при расследовании преступной деятельности преступных группировок парамилитарного типа. Освещены научные, правовые и организационно-тактические основы расследования преступной деятельности преступных группировок парамилитарного типа. Обращено внимание, что специфика указанной категории уголовных производств объясняется тем, что расследование создание непредусмотренных законом военизированных или вооруженных формирований осуществляется в условиях неочевидности, конспирации и преступной иерархии, осложненной обстановкой совершения преступления и субъектным составом участников (совершение преступлений лицами, имеющими значительный опыт преступной деятельности, принятия ими мер для маскировки внешности, использование специфических орудий совершения преступления и т.п.). Определено, что тактика досудебного расследования преступной деятельности преступных группировок парамилитарного типа формируется в условиях жесткого противодействия. Несмотря на это, для качественной реализации задач уголовного судопроизводства тактику расследования указанных преступлений следует постоянно обеспечивать новейшими средствами и методами проведения следственных (розыскных) действий.

Определены особенности сбора доказательств по уголовным производствам в отношении преступлений, совершенных преступными группировками парамилитарного типа, к которым отнесены: правовой режим военного, чрезвычайного положения, проведения антитеррористической операции; осложнения с возможностью проведения соответствующих процессуальных действий в связи с ограниченным доступом к отдельным участкам местности, помещений, с наличием угрозы жизни и здоровью лиц, участвующих в проведении таких действий. Констатировано, что вышеуказанное осложнение может негативно влиять на сроки досудебного расследования, поскольку следователь, прокурор не всегда смогут своевременно проводить соответствующие процессуальные действия, что, в свою очередь, может привести к утрате доказательств в уголовном производстве. Для полного и всестороннего расследования преступлений, совершенных преступными группировкой парамилитарного типа, предложен ряд наиболее оптимальных следственных (розыскных) действий.

Ключевые слова: военизированное формирование, преступная группировка парамилитарного типа, уголовное производство, досудебное расследование, следственные (розыскные) действия.

SUBJECT MATTER OF A CRIME FOR HIGH TREASON: ART. 111 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Kononenko Yuri,

Postgraduate student of Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine

e-mail: kononenko_yuri@ukr.net

Abstract: In the study of the crime, which involves criminal liability for treason, to clarify the content of these relations is essential to the subject of the crime, which, although not an independent element of the crime, but belongs to the structure of social relations. This is not the opinion of all scientists, and therefore, in contrast to this position, there is an opinion that the subject of the crime is an independent optional feature of the crime. However, we support the generally accepted view in the criminal law literature that the corpus delicti contains four elements of the corpus delicti, and therefore we believe that the subject of the crime can only be a sign of the corpus delicti (object). Therefore, the subject of the crime is not mandatory, but an optional feature of the general concept of the crime. If the subject of the crime is defined directly in the law, then this feature is mandatory.

Thus, the subject of the crime under Art. 111 of the Criminal Code of Ukraine, there is information that constitutes a state secret, which has the following features: 1) is information that is subject to classification, ie there are restrictions on the dissemination and access to specific classified information; 2) are significant and important for the interests of the state; 3) a special procedure for circulation is established in relation to this information; 4) clearly defined in the areas in which it may exist.

Keywords: crime, criminal law, subject of the crime, espionage, subversion, national security, territorial integrity and inviolability.

In the study of the crime, which involves criminal liability for treason, to clarify the content of these relations is essential to the subject of the crime, which, although not an independent element of the crime, but belongs to the structure of social relations [1, p. 154]. This is not the opinion of all scientists, and therefore, in contrast to this position, there is an opinion that the subject of the crime is an independent optional feature of the crime [2, P. 273; 3, pp. 31; 4, pp. 41; 5, P. 67]. However, we support the generally accepted view in the criminal law literature that the corpus delicti contains four elements of the corpus delicti, and therefore we believe that the subject of the crime can only be a sign of the element of the corpus delicti (object). Therefore, the subject of the crime is not mandatory, but an optional feature of the general concept of the crime [4, P. 34, 47]. If the subject of the crime is defined directly in the law, then this feature is mandatory [6, p. 93].

In the theory of criminal law there is no single approach to what should be attributed to the subject of the crime. Some scholars consider as the subject of the crime any things only of the material world, with certain qualities of which the criminal law connects the presence in the actions of a person of signs of a specific crime [3, P. 273; 2, P. 31]. In particular, it is noted: if we recognize the subject of the crime not only tangible but also intangible values, then, first, it will be significantly more difficult to establish the real subject in a particular crime, as it is possible to identify the subject and object of the crime [7, P. 298]; secondly, "the obligatory for any object of crime its applied load will be destroyed (to be material evidence in criminal proceedings, possibility of its expert research, to belong to a subject of proof, in some cases - to be a subject of special confiscation, etc.)" [8, S. 112]. It is emphasized that intangible assets cannot be the subject of a crime due to the lack of a physical feature of the subject of the crime, the essence of which is manifested in the fact that the subject of the crime are only values endowed with natural quality [9, p. 67].

In turn, others believe that the subject of the crime are both material and intangible goods, which offer to include energy, information, services, etc. [10, P. 78; 11, pp. 10; 12, pp. 79–81]. In particular, EV Lashchuk believes that information can be seen, felt, heard, certain actions can be taken (create, copy, etc.). You can also use special technical means to determine the properties of electricity - to measure current, voltage, etc. [11, pp. 65-66].

The clarification of the subject of the crime of treason, of course, should be based primarily on the provisions of the Law of Ukraine on Criminal Liability, as well as in view of the main direct object of the relevant encroachment. It should be noted that the subject is a sign of treason, which consists in espionage. Other methods of treason are pointless. An indication of the subject of this corpus delicti is contained in Art. 114 of the Criminal Code of Ukraine, which provides for liability for espionage. Since this independent corpus delicti is at the same time one of the forms of treason, their subject matter is identical. Thus, the subject of the crime of "treason" is information that is a state secret.

The concept of state secrets is contained in the Law of Ukraine "On State Secrets" of January 21, 1994 55 3855-XII, which defines it as a type of secret information covering information in the field of defense, economics, science and technology, foreign relations, state security and protection of law and order, the disclosure of which may harm the national security of Ukraine and which are recognized in the manner prescribed by this law, a state secret and are subject to state protection [13].

The features inherent in the legal structure of "information constituting a state secret" directly follow from the analysis of this Law: first, information constituting a state secret is information subject to classification, ie there is a restriction on the dissemination and access to specific classified data; secondly, information that constitutes a state secret is significant and important for the interests of the state. The degree of importance of information is determined by the probable harm that may result from its disclosure or transfer to a foreign organization; thirdly, a special order of circulation is established for this information. According to the decision of the state body, only a limited number of subjects have access to it. It is of special importance for the state, and therefore a special legal regime has been established for it, and its transfer or collection by a citizen of Ukraine for the purpose of transfer to a foreign state constitutes a crime of "treason"; fourth, information constituting a state secret is clearly defined in the areas in which it may exist. Information constituting a state secret is specified in the relevant provisions (Collection of information constituting a state secret SBU Order of December 23, 2020 № 383 [14], Laws of Ukraine "On Counterintelligence Activities" of December 26, 2002 № 374-IV [15] and "On Intelligence" of January 1, 2021 № 912-IX [16].

In addition, in Art. 8 of the Law of Ukraine "On State Secrets" of January 21, 1994 № 3855-XII lists the data belonging to the state secret. This, in particular, information in the field of:

- defense: on the content of strategic and operational plans and other documents of combat management, preparation and conduct of military operations, strategic and mobilization deployment of troops, on the development of certain types of weapons, military and special equipment, their number, tactical and technical characteristics, as well as other important indicators that characterize the organization, number, location, combat and mobilization readiness, combat and other military training, armament and logistics of the Armed Forces of Ukraine and other military formations, etc. (Part 1 of Article 8);

- economics, science and technology: on the content of mobilization plans of state bodies and local governments, mobilization capacity, mobilization training and mobilization measures and their funding, stocks and supply of strategic raw materials, as well as plans, content, volume, financing and execution of the state defense order, etc. (Part 2 of Article 8);

- external relations: on military, scientific, technical and other cooperation of Ukraine with foreign states, if the disclosure of information about it will harm the national security of Ukraine; on export and import of armaments, military and special equipment, certain strategic types of raw materials and products (Part 3 of Article 8);

- state security and law enforcement: the means, content, plans, organization, financing and logistics, forms, methods and results of operational and investigative, intelligence and counterintelligence activities; about persons who cooperate or have previously cooperated on a confidential basis with the bodies conducting such activities; on the composition and specific persons who are undercover staff of bodies that carry out operational search, intelligence and counterintelligence activities (Part 4 of Article 8).

At the same time, this Law specifies information that should not be classified as a state secret, in particular: the state of the environment, the quality of food and household items, the impact of goods (works, services) on human life and health; about accidents, catastrophes, dangerous natural phenomena and other extraordinary events that have occurred or may occur and threaten the safety of citizens; on the state of health of the population, its standard of living, including nutrition, medical care and social security, as well as on socio-demographic indicators, the state of law and order, education and culture of the population; about the facts of violations of human and civil rights and freedoms; on illegal actions of state bodies, local self-government bodies and their officials and officials, etc. (item 14, part 4 of Article 8).

However, there are some doubts about the classification of information in the field of defense as a state secret, in particular about the number of the Armed Forces of Ukraine, the Border Troops, and the National Guard of Ukraine. After all, according to item 22 of Art. 85 of the Constitution of Ukraine, the approval of the number of all military formations is the authority of the Verkhovna Rada of Ukraine, ie in practice this information is published in laws, speeches of the President of Ukraine, the Prime Minister.

Information that is recognized as such a secret by a motivated decision of a state expert on state secrets may be recognized as a state secret. Yes, in accordance with Art. 9 of the Law of Ukraine "On State Secrets" state expert on secrets creates expert commissions of specialists and scientists who have access to state secrets, to prepare draft decisions on the classification of information as a state secret, reduce its secrecy and cancel these decisions. The relevant document, product or other material carrier of information constituting a state secret is classified ("of special importance", "top secret", "secret") (Part 2 of Article 15 of the Law "On State Secrets"). Therefore, the details of each material carrier of classified information consist of a seal of secrecy; copy number;

articles of the Code of Information Constituting a State Secret, on the basis of which classification is carried out; the title of the position and the signature of the person who provided the seal of secrecy (Part 2 of Article 15 of the Law "On State Secrets").

Thus, the subject of the crime under Art. 111 of the Criminal Code of Ukraine, there is information that constitutes a state secret, which has the following features: 1) is information that is subject to classification, ie there are restrictions on the dissemination and access to specific classified information; 2) are significant and important for the interests of the state; 3) a special procedure for circulation is established in relation to this information; 4) clearly defined in the areas in which it may exist.

References:

1. Lytvyn O. (2010) *Zahalni oznaky ta kharakterystyka predmetiv zlochyniv* [General features and characteristics of the objects of crimes]. *Visnyk Akademii upravlinnia MVS* [Bulletin of the Academy of Management of the Ministry of Internal Affairs]. 2010. № 4 (16). P. 154-161. (In Ukrainian)
2. Dziuba Yu. P. (2009) *Predmet zlochyntu yak oznaka skladu zlochyntu: metodolohichni aspekty doslidzhennia* [The subject of the crime as a sign of the crime: methodological aspects of the study]. *Visnyk Akademii advokatury Ukrainy* [Bulletin of the Academy of Advocacy of Ukraine]. 2009. № 1 (14). P. 273–274. (In Ukrainian)
3. Volkotrub S. H., Omelchuk O. M., Yarin V. M. ta in. (2004) *Kryminalne pravo Ukrainy: navch. posib.* [Criminal law of Ukraine: textbook. way.]. K.: *Naukova dumka; Pretsedent* [Scientific opinion; Precedent], 2004. 297 p. (In Ukrainian)
4. Tatsii V. Ya. (2016) *Obiekt i predmet zlochyntu v kryminalnomu pravi Ukrainy: monohrafiia* [Object and subject of crime in the criminal law of Ukraine: monograph]. *Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho* [Nat. jurid. Univ. Yaroslav Mudrogo]. Kh.: *Pravo* [Law], 2016. 256 p. (In Ukrainian)
5. Panov N. Y. (1984) *Poniatye predmeta prestuplenyia po sovetskomu uholovnomu pravu* [The concept of the subject of the crime under Soviet criminal law]. *Problemi pravovedenyia. Respublykanskiy mezhdovedomstvennii nauchnii sbornik* [Problems of jurisprudence. Republican interdepartmental scientific collection]. K., 1984. Vip. 45. P. 68-72. (In Russian)
6. Stashys V. V., Tatsii V. Ya. (2010) *Kryminalne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna: pidruchnyk* [Criminal law of Ukraine: General part: textbook]. Kh.: *Pravo* [Law], 2010. 514 p. (In Ukrainian)
7. Panov M. I. (2010) *Vybrani naukovi pratsi z problem pravoznavstva* [Selected scientific works on the problems of jurisprudence]. K. : In Yure, 2010. 374 p. (In Ukrainian)
8. Muzyka A. A., Lashchuk V. Ye. (2014) *Pro zahalne poniattia predmeta zlochyntu* [On the general concept of the subject of the crime]. *Visnyk asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy* [Bulletin of the Criminal Law Association of Ukraine]. 2014. № 1 (2). P. 103–118. (In Ukrainian)
9. Antoniuk N. O. (2006) *Kryminalna vidpovidalnist za zapodiannia mainovoi shkody shliakhom obmanu abo zlovzhyvannia doviroiu: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.08.* Lviv: *Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka* [Criminal liability for causing property damage by deception or abuse of trust: dis. ... cand. jurid. Science: 12.00.08. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv], 2006. 239 p. (In Ukrainian)
10. Boitsov A. Y. (2002) *Prestuplenyia protyv sobstvennosti* [Crimes against property]. SPb.: *Yurydycheskyi tsentr Press* [Juridicheskii tsentr Press], 2002. 775 p. (In Ukrainian)
11. Lashchuk Ye. V. (2005) *Predmet zlochyntu v kryminalnomu pravi Ukrainy: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.08* [The subject of the crime in the criminal law of Ukraine: dis. ... cand. jurid. Science: 12.00.08]. K.: *Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav Ukrainy* [National Academy of Internal Affairs of Ukraine], 2005. 247 p. (In Ukrainian)
12. Radutnyi O. E. (2002) *Kryminalna vidpovidalnist za nezakonne zbyrannia, vykorystannia ta rozgholoshennia vidomosti, shcho stanovliat komertsiiu taiemnytsiu (analiz skladiv zlochyniv): dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.08* [Criminal liability for illegal collection, use and disclosure of information constituting a trade secret (analysis of crimes): dis. ... cand. jurid. Science: 12.00.08]. Kh., 2002. 204 p. (In Ukrainian)
13. *Pro derzhavnu taiemnytsiu: Zakon Ukrainy vid 21 sichnia 1994 r. № 3855–KhII* [n state secrets: Law of Ukraine of January 21, 1994 № 3855 – XII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 1994. № 16. St. 93. (In Ukrainian)
14. *Zvid vidomosti, shcho stanovliat derzhavnu taiemnytsiu vid 23 hrudnia 2020 r. № 383* [Collection of information constituting a state secret dated December 23, 2020 № 383]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#Text> (In Ukrainian)
15. *Pro kontrozviduvalnu diialnist: Zakon Ukrainy vid 26 hrudnia 2002 r. № 374-IV* [On counterintelligence activities: Law of Ukraine of December 26, 2002 № 374-IV]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text> (In Ukrainian)
16. *Pro rozvidku: Zakon Ukrainy vid 01 sichnia 2021 r. № 912-IX* [On Intelligence: Law of Ukraine of January 1, 2021 № 912-IX]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#n442> (In Ukrainian)

Предмет состава преступления за государственную измену: ст. 111 УК Украины

Кононенко Юрий Сергеевич, e-mail: kononenko_yuri@ukr.net
Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация. В рамках исследования состава преступления, предусматривающий уголовную ответственность за государственную измену, для выяснения содержания этих отношений важное значение имеет предмет состава преступления, который, хоть и не является самостоятельным элементом состава преступления, однако относится к структуре общественных отношений. Так считают далеко не все ученые, а потому в противовес такой позиции прослеживается мысль, что предмет преступления является самостоятельной факультативным признаком состава преступления. Мы все равно поддерживаем общепринятую в уголовно-правовой литературе мнение, что состав преступления содержит четыре элемента состава преступления, а потому считаем, что предмет преступления может только быть признаком элемента состава преступления (объекта). Поэтому предмет преступления является не обязательным, а факультативным признаком относительно общего понятия состава преступления. Если предмет состава преступления, определенный непосредственно в законе, то этот признак является обязательным.

Итак, предметом преступления, предусмотренного ст. 111 УК Украины, есть сведения, составляющие государственную тайну, которым присущи такие признаки: 1) является информацией, которая подлежит засекречиванию, то есть имеется ограниченность на распространение и доступ к конкретным секретных данных; 2) являются значимыми и важными для интересов государства; 3) относительно этой информации устанавливается особый порядок обращения; 4) четко определены в сферах, в которых она может существовать.

Ключевые слова: преступление, уголовное право, объект преступления, шпионаж, подрывная деятельность, национальная безопасность, территориальная целостность и неприкосновенность.

THE SPECIFICS OF TEACHING PHILOSOPHY TO FUTURE LAWYERS IN TERMS OF DISTANCE LEARNING

Kostiuchkov Serhii Karpovich

Doctor of Philosophy, Professor of Kherson State University, Ukraine
e-mail: kosser.63@ukr.net

Abstract. The article considers the specifics of teaching philosophy to future lawyers in terms of distance learning. It is determined that in a pandemic, people in different regions of the world receive education using distance education technologies. The author emphasizes that modern information and communication technologies necessary for the student's work with information are the basis of the information and educational sphere, which in the context of distance education has a global scale. The article describes the role of the discipline of philosophy, which has an unconditional ideological potential for future lawyers. It is noted that philosophical knowledge ensures the formation of future lawyers of those personal and professional qualities that will promote the ability to critically analyze the objects of public life. The author describes the application of the actually developed graphic-logical schemes "mem-digest" in the process of teaching the course "Philosophy". It is concluded that distance learning in modern conditions should become an effective tool for adapting future lawyers to new social conditions, as well as the formation of skills to quickly change roles, modes and practices.

Keywords: distance education, philosophical knowledge, information technology, higher education seeker, communication strategy, future specialists in the field of law, socio-humanitarian sciences, collective intelligence, mem-digest.

Реалії сучасного життя переконливо стверджують, що більшість суспільних тенденцій виявляються за накопичувальним принципом – вони набувають чітких причинно-наслідкових ознак не в процесі становлення, а вже тоді, коли наявним постає весь комплекс позитивних і, головне, негативних наслідків тенденцій суспільного розвитку. Не є виключенням і система вищої освіти – дослідження проблем її розвитку в першій чверті XXI століття набуває безумовно важливого значення для подальшого розвитку глобального суспільства. Відповідно, світові проблеми освіти експоненціально зростають і на рівні національних держав, у тому числі – в Україні. Процес переорієнтації сучасної вищої освіти на формування критичного мислення, демонструє свого роду транзит від класичної до постнекласичної парадигми освіти, яка концентрує увагу на продукуванні мудрості та механізмах її застосування в практичній діяльності. Різного роду реформи в освітній сфері сучасної України не вирішують, як бачиться, ключового протиріччя вітчизняної системи освіти, що полягає в її певній розбіжності з реальними потребами вітчизняного ринку праці. Модернізація сучасної вітчизняної освіти, яка здійснюється як реакція на запити й виклики глобалізованого світу, є складним процесом, який характеризується як внутрішніми, так і зовнішніми суперечностями, а їх дослідження вимагає звернення до нових галузей наукового знання.

Пандемія коронавірусної інфекції COVID-19, піковим періодом якої відзначено початок 2020 року, виявила і загострила широкий спектр проблем на всіх рівнях – від локального до глобального, та в усіх сферах суспільного життя – політичній, економічній, соціальній, культурній, духовній. Пандемія також активізувала дослідницькі зусилля не тільки в медичних науках, вірусології, генетиці, мікробіології, але й в політології, соціології, юриспруденції, педагогіці тощо. Із наведених міркувань випливає, що в умовах пандемії мільйони людей у різних регіонах світу реалізують право на отримання освітніх послуг за допомогою технологій дистанційної освіти, які активно розвиваються в контексті глобального впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери суспільного життя, а в першу чергу – в систему освіти. Відтак, поняття «дистанційна освіта» (далі – ДО) в умовах глобалізованого світу, який разом із позитивними тенденціями маніфестує певну беззахисність перед неочікуваними подіями дискретного характеру, що провокують масштабні проблеми (так звані «чорні лебеді»), набуває в сучасних умовах властивостей теоретичної стабільності та когерентності: ця обставина перетворює ДО на об'єкт зростаючої наукової критичної зацікавленості.

Як ми стверджували у своїх попередніх дослідженнях «В умовах нового тисячоліття безсумнівним є факт трансформації *Homo sapiens* в *homo studium* – людини розумної в людину, що навчається. І в цьому є певна інтрига подвійного підтексту: сучасній людині вже не достатньо бути розумною номінально, в силу родової приналежності (з філософсько-біологічних позицій – філогенетично), потреба в постійному, протягом життя, підвищенні освітнього рівня постає вже індивідуальною (онтогенетично). Сучасна

людина перебуває в очікуванні нового порядку або нового хаосу, що несе динамічно змінюваний світ, та одночасно намагається відшукати соціально-політичну, матеріально-економічну, духовно-культурну та науково-технологічну платформу виживання. В такому контексті актуальною є нова парадигма підготовки людини до життя, яка б забезпечила не лише адаптивне ставлення до дійсності, але й її розвиток у відповідності до преферентних у суспільстві ідеалів, цінностей, духовних імперативів» [3, с. 45].

Слід підкреслити, що сучасна ДО – це освіта, яка експліцитно випереджає практику: її «понадзавдання» полягає у формуванні гуманістичного світогляду здобувачів вищої освіти з метою адаптації майбутніх фахівців до стрімко змінюваних умов постмодерного світу. ДО постає як логічний, активований вимогами часу закономірний продукт періоду інформаційного суспільства, ери технологічної культури, епохи раціонального ставлення до цивілізаційної культури, до світу природи та продуктів людської діяльності. Варто й зважати на те, що ДО – це не тільки результат технічного прогресу, це також і нові соціальні технології, що забезпечують континуальність, ефективність та продуктивність освітнього процесу, максимально розширюють для потенційного споживача освітніх послуг діапазон можливостей у процесі вибору оптимальних, відповідних викликам реальності, психосоматичним особливостям і соціальному статусу, форм і механізмів реалізації конституційного права громадянина на отримання якісної, сучасної, перспективно-орієнтованої вищої освіти.

Як стверджує вітчизняна дослідниця О. Кивлюк «Відбувається інтенсивне накопичення і концентрація теоретичного знання. Отже, як наслідок бурхливого розвитку глобальних процесів у галузях кібернетики, інформатики, інформаційних та комунікаційних технологій, з'явився новий вид суспільства – інформаційне. Інформаційне суспільство (англ. *Information society*) – теоретична концепція постіндустріального суспільства, історична фаза можливого еволюційного розвитку людства, в якій інформація і знання є головним продуктом виробництва, які продукуються в єдиному інформаційному просторі. Формування інформаційного суспільства, як нового етапу розвитку цивілізації, вже не є правом вибору кожної людини, чи держави, а глобальний, системний, суспільно необхідний процес, який потребує багато зусиль та ресурсів» [4, с. 194].

Варто відзначити, що сучасні інформаційно-комунікаційні технології, необхідні для роботи студента з інформацією, закладено в основу інформаційно-освітньої сфери, яка має в умовах дистанційної освіти без перебільшення глобальний масштаб. Вказані технології дозволяють створювати, підтримувати і розвивати потужний комплекс інформаційних ресурсів, які забезпечують продуктивний розвиток суспільства. Інформаційне суспільство докорінно трансформує не лише сферу виробництва, характер комунікації в соціальних групах, але й весь *modus vivendi* людини: основою стилю і способу життя стають комп'ютерні технології, які покликані оптимізувати розумову працю людини. Інтелектуальне виробництво щодалі фундується у форматі провідної галузі суспільного виробництва – інтенсивно зростає значення інформації як стратегічного ресурсу цивілізаційного прогресу, посилюється роль засобів масової інформації та комунікації, кардинально змінюється процес підготовки людини до постійно змінюваних умов життя.

У контексті сучасної педагогіки ДО визначається як освіта, яка реалізується засобами дистанційного навчання, а його метою є надання здобувачам вищої освіти можливості оволодіння основними та додатковими професійними освітніми програмами безпосередньо за фактичною локацією студента. Слідуючи вказаному підходу, логічно стверджувати, що ДО є принципово новою формою організації освітнього простору, в якому знімаються обмеження, пов'язані з місцем і часом отримання освітніх послуг, пристосуванням до національних освітніх традицій та зарубіжних новацій, до уніфікованих освітніх стандартів за рахунок застосування сучасних засобів комунікації та комп'ютерних технологій. Місія ДО бачиться в наданні рівних освітніх можливостей здобувачам вищої освіти завдяки більш активному та широкому використанню наукових, адміністративних і освітніх ресурсів провідних університетів України та зарубіжжя.

Логічним бачиться твердження стосовно того, що впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), на яких переважно базується ДО, бачиться як адекватна реакція на потребу сучасного суспільства в масовій (але в той же час – персоналізованій) та безперервній, протягом життя, освіті, у підвищенні її якісного рівня в контексті зростаючих вимог до споживача та продуцента матеріальних і духовних цінностей. «У глобалізованому суспільстві загальноприйнятний, легітимний принцип організації інформаційної інфраструктури суспільства постає важливою, але не єдиною умовою збереження держави, в певному розумінні – її сенсоутворюючим трендом. Саме цей аспект вбачається вагомим аргументом в дискусіях щодо необхідності максимально широкої інтеграції ІКТ в освітній простір на всіх рівнях – від локального до глобального, оскільки індивід на свій власний розсуд налаштовує додаткові канали комунікації з суспільством і державою, незалежно від географічного місцезнаходження» [3, с. 45-46].

Філософія, володіючи світоглядно-формульованим статусом у духовній культурі, насичує численні ідеї, концепції й теорії соціогуманітарних дисциплін специфічним життєстверджуючим контекстом. Як

система найбільш загальних принципів підходу до духовно-інтелектуального дослідження дійсності, філософія виконує методологічну роль. Із урахуванням новітніх тенденцій у вітчизняній освітній галузі, актуальною постає проблема впровадження нових підходів до професійної освіти майбутніх правників. Ініціально філософія є цілісним, синкретичним знанням; саме філософія здатна підносити людину осмисленням світу як цілісного утворення, тобто, сприяти формуванню індивідуальної світоглядної позиції. Філософське осмислення проблем, пов'язаних із специфікою відносин, зокрема – правових, набуло особливої актуальності й безпосередності в кінці ХХ століття, що було пов'язане з системними, кризовими тенденціями та явищами, зумовленими глобальними трансформаціями в політичній, економічній, соціальній, культурній та інших сферах сучасного світу.

В іншому вимірі філософія може набувати суб'єктно-ціннісного значення з акцентом на різні форми сприйняття дійсності – як природних, так і створених людиною об'єктів. Традиційно філософія має на меті спроби пояснення вічного з позицій сьогодення, створення раціональними засобами максимально узагальненої картини світу та встановлення місця і ролі людини в ньому. Оскільки специфічною й визначальною проблемою філософії є взаємообумовленість суб'єкта й об'єкта, безпосереднім предметом аналізу постає зв'язок між контрадикторними елементами системи, зважаючи на те, що філософське мислення уособлюється в формах, адекватних предмету осмислення. Якщо вихідною точкою є об'єктивна реальність, ця форма може мати суто науковий характер – при цьому філософія набуває рис уподібнення, зокрема наукам – технічним, природничим, гуманітарним і конкретно – юридичним. Нарешті, філософія здатна об'єднувати особливим чином елементи тріади «Пізнання – Пояснення – Розуміння». Ретельний філософський аналіз правової реальності безумовно потребує з'ясування сукупної природи вказаної категорії залежно від індивідуальних та суспільних смислових характеристик реальності. Одним із найважливіших моментів такого аналізу є його метафізична проблематика – безпосередній вихід конструктивної емоції у сферу трансцендентального: погляд на право з позиції контрадикції «Порядок – Хаос».

У контексті заявленої теми слід підкреслити, що філософські й соціально-гуманітарні дисципліни забезпечують формування у майбутніх правників тих особистісних і професійних якостей, які сприятимуть вмінню критично аналізувати об'єкти суспільного життя, розуміти розмаїття світу, складність і неоднозначність об'єктів соціуму та її найдосконалішого продукту – людини. За допомогою філософії людство досягає причини кризових явищ у світі та окремих його регіонах, формує нові парадигми суспільного розвитку в контексті стохастичності та евентуальності еволюційних процесів цивілізації ХХІ століття. Формування фахівця нового типу, зокрема – спеціаліста в галузі права є можливим, у сучасних умовах, тільки шляхом використання методологічного апарату і потенційних можливостей соціогуманітарних наук, конкретно – філософії. Варто зазначити, що філософське знання має чітко виражену прагматичну спрямованість у сучасній освітній системі; цей аспект визначає солідарність дослідницької сфери філософії з чисельними галузями наукових розробок різноманітних напрямів суспільно-гуманітарних наук. У найбільш широкому розумінні, філософія – це роздуми про вічні проблеми життя і завжди з позицій сучасності.

Розуміння особливого статусу правника, що зумовлює необхідність використання різних форматів надання освітніх послуг в юридичній освіті, актуалізує ретельний підбір методологічних підходів до викладання не тільки спеціальних дисциплін, але й соціогуманітарних, серед яких ключову позицію посідає філософія. Майбутній правник в сучасній Україні має чітко розуміти природу права та доктрину прав людини, оскільки система законодавства постійно модифікується, а відтак – широке розуміння права є безумовно важливим. Маємо підстави погоджуватися з сучасною вітчизняною дослідницею І. Іванків стосовно того, що «реформування правової системи в Україні має різні прояви, починаючи з докорінної зміни судової системи аж до переосмислення професії правника загалом. Очевидним є те, що вища юридична освіта потребує суттєвої перебудови, щоб досягти мети формування знаючого та компетентного професійного правника, який не лише вміє читати та розуміти закони, а й застосовувати складні філософські конструкції (наприклад, верховенство права, справедливість, розумність, пропорційність тощо) на практиці» [1, с.73].

Слідуючи визначеному підходу, логічно стверджувати, що філософське знання дає майбутньому правнику розуміння діалектики правопорушення й покарання, законності та аномії, свободи та відповідальності, закономірності та невідворотності тощо. Саме філософське знання формує гуманістичний світогляд майбутнього правника, адже світогляд – це, передусім, процес чуттєво-практичної взаємодії людини зі світом, що виявляється в формах відчуття, сприйняття та уявлення. При цьому відчуття виступає віддзеркаленням фрагментарних сенсорних якостей предметів, а сприйняття малює цілісний образ предмета у процесі його впливу на рецептори людини. За такого підходу світогляд стає мірилом довершеності особистості – духовної та інтелектуальної, її рівня освіченості, культури,

ментальної унікальності, тобто того самого рівня, який наближує людину до розуміння й засвоєння імпліцитної цінності світу, елементом якої вона є.

У даному контексті особливої уваги потребує з'ясування сутності поняття гуманістичного світогляду, який у першому наближенні визначаємо як «...критерій духовної та інтелектуальної досконалості особистості, її внутрішнього багатства, рівня освіченості, гуманізму або мізантропії, тобто того самого рівня, який демонструє ступінь наближення людини до розуміння й усвідомлення абсолютної цінності світу, себе й інших у цьому світі. Іншими словами, світогляд – це своєрідний індикатор ціннісних орієнтирів людини; на цьому підґрунті базується людське життя з індивідуально властивими виявами поведінки, принципами та способами пізнання оточуючого світу, переконаннями, інтенціями, установками та преференціями. Будь-яка освіта, за визначенням, так або інакше забезпечує розвиток світогляду, саме тому в комплексі наук, навчальних дисциплін, педагогічних технологій та методів визначальну роль відіграють світоглядні науки, перш за все – філософія» [2, с. 62].

Автор, маючи досвід викладання філософії майбутнім правникам, у процесі застосування методів і прийомів дистанційного навчання, виокремив певний сегмент проблем, які закономірно виникають не тільки у здобувачів вищої освіти, але й у викладачів:

1. Дистанційне навчання послаблює у здобувача вищої освіти відчуття приналежності до соціальної групи: в умовах реального навчання студенти вчать навичкам командної роботи, вирішують, із різним ступенем успіху, конфліктні ситуації шляхом пошуку консенсусу або компромісу, навчаються прийомам ефективної взаємодії. Крім цього, в дистанційному режимі студенти мають обмежені можливості отримати *soft skills*, які займають ключові позиції серед навичок, необхідних в умовах ХХІ століття.

2. Філософія належить до тих сфер знання, викладання яких потребує живого, емоційно-чуттєвого контакту між викладачем і студентом; спілкування у віртуальному просторі певним чином «розмиває» контакт за схемою «Суб'єкт – Суб'єкт», перетворюючи навчальне заняття в монолог викладача в напрямі безособового колективного слухача. А отже, когнітивно-евристичний потенціал студента не має підтримуючих імпульсів, навіть застосування викладачем презентацій, відеороликів, аудіовізуальних конструкцій не має достатнього ефекту, нівелюючи зусилля всіх учасників навчального процесу.

3. Спілкування у віртуальному просторі між викладачем і студентами не підкріплюється практикою, студенти отримують тільки певні дані, які треба якимось чином обробити та засвоїти для подальшого відтворення. Відсутність безпосереднього контролю з боку викладача знижує ефективність навчального процесу, формалізує його, редукує діалогічність педагогічного контакту до безособистісного абстрактного спілкування.

На нашу думку, специфіка підготовки майбутніх правників полягає в тому, що у перспективних фахівців у галузі правозахисної діяльності необхідним є процес формування специфічної парадигми мислення: правники мислять чітким контекстом юридичних документів, оперують образами логічних конструкцій та схемами коректної інтерпретації реальних / ідеальних правовідносин. У процесі викладання курсу «Філософія» в режимі дистанційного навчання нами застосовуються графічно-логічні схеми власної розробки. Ми назвали таку схему «мем-дайджест» – від англійських слів *memory* (пам'ять) і *digest* (стислий виклад). Схема являє собою ейдетичний комплекс основних понять із теми, що вивчається; схем, пояснюючих логічні та сутнісні зв'язки між компонентами навчального матеріалу та елементами художньої графіки, побудованими з малюнків автора. Досвід використання мем-дайджестів продемонстрував ефективність їх застосування в процесі викладання, зокрема, філософії майбутнім правникам в умовах дистанційного навчання.

Підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що сфера дистанційної освіти сутнісно й змістовно стає співзвучною так званому «колективному інтелекту суспільства». ДО, будучи продуктом інформаційних технологій, не тільки суттєво переформатує соціальний контент вищої освіти та сприяє продукуванню нової комунікаційної стратегії. Процес дистанційного навчання в сучасних умовах має стати ефективним інструментом адаптації майбутнього фахівця до нових соціальних умов, а також формування навичок швидкої зміни ролей, модусів і практик, особливо з урахуванням активної інтеграції індивіда у віртуальні спільноти.

References:

1. Ivankiv I. (2017) Zmina pidkhodiv do vykladannia u yurydychnii osviti yak osnovna peredumova formuvannia profesiinoho pravnyka. *Pravo Ukrainy*. 2017. №10. P. 73-81. (In Ukrainian)
2. Kostyuchkov S. (2020) Vplyv biofilosofskoho znannia na formuvannia humanistychnoho svitohliadu u maibutnikh biolohiv v umovakh suchasnoho ukrainskoho vyshu. *Zbirnyk naukovykh prats IV Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. 18 travnia 2020 r., m. Kyiv*. Kyiv, 2020. P. 60-63. (In Ukrainian)

3. Kostiuchkov S.K. (2020) *Filosofski zasady rozvytku dystantsiinoi osvity v umovakh suchasnoho informatsiinoho prostoru. Dystantsiine navchannia studentiv: teoriia i praktyka [Elektronnyi zbirnyk]: naukovo-metodychni pratsi Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. Kherson: KhDU, 2020. P.42-51. (In Ukrainian)

4. Kyvliuk O.P. (2014) *Hlobalizatsiia ta informatyzatsiia osvity v predmetnomu poli filosofii osvity. Humanitarnyi visnyk ZDIA*. 2014. № 57. P. 192-200. (In Ukrainian)

Специфіка викладання філософії майбутнім правникам в умовах дистанційного навчання

Костючков Сергій Карпович, e-mail: kosser.63@ukr.net
Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна

Анотація. У статті розглянуто специфіку викладання філософії майбутнім правникам в умовах дистанційного навчання. Визначено, що в умовах пандемії люди у різних регіонах світу отримують освіту з використанням технологій дистанційної освіти. Автор підкреслює, що сучасні інформаційно-комунікаційні технології, необхідні для роботи студента з інформацією, закладено в основу інформаційно-освітньої сфери, яка має в умовах дистанційної освіти глобальний масштаб. У статті викладено роль навчальної дисципліни філософії, яка має безумовний світоглядний потенціал для майбутніх правників. Зазначено, що філософське знання забезпечує формування у майбутніх правників тих особистісних і професійних якостей, які сприятимуть вмінно критично аналізувати об'єкти суспільного життя. Автор описує застосування власно розроблених графічно-логічних схем «мем-дайджест» у процесі викладання курсу «Філософія». Зроблено висновок про те, що дистанційне навчання в сучасних умовах має стати ефективним інструментом адаптації майбутніх правників до нових соціальних умов, а також формування навичок швидкої зміни ролей, модусів і практик.

Ключові слова: дистанційна освіта, філософське знання, інформаційні технології, здобувач вищої освіти, комунікаційна стратегія, майбутні фахівці в галузі права, соціогуманітарні науки, колективний інтелект, мем-дайджест.

THE COVID-19 PANDEMIC AND THE PROBLEM OF HUMAN TRAFFICKING: IMPACT, RISKS, CHALLENGES

Olena Melnikova,

Candidate of Juridical Sciences Odesa State University of Internal Affairs

Lecturer at the Department of Cybersecurity and Information Support

Faculty of training specialists for criminal police units

st. Uspenska, 1, Odesa, 65014, Ukraine

ORCID ID: 0000-0002-9504-3681

e-mail: melnikova_olena@ukr.net

Abstract. Due to the difficult economic situation in the country, which has worsened during the pandemic, many Ukrainian citizens go abroad in search of high-paying jobs. At the same time people wishing to go abroad do not even suspect that it is extremely difficult to get a legal job in most European countries. This can be done only with the help of state employment centers or employment agencies licensed by the Ministry of Labor and Social Policy of Ukraine and which at the time of the pandemic could work online or did not work at all. However, people more often rely on the services of semilegal agents who take over the registration of papers. As a result, the lack of adequate knowledge about the responsibility for illegal stay or work in the country makes migrant workers vulnerable to traffickers.

Keywords: human trafficking, pandemic, victim, coronavirus, operational unit.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науковій площині різнобічних питань виявлення і розслідування торгівлі людьми в своїх працях приділяли увагу В. Атмажитов, А. Бандурка, Б. Бараненко, В. Бахін, В. Берназ, С. Белоглазов, К. Беляков, В. Бірюков, А. Волобуєв, І. Воронов, В. Галаган, К. Горяїнов, Ю. Грошевий, Є. Демянчук, А. Джу́жа, О. Долженков, В. Захаров, А. Іщенко, Н. Карпов, І. Козаченко, В. Колб, В. Лисиченко, Д. Нікіфорчук, Ю. Орлов, В. Ортинський, А. Подібний, Н. Погорецький, В. Тарасенко, Л. Удалова, В. Шепітько та інші. На рівні дисертацій проблеми виявлення та розслідування торгівлі людьми були предметом досліджень П.В. Горбасенко, Д.Г. Казначеева, В.В. Максимова, О.О. Мельнікової, М.С. Набруско, В.В. Пяковського, Д.Б. Санакоєва, К.А. Щербаківський.

Постановка проблеми. Торговля людьми тісно пов'язана з діяльністю міжнародних організованих злочинних груп. За даними ООН, цей різновид кримінального бізнесу посідає третє місце з прибутковості після торгівлі зброєю та наркотиками, при цьому ризик для злочинних угруповань значно менший. Факти торгівлі людьми значно складніше довести, і далеко не у всіх країнах такий злочин підлягає кримінальній відповідальності. Поєднання невисокого ступеня ризику та більших прибутків роблять цей кримінальний бізнес одним із найпривабливіших.

Боротьба з торгівлею людьми є невід'ємною складовою частиною діяльності органів Національної поліції по боротьбі із злочинністю, які, зокрема, здійснюють заходи щодо виявлення злочинів торгівлі людьми, осіб, які постраждали від торгівлі людьми, встановлення осіб - торгівців людьми та притягнення їх до відповідальності шляхом реалізації організаційних, оперативно-розшукових, адміністративно-правових, процесуальних, аналітично-дослідницьких, інформаційних та інших заходів.

Торговля людьми відноситься до складної категорії злочинів. Схеми її вчинення постійно змінюються. Злочинці, з метою отримання кримінальних прибутків, швидко переорієнтовуються за новими напрямками та беруть на озброєння найновіші технології. Тому зрозуміло, що під час розслідування злочинів зазначеної категорії правоохоронці повинні враховувати це і бути готовими до певних труднощів і за необхідності працювати на їх випередження, використовуючи при цьому широкий спектр інструментів, передбачених чинним законодавством.

Ідентифікації жертв торгівлі людьми, взагалі вважається проблематичною в Європі. Існує припущення, що деякі групи жертв торгівлі й експлуатації потрапляють у поле зору навіть менше, ніж інші, зокрема з огляду на стать і форми експлуатації. «Кількість виявлених жертв і досі над звичайно низька порівняно з розрахунковим масштабом торгівлі людьми, особливо у сфері трудової експлуатації» [6].

Особливу проблему у процесі ідентифікації випадків торгівлі становить ідентифікація жертв ще до того, як експлуатація матиме місце. Торговля людьми, як правило, передбачає якість пересування, «передачу», хоча й не обов'язково до іншої країни. Торговці зазвичай переміщують жертв подалі від їхніх громад, родин та друзів і утримують їх в ізоляції у місцях, де можуть їх контролювати й утримувати під залежністю. Під час цієї фази торгівлі людьми складно довести, що торговець мав намір експлуатувати жертв, оскільки й самі жертви ще не знають умов, у яких їх будуть утримувати після прибуття на місце призначення.

Українські громадяни часто не асоціюють трудову експлуатацію або примусову працю з цим ганебним явищем. В умовах розповсюдження у країнах світу пандемії, спричиненої коронавірусом COVID-19, Урядом було повернуто тисячі громадян України, які працювали за кордоном. Серед них, ймовірно, є особи, які постраждали від торгівлі людьми, або ті, що можуть потрапити в цю ситуацію вже в Україні.

Боротьба з торгівлею людьми визначена одним із пріоритетних напрямів діяльності Уряду України у сфері захисту прав людини. Законодавством країни особам, постраждалим від торгівлі людьми, гарантується комплексна допомога (психологічна, соціально-педагогічна, соціально-медична, юридична, допомога у працевлаштуванні та перекваліфікації, тощо), виходячи з особистих потреб постраждалої особи, в тому числі і одноразова матеріальна виплата.

На виконання Закону України «Про протидію торгівлі людьми» [5] та з метою посилення роботи у зазначеному напрямку діяльності створена система протидії торгівлі людьми та надання допомоги постраждалим особам.

Для розслідування торгівлі людьми працівник оперативного підрозділу повинен володіти спеціальними навичками для ефективного запобігання та боротьби з торгівлею людьми особливо у період карантинних заходів. Професійна підготовка повинна формувати практичні навички оперативних працівників відповідно до обсягу їх роботи, зосереджувати їх увагу на важливості усвідомлення проблеми торгівлі людьми, а також ідентифікації під час оперативного пошуку потенційних жертв і злочинців.

Сучасна оперативно-розшукова діяльність спрямована на розвиток нових форм і методів як протидії злочинності загалом, так і отримання оперативно-розшукової інформації, щоб знайти їм місце в категоріальному апараті теорії та практики оперативно-розшукової діяльності, надати їм певних характеристик, з'ясувати їх правову природу. Практику, у першу чергу, турбують прикладні аспекти оперативно-розшукової діяльності, що підвищують її ефективність у боротьбі з конкретними проявами злочинності в сьогоденні неординарних умовах розвитку та у період пандемії COVID-19 [1, С. 4-5.]. Упереджувальний, наступальний характер оперативно-розшукової діяльності – це ті вимоги, що ставлять перед правоохоронними органами реалії сьогодення [2, С 21-22.].

Ми бачимо, що збільшуються ризики і підвищується вразливість наших громадян щодо потрапляння до ситуації торгівлі людьми і експлуатації. Часто вони залишаються без роботи і втрачають джерела доходів. За даними Державної служби статистики, у другому кварталі 2020 р., коли вже активно діяли карантинні обмеження, рівень безробіття в Україні сягнув 9,9%. У першому кварталі він дорівнював 8,6%, тож спостерігаємо тривожну динаміку, котра зберігається і дотепер.

Понад 3 млн. українців на піку карантину перебували в стані прихованого безробіття. Їхня зайнятість була зменшена або вони були відправлені в неоплачувану відпустку.

Навантаження на ринок праці через COVID-19 суттєво зросло і через закриття кордонів та повернення додому наших трудових мігрантів. На початку карантину таких виявилось близько 2 млн.

За такої ситуації люди змушені погоджуватися на досить сумнівні пропозиції щодо працевлаштування. Ми розуміємо, що такими складними обставинами користуються недобросовісні роботодавці, які значно погіршують умови праці та зменшують її вартість.

Велика кількість наших заробітчан, які повернулися, не змогла працевлаштуватися в Україні. Тож і надалі вони готові були вирушати за кордон. Водночас багато наших співвітчизників і досі перебувають за кордоном на заробітках. Серед них є й ті, хто вже перебуває в ситуації торгівлі людьми та експлуатації. Можливості звернутися по допомогу для них значно обмежилися через карантин. Тому що всі відповідні служби перейшли на дистанційний режим роботи або сильно обмежили свою сервісну діяльність. Наприклад, у багатьох країнах у цей час відмінялися планові рейди на підприємствах, які раніше здійснювали або інспектори праці, або представники дотичних організацій з метою перевірки умов праці та виявлення потенційно постраждалих від торгівлі людьми та експлуатації. Те саме стосувалося й правоохоронців, яких активно залучали до карантинних заходів.

Як справедливо зазначають науковці, оперативно-розшукова діяльність як вид правоохоронної діяльності є специфічним, бо здійснюється не тільки у зв'язку з вчиненням чи підготовкою конкретного злочину, але й в порядку роботи направленої на виявлення осіб, фактів і об'єктів матеріального світу, що становлять оперативний інтерес [4, С. 142-143], особливо в сучасних умовах сьогодення дійсності.

Всі ознаки, за якими можна ідентифікувати постраждалих від торгівлі людьми, можна умовно поділити на дві групи: прямі та непрямі. Прямі ознаки витікають з визначення торгівлі людьми і прямо вказують на потрапляння людини у таку ситуацію. Непрямі ознаки ґрунтуються на результатах практики і соціологічних досліджень реальних випадків торгівлі людьми (наприклад, вік жертви, її стать, наявність/відсутність документів, зовнішній вигляд, фізичний та психологічний стан, особливості поведінки та ін.)

Про наявність факту торгівлі людьми, може свідчити, якщо стосовно людини були здійснені певні дії із застосуванням певних способів впливу і при цьому переслідувалася мета – експлуатація. Стосовно людини було здійснено яку-небудь з таких дій: її вербували, її переміщали, її приховували, її передали іншій особі, яка отримала її у свою власність.

Оперативні працівники повинні звертати увагу на осіб до яких застосовувалися будь-які з перелічених способів впливу: погрози, фізичне або психологічне насильство, обман, шантаж,

викрадання, шахрайство, використання уразливого стану, зловживання владою, залучення у боргову кабалу, маніпулювання, обмеження свободи пересування, вилучення документів тощо. Характерною ознакою злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми є експлуатація у будь-якому її виді: трудова експлуатація, сексуальна експлуатація, вилучення органів, використання у дослідках, використання в озброєних конфліктах, використання в злочинній діяльності, використання у порнобізнесі, жебрацтво, примусове сурогатне материнство, примусовий шлюб, незаконне усиновлення з метою наживи, тощо.

На практиці може скластися така ситуація, коли оперативний працівник не може відразу отримати достатньо інформації, щоб бути впевненим, що людина дійсно є постраждалою від торгівлі людьми. У цьому випадку оперативний працівник повинен вміти використовувати непрямі індикатори.

Керуючись результатами моніторингу Всеукраїнської коаліції громадських організацій з протидії торгівлі людьми. За їхніми даними, впродовж березня-квітня 2020 р. було зафіксовано помітний приріст звернень потерпілих від торгівлі людьми по допомогу, причиною якого стало масове звільнення та повернення в Україну трудових мігрантів, що зазнали експлуатації за кордоном. Так було ідентифіковано 142 особи, які постраждали від торгівлі людьми за кордоном та були звільнені у зв'язку з пандемією.

Але торгівля людьми з метою трудової експлуатації наразі є проблемним питанням. Річ у тому, що багато людей, які насправді постраждали від неї, не можуть самоідентифікувати себе такими потерпілими. Деякі бояться осуду з боку оточуючих, соромляться розповісти про ситуацію, в якій перебували, про свій досвід. Насправді може бути багато причин. Тому говорячи про те, що дуже велика кількість наших громадян повернулася в Україну, важко визначити, скільки з них зазнали на собі трудової експлуатації.

На жаль, уже багато років ми спостерігаємо випадки торгівлі людьми та експлуатації, які відбуваються всередині нашої країни. Вони стосуються як наших співвітчизників, так і іноземних громадян. Досить відомими є факти, коли людей використовували на сільськогосподарських роботах чи на будівництві, і вони фактично працювали лише за їжу. Нещодавно українські ЗМІ багато писали про викриття злочинної групи, яка вербувала українців для перевезення нелегальних мігрантів до Європи. За кожного мігранта отримували винагороду в розмірі 3 тис. доларів.

Понад усе ці ризики стосуються людей, які перебувають у різних вразливих групах. Наприклад, безхатченків. Їх переважно використовують із метою трудової експлуатації. В той же час правоохоронці стверджують, що ідентифікують збільшення випадків торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації. Вони розповідають про відкриття великої кількості порностудій, квартир з метою надання таких послуг.

Торгівля людьми не була б таким прибутковим бізнесом, якби торговці не адаптувалися до умов, що складаються. Ще до карантину спілкування і вербування нерідко відбувалися в онлайн-режимі. Це ускладнювало можливості відслідкувати цей процес, зібрати необхідну доказову базу. В умовах COVID ситуація ще більше загострилася.

Так, сексуальна експлуатація відбувається, зокрема з використанням веб-камер. Тому не обов'язково переміщувати людей в інші місця, а тим паче – в інші країни. Продукт, який пропонуватиметься до використання, може вироблятися в одному місці, а розповсюджуватися на широкій території.

За цих умов необхідно дбати про формування додаткових каналів інформування потенційних постраждалих від торгівлі людьми та контактування з тими, хто вже опинився в цій прикрій ситуації. Такі виклики, з якими ми стикнулися сьогодні, також мають бути відображені не лише в національних, але і в регіональних і місцевих програмах протидії торгівлі людьми.

Що стосується психологічного стану постраждалої особи, то це такі ознаки як: заляканість, злість, ворожість, агресія, гнів, шок, провали в пам'яті, емоційна нестабільність, притупленість емоцій, психічна нерівноваженість, гіперболізоване відчуття провини, низька самооцінка, депресія, схильність до суїциду тощо.

Особливості поведінки які можуть свідчити про особу яка постраждала від злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми: зухвалість, демонстративність, «вибухова» реакція, невмотивована пильність, небажання відповідати на питання, оборонна позиція, надмірна підозрілість, надання суперечливої інформації тощо.

Фізичний стан може свідчити про наявність: травми, захворювання статевої системи, порушення репродуктивної функції, психосоматичні розлади (постійний головний біль, біль в спині, тремтіння кінцівок та ін.), алкогольна чи наркотична залежність, ВІЛ/СНІД, туберкульоз тощо.

Необхідно відзначити, що ефективним запобіжником торгівлі людьми є громадські організації, які так само, як і всі суспільства, всі країни та окремі громадяни стикнулися з тими ж самими викликами, які принесла коронавірусна пандемія. Вона змусила переформатувати їхню діяльність, адаптувати до наявної ситуації послуги, які надають. Зокрема багато організацій не лише в Україні, але й за кордоном, які працюють у тематиці протидії торгівлі людьми та експлуатації, змушені були переходити на надання допомоги дистанційно.

Також коронавірусна пандемія негативно позначилася на роботі притулків для постраждалих від торгівлі людьми. Дуже часто громадські організації, які утримують такі притулки, змушені шукати можливості для забезпечення всіх санітарних норм для осіб, які перебувають у них.

Такі ж особливі умови стосуються технічного забезпечення – ноутбуків, зв'язку тощо. Все це вкрай необхідно для надання дистанційних послуг. Для їхнього придбання треба залучати додаткові кошти.

Оскільки проблема торгівлі людьми не втрачає своєї актуальності, тож громадські організації намагаються всіляко вистояти в цих непростих умовах, надалі функціонувати й надавати допомогу тим, хто її потребує.

При проведенні бесіди з ймовірно постраждалим(ою) важливо дотримуватися таких правил:

- створіть атмосферу довіри та забезпечте йому(їй) необхідний комфорт;
 - запевніть, що отримана інформація залишиться конфіденційною і анонімною – це допоможе йому(їй) відчувати себе впевненіше;
 - обов'язково враховуйте його(її) фізичний та емоційний стан, рівень освіти, вік;
 - налаштуйтеся на позитивний лад – не сперечайтесь, не критикуйте, не ставте надто багато запитань.
- Все це може змусити його(її) приховувати свої відчуття, емоції і відношення;
- уникайте проводити бесіду, слідуючи жорсткому шаблону або переліку запитань. Намагайтеся зробити спілкування більш дружнім і невимушеним;
 - ставте прості, короткі і чіткі запитання, використовуючи зрозумілі йому (їй) слова;
 - намагайтеся використовувати манеру і тональність, які йому(їй) властиві;
 - підтримуйте візуальний контакт з ним (нею) впродовж усієї бесіди;
 - не наполягайте на спогаді ним (нею) неприємних моментів. Пам'ятайте, що люди схильні забувати деякі важкі моменти свого життя;
 - зачіпаючи тему умов експлуатації, не ставте запитань, направлених на отримання емоційних відповідей;
 - концентруйтеся на основних моментах – все рівно не зможете запам'ятати все, про що він (вона) розповідає;
 - спробуйте виявити існуючі для нього (неї) ризики.

Слід зазначити, що за будь-яких обставин ми завжди говоримо про громадян нашої країни, які не просто можуть, але й хочуть працювати. Тому треба дбати про посилення захисту наших співвітчизників, реагувати на порушення їхніх прав. Якщо ми поліпшимо економічну ситуацію всередині країни, то можна буде очікувати, що менше українців виїжджатимуть за кордон у пошуках роботи. Відповідно тут вони сплачуватимуть податки, зміцнюватимуть нашу державу, і ми менше матимемо проявів торгівлі людьми. Саме в цьому напрямку й має діяти українська влада, докладати для досягнення цього результату всіх своїх зусиль.

References:

1. Albul S.V. (2013) Poniattia ta skladovi operatyvnoho (initsiatyvnoho) poshuku pidrozdiliv karnoho rozshuku. *Orhanizatsiino-pravovi zasady borotby z pravoporushenniamy na transporti* : Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (29.11. 2013 r.). Odesa , ODUVS. 2013. P.4-5. (In Ukrainian)
2. Albul S. V., Andrusenko S. V., ta in. (2016). *Osnovy operatyvno-rozshukovoi diialnosti* : navch. posib. [Fundamentals of operational and investigative activities: study book]. Odesa: ODUVS, 2016. 270 p. (In Ukrainian)
3. Antonov K.V. (2009). *Pravovi zasady operatyvno-rozshukovoi diialnosti: navch. posib.* [Legal bases of operative-search activity: study book]. Kharkiv : KhNUVS, 2009. 126 p. [In Ukrainian]
4. Grebelskiy D.V. *Teoreticheskie problemyi operativno-rozysknoy deyatelnosti organov militsii: dis. ...kand.jurid.nauk: 21.07.04. M., 1968. 313p.* (In Russian)
5. Pro protydivli torhivli liudmy: Zakon Ukrayiny [On combating trafficking in human beings: Law of Ukraine] vid 20.09. 2011r. № 3739-VI. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17>. (In Ukrainian)
6. Spetsialnyi predstavnyk i koordynator OBSIe z pytan borotby z torhivleiu liudmy. Viden, 19.11.2010 r.URL: <http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article:jsessionid> (In Ukrainian)

Пандемия Covid-19 и проблема торговли людьми: влияние, риски, вызовы

Мельникова Елена Александровна, e-mail: melnikova_lena@ukr.net, ORCID ID: 0000-0001-8026-752X, кандидат юридических наук, Одесский государственный университет внутренних дел, преподаватель кафедры кибербезопасности и информационного обеспечения факультета подготовки специалистов для подразделений криминальной полиции им. Александра Одария, Одесса, Украина.

Аннотация. В связи с тяжелым экономическим положением в стране, которое осложнилось в период пандемии, многие украинские граждане, стремясь получить высокооплачиваемую работу, выезжают за рубеж. При этом даже не подозревают о том, что легально устроиться в большинстве стран Европы крайне непросто и сделать это можно через государственные центры занятости или фирмы по трудоустройству, которые имеют соответствующие лицензии Министерства труда и социальной политики Украины и, которые на момент пандемии могли работать в онлайн-режиме либо не работать вовсе. Однако, чаще всего, люди полагаются на услуги полулегальных посредников, которые берут на себя оформление документов. В результате чего, отсутствие надлежащих знаний об ответственности за нелегальное пребывание в стране или нелегальный труд делает трудовых мигрантов уязвимыми для торговцев людьми.

Ключевые слова: торговля людьми, пандемия, жертва, короновирус, оперативное подразделение.

THE CONCEPT AND TYPES OF CAPITAL CONSTRUCTION IN UKRAINE

Morgunova T. I.,

Kherson Faculty of Odesa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine

e-mail: morgunova2017@ukr.net

Abstract. The article is devoted to the scientific research of economic regulation of capital construction in Ukraine as one of the activities in the field of management. The article defines the concept of "capital construction", its difference from other concepts such as "construction activities", "urban planning", "overhaul" and others. The common features between these activities are also analyzed. It is established that capital construction is Capital construction – a process of creating new, as well as expansion, reconstruction, technical re-equipment of existing enterprises, industrial and non-industrial facilities, start-up complexes (including design work, bidding (tenders)) in construction, conservation, deconservation of objects, maintenance of directorates of the enterprises under construction, and also acquisition of the technological equipment which is not included in the estimate of objects. It is concluded that capital construction can be considered as an activity: economic, economic-production, investment-economic, aimed at the construction of enterprises, buildings and structures; as a job; as a branch of material production.

It is established that the main forms (types) of capital construction are new construction, reconstruction, technical re-equipment, overhaul of relevant facilities, re-profiling, conservation and the opposite category of deconservation.

Keywords: capital construction, new construction; urban planning; reconstruction, restoration, renovation, buildings, structures, overhaul.

Постановка проблеми. На разі у нашій країні триває процес масштабного реформування законодавства та наближення українських правових норм до стандартів Євросоюзу, що актуалізує вирішення багатьох проблем, які стосуються удосконалення законодавства України. Найбільшою серед проблем, яка потребує вдосконалення є будівельне законодавство як підгалузь господарського права. Будівельна галузь є однією з найважливіших галузей економіки будь-якої країни, діяльність якої полягає у введенні в дію нових, а також реконструкції, розширенні, ремонту і технічному переозброєнні діючих об'єктів виробничого та невиробничого призначення. Тобто, капітальне будівництво створює велику кількість робочих місць і тим самим споживає продукцію багатьох галузей. Одним із шляхів економічного зростання в країні є розвиток будівельної галузі, що обов'язково призводить до виникнення необхідних умов для вирішення багатьох соціальних проблем.

Щодо функціонального відношення то будівельна галузь покликана стимулювати розвиток господарських відносин, тому що її головною метою є підвищення показників економіки і забезпечення людей житлом.

Так, стаття 317 Господарського кодексу України (далі ГК) встановлює, що будівництво об'єктів виробничого та іншого призначення, підготовка будівельних ділянок, роботи з обладнання будівель, роботи з завершення будівництва, прикладні та експериментальні дослідження і розробки тощо, які виконуються суб'єктами господарювання для інших суб'єктів або на їх замовлення, здійснюються на умовах підяду. Для здійснення таких робіт, можуть укладатися договори підяду: на капітальне будівництво (в тому числі субпідяду); на виконання проектних і досліджувальних робіт; на виконання геологічних, геодезичних та інших робіт, необхідних для капітального будівництва; інші договори [1].

Капітальне будівництво – це діяльність держави, юридичних і фізичних осіб, спрямована на створення нових та модернізацію наявних основних фондів виробничого і невиробничого призначення. Капітальне будівництво є однією з найважливіших галузей матеріального виробництва країни. У цьому зв'язку дослідження питань капітального будівництва виступає як одне з важливих наукових і практичних завдань.

Стан дослідження. Дослідженням інституту капітального будівництва в Україні в тому числі аспектам укладення договорів будівельного підяду присвячені праці таких вчених як О.О. Квасніцька, Є.Г. Комар, А.В. Матвійчук, І.М. Миронець, Ю.М. Сафонов, В.Г. Олюха та ін.

Однак незважаючи на достатню вивченість сутності поняття потребують більш глибокого дослідження особливості капітального будівництва в сучасних умовах господарювання, визначення поняття та різновидів капітального будівництва в Україні.

Метою статті є визначення на основі аналізу чинного законодавства та думок вчених поняття та різновидів капітального будівництва в Україні.

Виклад основного матеріалу. До основних нормативних актів, які регулюють відносини у сфері капітального будівництва, належать: Господарський та Цивільний кодекси України, закони «Про інвестиційну діяльність», «Про архітектурну діяльність», «Про регулювання містобудівної діяльності» та інші.

З аналізу ст. 317 ГК України, стає зрозумілим, що для здійснення будівництва об'єктів виробничого та іншого призначення, підготовки будівельних ділянок, роботи з обладнання будівель, роботи з завершення будівництва, прикладних та експериментальних досліджень і розробки, можуть укладатися договори підряду на капітальне будівництво (в тому числі субпідряду).

В цьому аспекті слід погодитись з В.Г. Олюхою, що капітальне будівництво є видом господарської діяльності зі складним поєднанням у своїй сфері господарсько-виробничих, організаційно-господарських, господарсько-споживчих та внутрішньогосподарських відносин. Термін «капітальне будівництво» є багатозначним і може позначати роботу, господарську діяльність та підгалузь сфери економічної діяльності [2, с.163].

Щодо поняття капітальне будівництво слід зазначити, що думки вчених є досить різноманітними, кожна з яких належним чином обґрунтована.

Так О. О. Квасніцька, встановила що капітальне будівництво – це різновид діяльності суб'єктів господарювання, змістом якої є сукупність практичних дій, яка спрямована на забудову території, створення нових будівель, споруд, об'єктів виробничого і невиробничого призначення, об'єктів незавершеного будівництва (за винятком тимчасових споруд, кіосків, навісів і інших подібних споруд), пускових комплексів та реконструкції, яка опосередковується низкою господарсько-правових договорів, зокрема: на проектування, дослідницькі роботи, постачання, підряд, енергопостачання, купівлі-продажу тощо [3, с. 449]

Ю.М. Сафонов під поняттям «капітальне будівництво» пропонує розуміти сукупність усіх виробничих процесів, включаючи будівельно-монтажні і спеціальні процеси у підготовчий і основний періоди будівництва, які полягають у формуванні і максимальному задоволенні потреб суб'єктів господарювання, у процесі господарсько-правових та суспільно-економічних взаємовідносин з приводу оптимального використання наявних економічних ресурсів [4., с. 45].

Г. М. Гриценко встановлює, що термін «капітальне будівництво» застосовується у двох значеннях: як галузь матеріального виробництва і як вид виробничої діяльності. При цьому дослідник відносить капітальне будівництво до окремої галузі, яке охоплює всі стадії процесу будівництва, особливу увагу приділяючи державному управлінню капітальним будівництвом та наявності професійних кадрів в даній сфері [5, с. 13].

В.Г. Олюха досліджуючи поняття «містобудування» та «капітальне будівництво», зазначає, що капітальне будівництво є одним із видів містобудівної діяльності, яке забезпечує створення штучного середовища життєдіяльності людини. Видами містобудівної діяльності є такі: програмно-установча, нормотворча діяльність, архітектурна, будівельна, легалізуюча, діяльність із забезпечення контролю та нагляду у сфері містобудування, з управління процесами охорони та покращення природного середовища, науково-дослідницька та педагогічна діяльність [6, с. 285].

О. Стукаленко зазначає про доцільність використання терміну «капітальне будівництво» з відображенням у його наповненні лише окремого аспекту будівельної діяльності: економічного, господарського, договірної тощо [7,с.105].

Тобто, досить часто поняття «капітальне будівництво» ототожнюється з поняттям «будівельна діяльність». З цього приводу слід погодитись з В.Г. Євтєєвою, що капітальне будівництво є окремою галуззю виробництва, а вилучення або заміна його на термін «будівельна діяльність» є передчасними та можуть негативно вплинути на розвиток суспільних відносин між суб'єктами в процесі господарювання [4, с. 45].

Такої ж самої думки і Є.Г. Комар, який зазначає, що на сьогодні існує декілька наукових підходів до визначення терміну «капітальне будівництво», котрі зводяться до широкого або звуженого його тлумачення. Проте, вважати вказаний термін пережитком радянської епохи, позбавленим функціональної цінності, на сьогодні є недоцільним. Крім того, під науковою дефініцією «капітальне будівництво» доцільно розуміти процес створення нових, а також розширення, реконструкції, технічного переоснащення діючих підприємств, об'єктів житлово-цивільного, транспортного, гідротехнічного призначення, який вимагає залучення значних (капітальних) фінансових, трудових, науково-технічних і адміністративно-правових ресурсів й у рамках держави відіграє стратегічну функцію розширеного економічного відтворення та забезпечення громадян належними житлово-побутовими умовами [8, с. 230].

В.Г. Олюха, зазначає, що саме капітальне будівництво - господарсько-правова категорія, яка хоча і є складовою будівельної галузі, але має відносно самостійний характер, обумовлений її специфікою, що має враховуватись законодавцем при забезпеченні такого способу непрямої державної підтримки будівельної галузі, як нормативне регулювання. Критеріями, що дозволяють визначати капітальне будівництво як

самостійну категорію, є господарська мета при проведенні будівельних робіт, відповідний суб'єктний склад (замовник - суб'єкт господарювання або органи державної влади, місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а підрядник - підприємець), складність організаційних та технологічних форм, характер будівельних робіт та специфіка правового регулювання, характер та відповідний результат будівельних робіт. Капітальне будівництво може проводитись як щодо окремих об'єктів, так і відповідної території [9, с. 96].

Таким чином ми доходимо до висновку, що капітальне будівництво це діяльність яка має специфічний характер, що пов'язано з його різновидами або як їх прийнято називати формами.

В.Г. Олюха зазначає, що формами капітального будівництва є нове будівництво, розширення, реконструкція і технічне переозброєння діючих підприємств, будинків і споруд, капітальний ремонт [10, с. 506].

Таким чином, розрізняють такі види капітального будівництва:

1) нове будівництво – це будівництво основних або допоміжних будівель і споруд або їх комплексів із заданими техніко-економічними показниками та призначенням, які споруджуються за єдиним проектом в першу та наступні черги, на визначених для цього об'єктах, нових майданчиках або майданчиках, звільнених від існуючих будівель;

2) реновація – оновлення існуючих основних фондів з потребою незначних сум фінансування що призводить до покращення його основних характеристик і потужностей. Реновація включає в себе такі різновиди:

– розширення – добудова до основної комплексної споруди, будівлі необхідного для основного чи додаткового функціонування об'єкту при якому збільшується його основна потужність чи з'являються нові потужності з метою здійснення покладених на нього функцій;

– реконструкція – покращення основних технічних та економічних індикаторів з метою надання більш сучасних умов функціонування об'єкту капітального будівництва. Можна відокремити реконструкцію з розширенням потужностей об'єкту (незначна прибудова із частковим збереженням конструктивних елементів) або без розширення (зберігаються всі конструктивні елементи);

– капітальний ремонт полягає у проведенні ремонтних робіт об'єкту без зміни його конструктивних елементів та призначення за функціями, передбачає покращення стану об'єкту після довготривалого використання;

– реставрація – скрупульозне архітектурне відновлення існуючого протягом певного періоду часу застарілого об'єкту, що потребує більш ретельного збору додаткової проектної документації у частині створення архітектурної спадщини з минулих років.

3) Технічне переоснащення полягає у застосуванні при зміні об'єкту новітніх продуктивних позицій науково-технічного аспекту, що несуть за собою переосмислення більш ефективного, економічного та підвласного реаліям часу устаткування, матеріалів, агрегатів тощо.

4) Перепрофілювання полягає у зміні профілю об'єкта з метою надання йому більш якісних характеристик та покращення технічного стану об'єкту. При цьому змінюється вся проектна та кошторисна документація, з'являються нові технічні і економічні показники, що виходять на новий рівень, змінюючи політику самого об'єкту.

5) Консервація та протилежна йому категорія розконсервація представляє собою здійснення певних видів робіт з метою збереження на довгострокову перспективу існуючий об'єкт на якому призупинено роботи з будівництва, або ж навпаки, поновлення такого об'єкту після виходу з консервації.

О.О. Цогла зазначає, що розрізняють два основних (підрядний і господарський способи) і змішаний спосіб капітального будівництва (підрядно-господарський). Підрядний спосіб – це господарські правовідносини, що складаються щодо підряду на капітальне будівництво. Передбачається, що замовник як суб'єкт інвестиційної діяльності підряджає на будівництво об'єкта будівельного підрядника на відповідних договірних умовах. Господарський спосіб – полягає у виконанні робіт і введенні об'єкта в експлуатацію силами самого забудовника, тобто того підприємства чи організації, яке є розпорядником інвестицій і яке має затверджену будівельну (проектно-кошторисну) документацію. Будівництво цим способом здійснюється силами власних будівельних підрозділів певної організації (підприємства) поряд з основною господарською діяльністю, для чого створюється управління (відділ, департамент) капітального будівництва. Відносини, що складаються при цьому, є внутрішньогосподарськими [11, с.228].

На практиці використовується ще й змішаний спосіб – підрядно-господарський, коли частину робіт виконує організація-збудувник власними силами, а на виконання решти робіт підряджає відповідні будівельні організації, укладаючи з ними договір підряду на капітальне будівництво (виконання будівельних і пов'язаних з ними робіт). Реконструкція означає повне або часткове переобладнання виробництва, яке супроводжується заміною устаткування, автоматизацією виробництва. Тобто це не тільки просте відтворення основних засобів, а й відновлення їх на вищій технологічній основі. Під час реконструкції можуть розширюватися окремі будови і споруди виробничого призначення, якщо нове високотехнологічне устаткування не розміщується у старих приміщеннях, а також може здійснюватися будівництво нових споруд виробничого призначення замість тих, що ліквідуються. Технічне переозброєння – здійснення відповідно до плану технічного розвитку об'єднань (підприємств) комплексу заходів (без

розширення виробничих площ) щодо підвищення технічного рівня окремих ділянок виробництва, агрегатів, установок шляхом запровадження нової техніки, технології, заміни устаткування тощо.

Технічне переозброєння – це комплекс заходів із підвищення до сучасних вимог технологічного рівня виробництва шляхом оновлення та приросту устаткування. Технічне переозброєння впливає лише на активну частину основних засобів і, на відміну від реконструкції, не потребує додаткового розширення виробничих площ. Метою технічного переозброєння є інтенсифікація виробництва, збільшення виробничих потужностей, забезпечення зростання продуктивності праці та ресурсозбереження. Між реконструкцією й технічним переозброєнням існує багато спільного (кінцеві цілі, склад робіт). Однак суттєва відмінність між ними полягає в тому, що реконструкція за своїми масштабами охоплює значно більший обсяг робіт, пов'язаних із переобладнанням діючих і будівництвом нових об'єктів, комунікацій. Щодо технічного переозброєння, то воно означає насамперед упровадження прогресивних технологій з мінімумом будівельно-монтажних робіт. Модернізація здійснюється під час капітального ремонту і полягає в удосконаленні тільки техніки, устаткування, засобів праці [11, с.228].

Л.Л. Калініченко досліджуючи важливість інвестицій у капітальне будівництво зазначає, що будівельний ринок України має тенденцію до поступового збільшення реалізації будівельної продукції за останні роки, але в недостатній кількості, щоби збільшити відсоткове значення в структурі ВВП України та його розміри. Однією з причин цього є зменшення капітальних інвестицій в будівництво згідно з індексом капітальних інвестицій. В таких умовах держава повинна не тільки використовувати різні механізми для залучення вітчизняного приватного та іноземного інвестування, але й сама виступати потужним інвестором. Слід погодитись, що активізація інвестиційної діяльності держави в економіці України загалом і в будівельній галузі зокрема в умовах нестабільності є важливою умовою оздоровлення її інвестиційної сфери. Саме зростання та оптимізація структури державних інвестицій навіть в умовах їх обмеженості є одними з дієвих механізмів мінімізації ризиків економічної безпеки України [12, с. 51].

Підкреслюючи роль інвестицій у капітальне будівництво не можна залишити поза увагою державні програми, які повинні підтримувати капітальне будівництво і повинні залучати приватний капітал і тим самим розв'язати багато соціально-економічних проблем [13, с. 224].

Висновки. Таким чином, аналізуючи погляди вчених, на «капітальне будівництво» досить різноманітні, які можна систематизувати на такі:

– як діяльність: господарську, господарсько-виробничу, інвестиційно-господарську, спрямовану на зведення підприємств, будівель і споруд;

– капітальне будівництво – це робота;

– капітальне будівництво – галузь матеріального виробництва.

Основними формами (видами) капітального будівництва є нове будівництво, реконструкція, технічне переоснащення, капітальний ремонт відповідних об'єктів, перепрофілювання, консервація та протилежна йому категорія розконсервація.

Капітальне будівництво є – це діяльність держави, юридичних і фізичних осіб, спрямована на створення нових та модернізацію наявних основних фондів виробничого і невиробничого призначення. На нашу думку, розвиток інституту капітального будівництва можливий лише під час ефективної взаємодії всіх суб'єктів господарських відносин, що завдяки спільним зусиллям сприятиме розвитку відносин у даній сфері та економічному розвитку держави.

References:

1. Hospodarskyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 16 sich. 2003 r. № 436-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2003. № 18. Art. 144. (In Ukrainian).
2. Oliukha V.G. Kapitalne budivnytstvo yak ob'iekt hospodarsko-pravovoho reguliuvannya. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia : Yurydsprudentsiia*. Vyp. 8. P. 161-154. (In Ukrainian).
3. Podtserkovnyi O.P., Kvasnitska O.O., Smitiukh A.V. Hospodarske pravo : pidruchyk / za red. O.P. Podtserkovnoho. Kharkiv : Odissei, 2010. 640 p. (In Ukrainian).
4. Safonov Yu.M., Yevtieieva V.G. Kapitalne budivnytstvo yak ekonomichna kategoriia. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky*. 2014. Vyp. 1. P. 37-45. (In Ukrainian).
5. Hrytsenko H.M. Hospodarsko-pravove rehuliuвання orhanizatsii I zdiisnennia kapitalnoho budivnytstva v Ukraini : monografiia. Donetsk : Yugo-Vostok, 2012. 210 p. (In Ukrainian).
6. Oliukha V.H. Spivvidnoshennia mistobuduvannya ta kapitalnoho budivnytstva. *Aktualni problemy derzhavy i prava*. 2014. Vyp. 73. P. 280-286. (In Ukrainian).
7. Stukalenko O. Teoretychni aspekty vyznachennia definitsii «budivnytstvo» ta «kapitalne budivnytstvo». *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. 2016. № 3. P. 103-106. (In Ukrainian).
8. Komar Ye.H. Naukovi zasady vyznachennia poniattia «kapitalne budivnytstvo» u hospodarskomu zakonodavstvi Ukraini. *Derzhava i pravo. Yurydychni i politychni nauky*. 2013. Vyp. 62. P 227-231. (In Ukrainian).

9. Oliukha V.H. Kapitalne budivnytstvo yak hospodarsko-pravova katehoriia. *Pravo i suspilstvo*. 2015. № 2. P 91-97. (In Ukrainian).
10. Oliukha V.H. Poniattia ta formy kapitalnoho budivnytstva v Ukraini. *Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiia»*. 2013. T. 13. P. 499-507. (In Ukrainian).
11. Tsohla O.O. Kapitalne budivnytstvo yak metod materialno-tekhnichnoi realizatsii dyversyfikatsii diialnosti pidpriemstva. *Aktualni problemy ekonomiky*. 2012. № 8. P. 226-230. (In Ukrainian).
12. Kalinichenko L.L., Voitov I.M., Ustilovska A.S. Ekonomichna sutnist investytsii v kapitalne budivnytstvo Ukraini. *Biznes-navihator*. 2018. Vyp. 3-1. P. 48-51. (In Ukrainian).
13. Oliukha V.H. Derzhavni programy yak zasib stymuliuвання rozvytku kapitalnoho budivnytstva. *Mytna sprava*. 2013. № 6(2.2). P. 220-225. (In Ukrainian).

Понятие и разновидности капитального строительства в Украине

Моргунова Татьяна Ивановна, e-mail: morgunova2017@ukr.net

Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел, г. Херсон, Украина

Аннотация. Статья посвящена научному исследованию хозяйственного регулирования осуществления капитального строительства в Украине как одному из видов деятельности в сфере хозяйствования. В статье определено понятие «капитального строительства», его отличие от других понятий, таких как «строительная деятельность», «градостроительство», «капитальный ремонт» и др. Также проанализированы общие черты указанных видов деятельности. Установлено, что капитальное строительство – это процесс создания новых, а также расширение, реконструкция, техническое переоснащение действующих предприятий, объектов производственного и непроизводственного назначения, пусковых комплексов (с учетом проектных работ, проведения торгов (тендеров)) в строительстве, консервации, расконсервации объектов, содержание строящихся дирекций, а также приобретение технологического оборудования, не входящего в сметы объектов.

Сделан вывод, что капитальное строительство можно рассматривать как деятельность: хозяйственную, хозяйственно-производственную, инвестиционно-хозяйственную, направленную на строительство предприятий, зданий и сооружений; как работу; как отрасль материального производства.

Установлено, что основными формами (видами) капитального строительства является новое строительство, реконструкция, техническое переоснащение, капитальный ремонт соответствующих объектов, перепрофилирование, консервация и противоположная ему категория расконсервация.

Ключевые слова: капитальное строительство, новое строительство; градостроительство; реконструкция, реставрация, реновация, здания, сооружения, капитальный ремонт.

THE INTERACTION OF CORPORATE ETHIC RULES WITH LEGAL NORMS BY EXPERIENCE OF IMPLEMENTATION ETHIC CODES BY COMMERCIAL COMPANIES OF UKRAINE

Diana V. Petrenko

Kyiv National University of Construction and Architecture, Ukraine

e-mail: petrenko.diana@ukr.net

Abstract: The article is devoted to the problems of interaction of the rules of corporate ethics of commercial organizations of Ukraine with legal norms. The reasons for the dissemination of ethical codes among Ukrainian companies have been identified. It is indicated that availability of private commercial rules of conduct is a demonstration of social liability of company and the effective way of normal regulation of internal relationships by own forces of organization. The attention is concentrated on ethnic code affiliation to normative corporate acts, and rules enshrined by them – to corporate norms. The cases of conflict between the ethic code rules and legal norms and their consequences have been analyzed.

Keywords: code of ethics of a commercial organization, corporate social norms, corporate act, legal liability.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток правової системи України відбувається в напрямку її демократизації, важливою ознакою якої є збільшення ролі приватно-правового регулювання суспільних відносин. Дедалі більшого впливу набуває сфера автономного впорядкування суспільних відносин власними силами різноманітних об'єднань, зокрема, тих, що здійснюють господарську діяльність. Комерційні організації наділені можливістю розробляти та приймати корпоративні норми та корпоративні акти. У межах корпоративної нормотворчості вони є вільними від прямого втручання держави, самостійно визначають напрями функціонування та правила поведінки. Одним з проявів такої діяльності стає розробка та впровадження актів різнобічного спрямування, серед яких окреме місце посідають кодекси корпоративної або ділової етики. Етичні кодекси комерційних підприємств впорядковують суспільні відносини нарівні з нормами права, проте не повинні вступати з ними у конфлікт.

Дослідженню проблематики корпоративної нормотворчості неодноразово приділяли увагу представники юридичної та інших суспільних наук, зокрема, О.Гончаренко, Н.Гриценко, Т.Кашаніна, О.Лесько, Н.Оніщенко, О.Скакун, О.Тичкова, М.Томашевська, М.Цвік. Питання про правову природу етичних кодексів професійних спілтовариств висвітлюють праці таких дослідників як М.Вороніна, О.Овчаренко, С.Соляр та інші. Між тим проблеми регулювання етичними кодексами діяльності комерційних організацій в українській літературі досліджено недостатньо.

Метою статті є дослідження взаємодії правил корпоративної етики комерційних організацій з правовими нормами через досвід запровадження українськими підприємствами етичних кодексів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз практики зарубіжних країн свідчить, що однією з основних тенденцій розвитку корпоративної нормотворчості у сучасних умовах є зростання кількості внутрішніх правил, які регулюють поведінку членів організації і закріплюються самими організаціями у спеціальних документах – кодексах, положеннях, регламентах. Будучи розповсюдженою в економічно розвинутих країнах, практика впровадження українськими компаніями етичних кодексів набуває поширення і стає особливо корисною для великих комерційних підприємств зі складною організаційною структурою та значною кількістю працівників. Тут відіграють позитивну роль глобалізаційні процеси у правовій сфері, адже Україна використовує корисний досвід корпоративної нормотворчості зарубіжних країн, який допомагає уникнути помилок і скористатися здобутками, що перевірені часом і переконливо показали свою ефективність у регулюванні корпоративних відносин [1].

Перші етичні кодекси виникли на початку ХХ сторіччя у Сполучених Штатах Америки. Вони містили приписи стосовно поведінки працівників компаній з клієнтами та конкурентами, а також загальні принципи ведення бізнесу. На початку 50-х років досвід прийняття етичних кодексів розповсюдився на канадські, європейські та японські компанії [2].

Деякі вчені навпаки вважають основоположниками кодексів корпоративної етики японські компанії, які традиційно виступали прихильниками детальної регламентації поведінки працівників. І тільки згодом етичні кодекси почали широко застосовувати у США. Американські компанії, для яких набула ваги суспільна думка про добропорядність і чесність, затвердили кодекси, включивши до них, окрім загальних норм про етику бізнесу, етичні норми, які стосувалися поведінки працівників. Кодекси забороняли

шахрайство, подарунки, хабарі, розпалення конфліктів, розкриття комерційної таємниці, неправомірне використання інформації, протиправну поведінку тощо [3].

Сучасне життя висуває нові вимоги до комерційних організацій. Поряд з високими економічними результатами не менш важливим стає задоволення очікувань громадськості у сфері суттєвих досягнень з точки зору соціальних цілей суспільства. З одного боку організація виступає як економічна система, на яку покладено обов'язок ефективно використовувати свої ресурси. Таким чином підприємство, корпорація виконують свою місію перед суспільством з виготовлення продукції, виконання робіт та послуг і одночасно забезпечує робочими місцями громадян та прибутки власникам. З іншої сторони сьогочасна організація є складною системою, що не може функціонувати без взаємодії різноманітних і під час суперечливих складових: споживачів, постачальників, органів влади, засобів масової інформації, а також працівників і власників [4].

Разом з тим господарська діяльність підприємства як частина суспільного життя не може розвиватися абсолютно незалежно від традицій, моралі, законів суспільства. Сучасний моральний розвиток людства об'єктивно викликає поступову "етизацію" сфери бізнесу [2]. За таких умов розробка власних корпоративних правил поведінки виступає засобом нормативного врегулювання стосунків між різними соціальними групами та демонстрації суспільству соціальної відповідальності і доброчесності.

Зважаючи на вплив корпоративної етики на процес управління людськими ресурсами, етичні кодекси стають впливовим елементом управлінського механізму. Норми кодексів ґрунтуються на загальнолюдських цінностях, зрозумілих і важливих для кожної людини: добро, справедливість, патріотизм, доброчесність. Завдячуючи цьому корпоративна етика стає своєрідним базисом, який об'єднує співробітників однієї організації в єдиний колектив, що полегшує власнику процес управління без застосування жорстких заходів. Колектив, об'єднаний загальними орієнтирами, є запорукою підвищення продуктивності праці, поліпшення кадрової політики та, як результат, підвищення рентабельності всієї організації. Вплив етичних норм формує почуття приналежності членів до спільної справи, власної значимості на шляху досягнення соціально-корисних та економічних результатів, знижує ризики настання та пом'якшує наслідки міжособистісних конфліктів. Стиль і правила поведінки спілкування, що формуються у колективі під впливом кодексів етики, дають можливість керівництву управляти організацією, спираючись більше на компроміси і домовленості, ніж жорсткі накази і розпорядження [5].

Кожне підприємство розробляє етичний кодекс самостійно і обирає відповідну назву: Кодекс етики, Кодекс цінностей, Кодекс поведінки, Зведення правил тощо. Наприклад: Кодекс етики ті ділової поведінки ДТЕК [6], Кодекс етики Акціонерного товариства «Українська залізниця» [7], Кодекс корпоративної етики Національної акціонерної компанії «Нафтогаз України» [8], Кодекс ділової поведінки підприємств компанії CRH Україна [9], Кодекс поведінки (етики) працівника Акціонерного товариства «АСВІО БАНК» [10].

Кодекси етики відрізняються за структурою та змістом залежно від специфіки підприємства, напрямів діяльності, завдань розвитку, установок керівників. Зазвичай, до кодексів включають дві частини: ідеологічну (місія, цілі, цінності) і нормативну (стандарти поведінки працівників). У рамках стандартів поведінки вони закріплюють права членів трудового колективу у сфері праці, пропонують працівникам певну модель поведінки у відносинах з діловими партнерами, споживачами, державними органами та між собою на робочому місці та у громадських місцях. Одночасно власники можуть висунути вимоги щодо запобігання корупції, лояльності до організації, зовнішнього вигляду тощо.

Завдяки етичному кодексу комерційна організація досягає таких ключових цілей як зміцнення ділової репутації, забезпечення балансу між інтересами компанії, її власників, працівників та клієнтів, запобігання недопустимій поведінці та порушенням, розвиток корпоративної культури серед співробітників. Кодекс сприяє формуванню позитивного іміджу організації, що базується не тільки на показниках комерційного успіху, а й на відповідності моральним засадам суспільства.

Варто відмітити, що соціальні норми, зведенням яких виступає кодекс етики, мають характерні ознаки корпоративних, а сам кодекс як документ встановленої форми належить до нормативних корпоративних актів. Корпоративними нормами (від лат. – співтовариство, об'єднання) вважаються правила поведінки, встановлені статутами (положеннями) об'єднань людей, створених для досягнення якої-небудь мети, а також рішеннями, прийнятими цими об'єднаннями для врегулювання внутрішніх відносин між їх членами. При цьому в залежності від цільової спрямованості таких об'єднань як окремий вид виділяють норми, що містяться в документах комерційних корпорацій, що створюються на добровільних засадах для підприємницької діяльності (господарських товариств – повних, командитних, акціонерних товариств – відкритих, закритих та ін.) і мають на меті одержання прибутку [11]. Корпоративні норми в основному закріплюють порядок формування корпорацій, права та обов'язки їхніх членів [12]. З огляду на характеристику корпоративних норм, запропоновану М.Томашевською, належність кодексу етики до корпоративних норм стає очевидною: 1) його дія поширюється на обмежене

коло суб'єктів, які є членами (працівниками) підприємства; 2) його норми закріплюють документи локальної сфери дії; 3) положення кодексу не є персоніфікованими; 4) приймаються членами організації (власниками, виконавчим органом, трудовим колективом); 5) за сферою дії обмежуються належністю до організації; 6) регулюють відносини, що належать до різних галузей права; 7) повторюються у діях більшості або навіть усіх членів колективу [13].

Корпоративні соціальні норми етичних кодексів регламентують внутрішню діяльність підприємства наряду з актами законодавства, порівняно з якими виконують допоміжну регулятивну роль. З одного боку на законодавчому рівні не завжди можливо урегулювати абсолютно всі аспекти діяльності організації шляхом деталізації прав та обов'язків їх учасників. З другої сторони - тотальне законодавче регулювання внутрішньогосподарських відносин не є доцільним, оскільки практика упорядкування суспільних відносин власними силами організації є свідченням збільшення ролі приватно-правового регулювання порівняно з публічно-правовим, і, водночас, ознакою зрілості громадянського суспільства. Науковці справедливо визнають важливість корпоративних норм та корпоративних актів для саморегулювання діяльності господарських організацій та функціонування громадянського суспільства, оскільки останні виражають активність, ініціативу людей, поширюють свій вплив поза межі правового регулювання [14, 15, 16].

Не дивлячись на те, що корпоративні норми етичних кодексів поступаються нормам права за юридичною силою, обов'язковістю та сферою дії, вони мають з ними спільні риси. Як і правові норми, вони належать до соціальних норм, застосовуються для регулювання суспільних відносин, їм притаманна загальнообов'язковість, багаторазове використання, письмова форма. Проте спостерігаються і відмінності: норми кодексу етики встановлюються від імені конкретної комерційної організації; виражають її інтереси; є обов'язковими тільки для її членів, працівників; забезпечуються внутрішніми організаційними заходами; забезпеченість державою здійснюється опосередковано; мають допоміжний характер і повинні відповідати правовим нормам [11].

Проте, як свідчить аналіз етичних кодексів, запроваджених в деяких українських компаніях, не усі їх норми відповідають закону. Зокрема протиріччя стають очевидними на прикладах порушення кодексами трудових прав працівників, передбачених законодавством про працю.

Як складова механізму управління кодекс етики одночасно виступає ефективним інструментом забезпечення трудової дисципліни. Його приписи стають обов'язковими для усіх членів трудового колективу, чому сприяє регламентація забезпечення його дотримання, зокрема, у вигляді застережень про загальнообов'язковість та санкції за порушення.

Власники та керівники компаній нерідко включають до змісту етичного кодексу норму про те, що з набранням чинності кодекс стає частиною трудового договору [7]. Між тим, на переконання автора, таке положення суперечить сутності трудових відносин та покладає на працівників обов'язки, що виходять за рамки трудових.

Стаття 21 Кодексу законів про працю України визначає трудовий договір як угоду між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою. В угоді сторони визначають трудову функцію працівника, що обумовлює род роботи, яку він зобов'язується виконувати, шляхом встановлення в трудовому договорі професії, спеціальності, кваліфікації та посади.

Натомість кодекс етики закріплює норми поведінки працівників з точки зору загальнолюдських цінностей, які не залежать від професії, кваліфікацій та посади. Слід визнати, що прояви етичної поведінки безумовно впливають на особистісний елемент, присутній у трудових відносинах. Від особистісних якостей працівника (комунікабельності, доброзичливості, готовності до співпраці тощо) суттєво залежить те, яку саме роботу йому доручать на основі оцінки таких якостей [17]. Проте самі по собі особисті риси працівника і його поведінка виходять за межі трудової функції, і, отже, не можуть виступати умовою і, відповідно, частиною трудового договору.

Для забезпечення дієвості етичного кодексу застосовують норми про відповідальність за його невиконання. Зазвичай до кодексів включають санкції, які характерні для корпоративних норм і полягають у застосуванні до порушника суспільного впливу: осуду з боку співробітників, проведення співбесіди, роз'яснення про корисність та значення етичних норм, переконання у доцільності їх додержання. Проте норми кодексів про застосування до порушників етичних норм дисциплінарної відповідальності [7, 8] слід визнати такими, що суперечать загальним засадам юридичної відповідальності та вимогам трудового законодавства.

Відповідно до статті 92 Конституції України діяння, які є дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них визначаються виключно законами України. Законодавство покладає на працівників обов'язки працювати чесно і сумлінно, додержуватися трудової, технологічної дисципліни та вимог з охорони праці, дбайливо ставитися до майна роботодавця [18]. Юридичною підставою для притягнення до дисциплінарної відповідальності є порушення трудової дисципліни. Натомість зобов'язання, покладені на працівника кодексом етики, стосуються різноманітних етичних аспектів поведінки і нерідко виходять за межі трудової функції (наприклад, утримання від нелояльних висловів про організацію, вимоги щодо

стилю одягу тощо). Отже, дії всупереч кодексу етики і порушення трудової дисципліни не можна визнати тотожними поняттями. У свою чергу недотримання лише етичних правил не може слугувати самостійною підставою для юридичної відповідальності. Дисциплінарна відповідальність за порушення етичного кодексу може настати виключно за умови одночасного порушення приписів кодексу і норм права. Тому недотримання норм етичного кодексу може спричинити дисциплінарну відповідальність лише за наявності у діях працівника дисциплінарного проступку. Відсутність дисциплінарного правопорушення виключає дисциплінарну відповідальність.

Водночас деякі положення кодексів етики комерційних організацій покладають на працівника обов'язки, не передбачені законодавством, та визначають додаткові, порівняно з законом, підстави для притягнення до юридичної відповідальності.

Висновки. Ураховуючи викладене, вважаємо за необхідно зазначити наступне.

Кодекс етики комерційної організації (підприємства, об'єднання підприємств) є корпоративним нормативним актом, прийнятим представниками організації від її імені за встановленою процедурою, який з урахуванням специфіки підприємства, закріплює морально-етичні правила поведінки, обов'язкові для виконання його власниками, членами та працівниками.

Запровадження підприємствами України етичних кодексів свідчить про збільшення ролі недержавного регулювання суспільних відносин. Поширення практики застосування кодексів є важливою ознакою подальшої демократизації правової системи України, розвитку та зміцнення інститутів громадянського суспільства.

Приписи етичних кодексів комерційних організацій відносяться до корпоративних соціальних норм, які виступають допоміжним, порівняно з правом, регулятором суспільних відносин.

Зміст кодексів етики не повинен суперечити нормам права та чинному законодавству. Положення етичних кодексів, які порушують правові приписи, є недійсними.

Наявність конфлікту між кодексом етики та правовими нормами призводить до порушення прав людини, загострення протиріч між різними соціальними групами (власниками, виконавчими органами, працівниками та ін.), і, як наслідок, до нівелювання позитивної ролі етичних кодексів у впорядкуванні суспільних відносин.

Для уникнення протиріч потрібні ретельна робота з текстом кодексу на стадії проекту, його попередня правнича експертиза та забезпечення представництва трудового колективу підприємства під час прийняття.

References:

1. Isakov, M.H., & Parkulab, V.H. (2017). Tendentsii i perspektyvy stanovlennia korporatyvnoi normotvorchosti: zarubizhnyi dosvid [Trends and prospects for the formation of corporate rule-making: foreign experience]. *Naukovyi visnyk publichnoho i pryvatnoho prava*, 5, 132-137 [in Ukrainian].
2. Lesko, O. Y., Pryshchak, M. D., Zaliubivska, O. B., & Ruzakova, H.H. (2011). *Etyka dilovykh vidnosyn* [Ethics of business relations]. Vinnytsia: VNTU [in Ukrainian].
3. Chaika, H. L. (2011). *Kultura dilovoho spilkuvannia menedzhera* [Manager's business communication culture]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
4. Kibanov, A.Ya., Zakharov, D.K., & Konovalova, V.G. (2004). *Etika delovykh otnosheniy* [Business ethics]. Moskva: INFRA-M [in Russian].
5. Hrytsenko, N.V. (2019). Aparat kompozytsii korporatyvnoi etyky v upravlinni [Apparatus of the composition of corporate ethics in management]. *Kharkiv: Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, 65, 220-227 [in Ukrainian].
6. *Kodeks etiki ti dilovoi povedinky DTEK* [DTEK Code of Ethics and Business Conduct]. Retrieved from: https://dtek.com/content/files/dtek_kodeks_etiki_ua_print2.pdf [in Ukrainian].
7. *Kodeks etyky Aktsionernoho tovarystva «Ukrainska zaliznytsia»* [Code of Ethics of the Joint-Stock Company "Ukrainian Railways"]. Retrieved from: https://www.uz.gov.ua/files/file/about/compliance/kodeks_ukr+2-сжатый.pdf [in Ukrainian].
8. *Kodeks korporatyvnoi etyky Natsionalnoi aktsionernoi kompanii «Naftohaz Ukrainy»* [Code of Corporate Ethics of the National Joint Stock Company "Naftogaz of Ukraine"]. Retrieved from: <https://www.naftogaz.com/files/HR/Naftogaz-Code-Ethics.pdf> [in Ukrainian].
9. *Kodeks dilovoi povedinky pidpryemstv kompanii CRH Ukraina* [CRH Ukraine Code of Business Conduct]. Retrieved from: http://www.crhukraine.com/who_we_are/codex [in Ukrainian].
10. *Kodeks povedinky (etyky) pratsivnyka AT «ASVIO BANK»* [Code of conduct (ethics) of the employee of JSC "ASVIO BANK"] Retrieved from: https://www.asviobank.ua/tl_files/about/kodeks.pdf [in Ukrainian].
11. Skakun, O.F. (2010). *Teoriia prava i derzhavy* [The theory of law and state]. (2nd ed.). Kyiv: Alerta; KNT; TsUL [in Ukrainian].

12. Krestovska, N.M., & Matveeva, L.H. (2008). Teoriia derzhavy i prava [The theory of state and law]. (2nd ed.). KHARKIV: Odissei [in Ukrainian].
13. Tomashevska, M.O. (2002). Korporatyvni normy v systemi dzherel prava Ukrainy [Corporate norms in the system of sources of law in Ukraine]. Derzhava i pravo, 18, 47-50 [in Ukrainian].
14. Tsvik, M. V., Petryshyn, O. V., Avramenko, L. V., Benedyk, I. V., Bylia-Sabadash, I. O., & Bohachova, L. L. et al. (2009). Zahalna teoriia derzhavy i prava [General theory of state and law]. M. V. Tsvik, & O. V. Petryshyn (Eds.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
15. Honcharenko, O.M. (2019). Korporatyvnyi akt yak zasib samorehuliuвання hospodarskoi diialnosti [Corporate act as a means of self-regulation of economic activity]. Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo, 7, 34-39 [in Ukrainian].
16. Bakalins'ka, O.O. (2015). Pravove zabezpechennia dobrosovisnoi konkurentsii v Ukraini: problemy teorii i praktyky [Legal support of fair competition in Ukraine: problems of theory and practice]. Doctor's thesis. Kyiv: Naukovo-doslidnyi instytut pryvatnoho prava i pidpriemnytstva imeni F. H. Burchaka [in Ukrainian].
17. Zhernakov, V. V., Prylypko, S. M., Yaroshenko, O. M., Zhyhalkin, P. I., & Bushchenko, P. A. (2012). Trudove pravo [Labor law]. V. V. Zhernakov (Ed.). Kharkov: Pravo [in Ukrainian].
18. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy [Code of Labor Laws of Ukraine]. (1971, December 10). Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR. Kyiv: Parlam. vyd-vo. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> [in Ukrainian].

Взаимодействие правил корпоративной этики и норм права через опыт внедрения коммерческими предприятиями Украины этических кодексов

Петренко Диана Владимировна, e-mail: petrenko.diana@ukr.net
Киевский национальный университет строительства и архитектуры, Киев, Украина

Аннотация: Статья посвящена проблемам взаимодействия правил корпоративной этики коммерческих организаций Украины с правовыми нормами. Названы причины, способствующие распространению среди украинских компаний этических кодексов. Отмечено, что наличие собственных корпоративных правил поведения является демонстрацией социальной ответственности предприятия и эффективным способом нормативного урегулирования внутренних отношений собственными силами организации. Акцентируется внимание на принадлежности этических кодексов к нормативным корпоративным актам, а закрепленных ими правил - к корпоративным нормам. Проанализированы случаи конфликта правил этических кодексов и норм права, их правовые последствия.

Ключевые слова: кодекс этики коммерческой организации, корпоративные социальные нормы, корпоративный акт, юридическая ответственность.

PROBLEM ISSUES OF THE ADMINISTRATIVE ACTIVITY OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

Rudnychenko Svetlana

Associate Professor of Administrative Law and Administrative Procedure, Kherson Faculty,
Odesa State University of Internal Affairs, Candidate of Law
e-mail: srudnychenko1977@gmail.com

Abstract. Modern domestic society is radically different from previous epochs, as the basic value is recognized by Man, his life, health, honor, dignity, inviolability and other rights, freedoms and legitimate interests of non-governmental individuals and legal entities. With the beginning of law enforcement reform, it is crucial to ensure the effectiveness of the national police and the protection of human and civil rights. This fact is an important step in building the rule of law, because the law enforcement activities of the state is the leading guarantee of the rule of law and is carried out through a system of law enforcement agencies, which are directly responsible for ensuring human and civil rights and freedoms from the greatest dangers; prevention, detection, disclosure and termination of offenses; provision of administrative services.

Every police officer is forced to see shortcomings in legislation during their daily service. Which, due to the rapid change of social and societal changes, the legislative bodies of Ukraine do not have time to adapt in time. Nevertheless, due to a number of obstacles, the police officer performs his official duties and serves the people of Ukraine.

Keywords: police, administrative activity, human rights, law, national police.

Постановка проблеми. Інтеграція до європейських інституцій відкриває Україні шлях до більш широкої участі в структурах міжнародної безпеки, забезпечує можливість спільних дій України та ЄС щодо боротьби зі злочинністю. У цьому контексті ефективна та цілеспрямована діяльність поліції та її реформування є важливим чинником стабільності й безпеки.

Дуже багато вітчизняних вчених досліджують це питання. Деякі з них: В. Авер'янов, І. Арістова, О. Бандурка, В. Басс, В. Бевзенко, О. Безпалова, Ю. Битяк, Л. Біла-Тіунова, В. Білоус, І. Бородін, В. Галуцький, В. Гарашук, Ю. Гаруст, І. Голосніченко, С. Гончарук, І. Гриценко, Т. Гуржій, С. Гусаров, В. Гуславський, В. Демченко, О. Джафарова, Є. Додін, М. Дорогих, А. Єлістратов, В. Заросило, А. Іванищук, Р. Калюжний, В. Ковальська, А. Комзюк, С. Ківалов, В. Коваленко. Але через постійні зміни в суспільному житті та недосконалості законодавства, питання і по сьогодні залишається актуальним.

Так, багато сказано про те, що Законом України «Про національну поліцію» від 2 липня 2015 року створено новий орган охорони правопорядку – Національну поліцію[3]. Довіра громадян до нових поліцейських є високою.

Але чи уникне нова поліція тих проблем, які поставали перед міліцією? Про що ж мовчить влада? Спробую розібратись в ситуації, яка складається на теперішній час.

Однією з нагальних проблем, що наразі існує в адміністративному праві є те, що, стаття 260 КпАП України встановлює, що поліцейські мають право застосовувати до правопорушника заходи забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, такі, як особистий огляд речей та документів, вилучення речей та документів, адміністративне затримання, тимчасове затримання транспортного засобу, відсторонення водіїв від керування транспортними засобами та огляд на стан сп'яніння, тощо[8].

В більшості відділеннях поліції спеціальний приймальник для тримання адмінзатриманих відсутній. Станом на сьогоднішній день не створений спеціальний приймальник для забезпечення тримання правопорушників, затриманих поліцейськими в тих містах де працює поліція. Питання залишається відкритим.

Спеціальний приймальник потребує певного обладнання. Облаштовуються як мінімум, такі приміщення:

а) камери для окремого утримання чоловіків і жінок; б) ізолятори для окремого утримання заново доставлених осіб, які не пройшли санітарної обробки, для хворих і осіб з підозрою на інфекційні захворювання; в) кімнати для чергового, начальника спецприймальника, інспекторів, медпрацівника, канцелярії, прийняття їжі з обладнанням для миття і зберігання посуду, відпочинку, а також туалету; г) санітарний пропускник з душовою і дезінфекційною камерою, сушилка, приміщення для підігрівання і прийняття їжі, миття і зберігання посуду, зберігання особистих речей адмінарештованих і інших господарських предметів, санітарний вузол; окремі кімнати для зберігання чистої та брудної білизни[2].

Спеціальний приймальник повинен мати внутрішній огорожений двір. Для здійснення пропускового режиму в приймальнику з лімітом на 50 і більше місць обладнується контрольно-пропускний пункт.

Керівництво спеціальним приймальником і контроль за його діяльністю повинен здійснювати орган поліції, оскільки основна маса правопорушників затримується поліцейськими.

Нажаль поки що ці всі питання залишаються відкритими.

Поліцейські при несенні служби не мають взагалі протоколів про адміністративне затримання, оскільки приміщення для тримання адмінзатриманих відсутнє в поліції і є в наявності тільки в приміщеннях ОВС, де поліцейські і можуть отримати протокол про адміністративне затримання. Але питання - коли правопорушника затримали та до доставки його до ОВС на яких підставах він взагалі тримається поліцейськими. Чи буде час від затримання до доставки правопорушника до ОВС і складання протоколу особистого затримання рахуватись законним затриманням.

Основний нормативний документ, який використовують поліцейські у своїй діяльності це Кодекс України про адміністративні правопорушення. Але цей закон не зазнав суттєвих змін для нормальної діяльності поліції, а зміни до нього носять косметичний характер, тобто найменування «органи внутрішніх справ» доповнено фразою «національна поліція». В цілому цей закон залишився тим самим законом, що прийнятий в СРСР у 1984 році, безліч разів зазнавав змін, але по суті є радянським законом. Не можна сказати поганий він чи гарний, можна сказати, що він не в повній мірі відповідає вимогам часу та не встигає за реформами, в тому числі, які відбуваються в органах внутрішніх справ, поліції. Над ним просто необхідно працювати та вносити своєчасно відповідні зміни і тоді не буде важливим те в якому році він прийнятий[7].

Кодекс України про адміністративні правопорушення містить в собі деякі суперечливі норми, що залишились із радянських часів, або зазнали змін вже в теперішній час, але потребують скорішого врегулювання та приведення у відповідність до міжнародних поліцейських норм та стандартів.

Щодо повноважень поліцейського вимагати від правопорушника повідомити своє прізвище, ім'я, по батькові.

Також великою проблемою є те, що особи, які вчиняють правопорушення не завжди погоджуються повідомити свої особисті дані для складання протоколу про адміністративне правопорушення. Дуже часто правопорушники відмовляють та не повідомляють свої дані поліцейському, обґрунтовуючи свою відмову посиланням на ст. 63 Конституції України, помилково стверджуючи, що вони можуть відмовитись давати пояснення щодо себе, членів сім'ї, тощо.

Але в даному випадку поліцейським слід розуміти, що давати показання або пояснення це не те саме, що і повідомляти свої особисті дані. Правопорушник зобов'язаний повідомити поліцейському свої дані. Ця норма на мій погляд зрозуміла та не потребує додаткової регламентації в КпАП України, але якщо в подальшому вводити відповідальність за відмову повідомити свої особисті дані поліцейському, то слід закріпити і обов'язок особи повідомити поліцейському свої особисті дані.

Поліцейський для встановлення особи правопорушника, застосовує засіб забезпечення адміністративного провадження у вигляді адміністративного затримання та доставляє правопорушника до ОВС. В ОВС особу правопорушника може бути встановлено, якщо вона проходила по облікам МВС, затримувалась раніше, але якщо особа не притягалась до адміністративної чи кримінальної відповідальності, якщо і в ОВС правопорушник відмовляється назвати свої дані, або називає неправдиві дані. Що робити поліцейському? Відповідь одна через три години відпускати правопорушника, оскільки час адміністративного затримання завершився, і неповідомлення особою своїх персональних даних не є підставою для її подальшого тримання в ОВС. Звісно є ризик того, що правопорушник, який не повідомляє свої особисті дані може приховувати їх з певною ціллю, наприклад він перебуває в розшуку за скоєння злочину. Принципи невідворотності покарання за скоєне правопорушення втрачає свій сенс. Необхідно ввести адміністративну відповідальність для правопорушників за відмову повідомити поліцейському свої особисті дані, необхідні для встановлення особи, складання протоколу про адміністративне правопорушення, винесення постанови по справі про адміністративне правопорушення та виконання постанови по справі про адміністративне правопорушення. Тобто зобов'язати правопорушника повідомити своє прізвище, ім'я, по батькові, місце реєстрації та місце свого проживання, якщо вони різні, повідомити своє місце роботи, свої контактні телефони та адрес електронної пошти, якщо вони є. Покаранням за відмову назвати свої особисті дані повинен стати, в тому числі, адміністративний арешт, на строк до 15 діб.

Не мало важливим є роз'яснення прав особі, яка притягається до адміністративної відповідальності. Так усі знають, що правопорушнику потрібно роз'яснити права передбачені статтями 10, 63 Конституції України та ст. 268 КпАП України, але як це виглядає на практиці[3].

В Сполучених Штатах є так зване правило «Миранди» і суть роз'яснення прав полягає в промові поліцейським правопорушнику чотирьох речень: «Ви маєте право мовчати. Все, що ви скажете, може бути використано проти вас у суді. Ваш адвокат має право бути присутнім на допиті. Якщо ви не маєте можливості оплатити адвоката, він буде наданий вам державою. Ви розумієте свої права?»

В Українській правоохоронній діяльності така універсальна промова поліцейського до правопорушника відсутня. По суті поліцейському слід зачитувати правопорушнику усі статті, оскільки не проголошення статей може бути розцінено, як не роз'яснення прав. Потрібно в найближчі строки зробити доповнення до нормативно-правових актів та включити у Закон України «Про національну поліцію»

універсальну промову поліцейського, яку вони могли б використовувати при затримання як і правопорушників так і злочинців, оскільки права передбачені КпАП України та КПК України різняться, самі статті, які слід роз'яснити досить великі, поліцейський може забути текст статті а правопорушник (злочинець) при затриманні може не зрозуміти усіх перелічених прав, тому на мій погляд і слід розробити та запровадити стисле формулювання прав правопорушника (злочинця) саме при затриманні.

На мій погляд необхідно кардинально вирішувати цю проблему на законодавчому рівні, закріплюючи строк адміністративного затримання до розгляду справи в суді, який повинен відбутись наприклад протягом доби після адміністративного затримання особи, а якщо цей день (а найчастіше так і відбувається на практиці) припадає на вихідний день вирішити це питання чергуванням суддів та працівників апарату суду у вихідний день, що можливо закріпити наприклад розпорядженням Державної судової адміністрації (для вирішення питання оплати працівникам суду) та протоколом зборів конкретного суду за погодженням з керівництвом поліцейського підрозділу.

У статті 264 КпАП України річ іде про особистий огляд і огляд речей. Однак текст статті містить у собі тільки перелік осіб, які мають право проводити особистий огляд, але підстави особистого огляду не зазначені, в яких випадках особистий огляд є обов'язків не вказано. Загальні підстави застосування заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення зазначені у ст. 260 КпАП України, але вони не можуть відобразити усі моменти які можуть при тому чи іншому заході виникнути. Потрібна детальна регламентація[8].

Щодо такого засобу забезпечення адміністративного провадження, як тимчасове затримання транспортного засобу. Саме формулювання диспозиції статті 265-2 КпАП України викликає певне здивування: «у разі наявності підстав вважати, що водієм вчинено порушення, передбачене...»[8]. Вказане формулювання розмите, не конкретне, а повинно бути стислим і таким, що не дає підстав сумніватись у діях поліцейського, «у разі скоєння правопорушення, передбаченого статтями..., після складання протоколу про адміністративне правопорушення працівник поліції повинен затримати транспортний засіб до розгляду справи про адміністративне правопорушення у суді», подальша доля затримання транспортного засобу повинна вирішуватись в суді. Неточні, двоякі формулювання завжди дають підстави сумніватися в законності дій поліцейського.

Щодо доказів у справі про адміністративні правопорушення, визначальною фразою статті 251 КпАП України є «доказами в справі про адміністративні правопорушення, є будь які фактичні дані...»[8], тобто якщо буквально розуміти це формулювання, то усі зібрані докази можуть бути використані в провадженні по справі про адміністративні правопорушення.

Щодо повноважень адвоката в провадженні по справах про адміністративні правопорушення. Рішенням Конституційного Суду України від 2007 року встановлено, що участь у справах про адміністративні правопорушення має право брати тільки адвокат. Стаття 268 КпАП України чітко визначає, які права має особа, що притягається до адміністративної відповідальності[8]. Адвокат має майже ті ж самі права, які має його підзахисний (окрім пояснень, які правопорушник може дати тільки особисто): таким чином на етапі складання протоколу (читай виготовлення основного доказу по справі про адміністративне правопорушення) та збору поліцейським доказів по справі про адміністративне правопорушення адвокат має право ознайомитись з усіма матеріалами справи про адміністративне правопорушення, подати відповідні докази, які є в нього або заявити клопотання (про витребування доказів, опитування свідків, призначення експертизи, тощо), при цьому адвокат не має право іншим чином втручатись в процедуру оформлення протоколу про адміністративне правопорушення. При розгляді справи про адміністративні правопорушення адвокат може брати повноцінну участь.

Що робити в тому випадку, коли самі поліцейські мають право виносити постанови (розглядати) по справах про адміністративні правопорушення і зазвичай роблять це одразу після складання протоколу. Ця норма в КпАП України також не виписана. На мій особистий погляд, якщо особа, яка притягається до адміністративної відповідальності бажає, щоб у справі взяв участь її адвокат, вона повинна повідомити поліцейського про намір скористуватися послугами адвоката, а поліцейській в свою чергу повинен повністю оформити матеріали справи про адміністративне правопорушення, дати можливість особі ознайомитись з матеріалами справи про адміністративне правопорушення та призначити розгляд справи на іншу дату, щоб правопорушник мав можливість запросити адвоката, той мав можливість ознайомитись з матеріалами справи, заявити клопотання, якщо вони в нього виникнуть, вже після цього приступати до розгляду справи по суті.

Згідно ст. 277-2 КпАП України повістка особі, яка притягається до адміністративної відповідальності, вручається не пізніше як за три доби до дня розгляду справи в суді. Ця норма на пряму суперечить нормі ч. 2 ст. 277 КпАП України, згідно якої деякі справи про адміністративні правопорушення розглядаються протягом доби, деякі у триденний строк[8]. Що робити наприклад у випадку притягнення особи до адміністративної відповідальності за ст. 185 КпАП України. Ввечері на правопорушника склали

адміністративний протокол та через три години відпустили. Звідки поліцейський знає, коли відбудеться розгляд справи в суді? Де три дні для повідомлення особи? Чи може суд навіть за три дні викликати особу поштовою повісткою? Відповідь на всі запитання – звісно ні. Залишається або суду порушувати строки розгляду, або поліцейським якимсь чином доставляти до суду або умовляти з'явитись в суд правопорушника, що виглядає досить дивно.

Таким чином навіть при приблизному аналізі діяльності національної поліції стає зрозумілим, що необхідно дуже тяжко і наполегливо працювати над матеріально-технічним, організаційним та законодавчим забезпеченням діяльності поліції. Щоб поліцейські, які прийшли працювати в поліцію не відчували байдужість до проблем, які виникають у їх діяльності та надалі сумлінно стояли на захисті прав і свобод громадян.

References:

1. *Pro zatverdzhennia Instruksii z orhanizatsii diialnosti dilnychnykh ofitseriv politsii. Nakaz MVS Ukrainy vid 28.07.2017 № 650* [About the statement of the Instruction on the organization of activity of district police officers. Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 28.07.2017 № 650]. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17#Text) (data zvernennia 15.03.2021)
2. *Konstytutsiia Ukrainy* [Constitution of Ukraine]. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text) (data zvernennia 15.03.2021)
3. *Pro natsionalnu politsiiu. Zakon Ukrainy* [On the National Police. Law of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>(data zvernennia 15.03.2021)
4. *V Ukraini zapustyly proekt «Politseiskiy ofitser hromady»*. *Uriadovyi portal* [The project "Police Officer of the Community" was launched in Ukraine]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukrayini-zapustili-proekt-policejskij-oficer-gromadi>(data zvernennia 15.03.2021)
5. Halunko V.M. (2019) *Administrativno-pravove rehuliuвання діяльності поліцейських офіцерів громади в Україні* [Administrative and legal regulation of community police officers in Ukraine]. *Naukovyi Visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav* [Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs]. № 2(99). 2019. P. 19-23
6. *Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-V* [The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996 № 254k / 96-V]. *Vidomosnti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 1996. № 30. St. 141.
7. Zakharov Ye. *Reformuvannia orhaniv vnutrishnikh sprav ta prava liudyny* [Reforming the bodies of internal affairs and human rights]. URL: <http://khr.org/index.rhr?id=1488907079>. (data zvernennia 15.03.2021)
8. *Kodeks Ukrainy pro administrativni pravoporushennia* [Code of Ukraine on Administrative Offenses]. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text(data zvernennia 15.03.2021)

Вопросы административной деятельности Национальной полиции Украины

Рудниченко Светлана Николаевна, e-mail: srudnychenko1977@gmail.com,

доцент кафедры административного права и административного процесса Херсонского факультета Одесского государственного университета внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация. Современное отечественное общество коренным образом отличается от предыдущих эпох, поскольку основною ценностью признает именно Человека, его жизнь, здоровье, честь, достоинство, недоторканность и другие права, свободы и законные интересы невластных физических и юридических человек. С началом реформирования правоохранительных органов ключевым является обеспечение эффективности деятельности национальной полиции и защите прав человека и гражданина. Этот факт является важным шагом в будничестве правового государства, ведь правоохранительная деятельность государства является провидною гарантией обеспечения принципу верховенства права и здійснюється через систему правоохоронних органов, на которые непосредственно возложены функции обеспечения прав и свобод человека и гражданина от наиболее распространенных видов небезопасности, охраны общественного порядка; предупреждения, выявления, раскрытия и пресечения правонарушений; предоставления административных услуг. Каждый полицейский ежедневно во время несения службы вынужден видеть недоработки в законодательных актах. Которые через быструю смену социальных и общественных изменений не успевают своевременно адаптировать законодательные органы Украины. И все равно через ряд препятствий полицейский выполняет свои служебные обязанности и служит народу Украины.

Ключевые слова: полиция, административная деятельность, права человека, закон, национальная полиция.

COMMUNICATIVE COMPONENT IN FORENSIC IDENTIFICATION

Savelieva Irina

Kherson Faculty of the Odesa State University of Internal Affairs,
Kherson State University, Ukraine
e-mail: IrinkaGT17@gmail.com

Abstract: This article examines the communicative component of forensic identification.

The author analyzed the interpretation of the concept of "communication" from the point of view of various sciences and also revealed the concept of "forensic identification" as a process of procedural and non-procedural interaction involving the exchange and transfer of information, i.e. communication.

The author concluded that the communicative component is realized in every type of forensic identification. Forensic identification is used at almost all stages of pre-trial investigation and judicial review in criminal proceedings: non-procedural identification using forensic records, procedural identification during investigative (search) actions and identification expert research, identification in the courtroom, and the like.

A brief review of scientific theories of the classification of subjects of forensic identification is made. The author determined that the subjects of forensic identification are investigators, interrogators and prosecutors, specialists, experts, victims, witnesses, suspects and accused, representatives of operational units, and the court defender.

The communication systems "man-man", "man-computer", "man-computer-man" are analyzed. The author determined the peculiarities of information transfer by the subjects of forensic identification in each of the three communication systems, depending on the conditions and goals of such interaction.

Keywords: communication, communicative component, forensic identification, communication, information exchange.

Будь-яка діяльність людини пов'язані зі взаємодією: взаємодією з оточуючим середовищем (об'єктами та предметами різного роду) та взаємодією з людьми. Однією з найважливіших умов такої взаємодії є передача інформації. Не є винятком і процес досудового розслідування кримінальних правопорушень. Досудове розслідування кримінальних правопорушень передбачає процес пізнання, отримання доказової інформації, її накопичення, що без процесу передачі інформації не можливо.

Протягом останніх двох десятиліть вчені юристи все частіше використовують інформаційний підхід для висвітлення практичної та наукової проблематики пов'язаної із вдосконаленням розслідування кримінальних правопорушень [0; 0].

Для подальшого дослідження питання комунікативного компоненту в криміналістичній ідентифікації необхідно уточнити дефініції основних термінів.

За даними етимологічного академічного словника поняття «комунікація» походить від латинського *communīcātio* («повідомлення, передача»), що тісно пов'язане з дієсловом *communīco* («роблю спільним; повідомляю; з'єдную»), яке в свою чергу є похідним від *communīis* («спільний») [0, с. 545].

На сьогодні існує більше 120 тлумачень терміну «комунікація». Фактично кожна наука чи галузь практичної діяльності пристосовує його до своїх завдань і потреб. Розглянемо лише деякі з них.

Досліджуючи семіотику вчений Р. Якобсон визначав комунікацію, як процес передавання інформації між людьми за допомогою знакових систем (сигналів) [0, с. 199].

Погоджуючись з Г. Онуфрієнко під комунікацією розуміємо процес активного та пришвидшеного обміну інформацією [0, с. 156].

Безпосередня інформаційна взаємодія в процесі розслідування кримінального правопорушення завжди відбувається за умов необхідності спілкування. У широкому значенні спілкування – це складний, різноплановий процес встановлення й розвитку контактів між особами, що зумовлюється потребами спільної діяльності та охоплює обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття й розуміння іншої особи. У діяльності з розслідування кримінальних правопорушень спілкування набуває самостійного значення, оскільки має низку суттєвих особливостей. Так, воно втілюється як у процесуальній, так і в непроцесуальній формах. Саме тому спілкування в процесі досудового розслідування кримінальних правопорушень наділене особливим процесуальним режимом із суворим дотриманням певних правових норм, і в той же час обумовлюється стійкими вимогами мовного етикету загального соціального спілкування та вимогами окремої комунікативної ситуації.

В цілому структуру комунікації слід розглядати в таких аспектах: по-перше, через виокремлення відповідних рівнів за допомогою аналізу цього явища; по-друге, шляхом переліку загальних функцій (чи елементів) зазначеного поняття, зокрема:

1. Макрорівень (взаємодія особи з іншими індивідами в межах різних соціальних груп),

2. Мезарівень (сукупність контактів та актів взаємодії, зумовлених певною загальною метою, у конкретному випадку – задля розкриття й розслідування злочину)

3. Мікрорівень (одноразовий, певний акт обміну інформацією, наприклад, «запитання – відповідь») [0, с.311].

Термін "ідентифікація" в криміналістиці розглядають у таких значеннях. По-перше, ідентифікація, як мета дослідження матеріальних об'єктів, по-друге, ідентифікація, як результат дослідження матеріальних об'єктів; по-третє, ідентифікація як процес дослідження і метод пізнання.

Основним завданням криміналістичної ідентифікації є встановлення факту наявності або відсутності ідентичності (тотожності) конкретного, індивідуального визначеного матеріального об'єкта (людини, предмета) самому собі в різні проміжки часу.

Отже, *криміналістична ідентифікація* - це процес встановлення тотожності окремо виділеного матеріального об'єкту, який здійснюється шляхом його виокремлення із певної групи об'єктів за неповторним комплексом індивідуальних ознак, які були відображені при на об'єктах (предметах) матеріального світу або в пам'яті людини за обставин, що пов'язані з подією кримінального правопорушення.

Вагомий внесок у розробку наукових засад криміналістичної ідентифікації в процесі пред'явлення для впізнання зробили українські та зарубіжні вчені-криміналісти та процесуалісти, а саме: Б. В. Безкоровайний, Д. А. Бурика, А. В. Волобуєв, С. М. Лозова, А. Я. Гинзбург, В. А. Колесник, О. Є. Михайлов, В. В. Степанов, Ю. Н. Михайлова, О. К. Чернецький, Д. Г. Шашин тощо.

Для визначення місця реалізації комунікативного компоненту в криміналістичній ідентифікації необхідно з'ясувати напрями практичного її застосування під час кримінального провадження. Визначення таких напрямків проведемо залежно від суб'єктів, які здійснюють криміналістичну ідентифікацію.

Окремі автори пов'язують криміналістичну ідентифікацію виключно з досудовим розслідуванням, а отже з кола суб'єктів виключались суди та судді. На нашу думку, така позиція є невиправданою з двох причин: по-перше, під час судового розгляду також має місце криміналістична ідентифікація (наприклад, вже під час судового розгляду кримінального провадження може бути призначена будь-яка з криміналістичних експертиз, на вирішення якої будуть поставлені питання ідентифікаційного характеру); по-друге, зміни в кримінальному процесуальному законодавстві протягом останніх років переконують, що слідчий суддя під час досудового розслідування бере активну участь у підготовці/організації слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з криміналістичною ідентифікацією [0]. Інші вчені, зокрема О. Дулов [0, с.32], звужували коло суб'єктів криміналістичної ідентифікації за рахунок виключення з нього не тільки суду, але й дізнавача, слідчого та оперативного працівника. Фактично такою позицією вони визнавали суб'єктами криміналістичної ідентифікації тільки тих осіб, які здійснювали процесуальне ототожнення у формі криміналістичної експертизи або пред'явлення для впізнання, тобто виключно експерта та особу, що впізнає (свідка, потерпілого тощо).

Варто розглянути позицію М. Терзієва [0, с.216], який переконуючи, що слідчий є суб'єктом криміналістичної ідентифікації зазначав, що слідчий самостійно, без проведення експертизи може зробити висновок про відсутність тотожності за наявності явних відмінностей між об'єктами.

Розвиваючи зазначену ідею В. Колмаков [0, с.214], зазначав, що оскільки прийоми криміналістичної ідентифікації застосовуються для встановлення істини у справі на всіх стадіях кримінального процесу, то сферу її застосування не можна обмежувати тільки досудовим розслідуванням, більш того, лише криміналістичною експертизою, а тому її суб'єктами слід вважати не тільки слідчих та експертів, а й суд та співробітників оперативних підрозділів.

Варто погодитися з Зініним О.М., Зотовим А.Б., Зудиним С.І., Будановим С.О. [0, с.8], що на різних стадіях процесу ідентифікації, яка має місце під час досудового розслідування, її суб'єктами можуть виступати: 1) слідчий – потерпілий – слідчий; 2) слідчий – свідок – слідчий; 3) слідчий – спеціаліст – експерт – слідчий; 4) слідчий – експерт – слідчий; 5) слідчий – підозрюваний – слідчий. При виключення з цих ланцюжків хоча б однієї ланки процесуальну ідентифікацію здійснити неможливо, тому що її доказове значення втрачається.

Таким чином оскільки криміналістична ідентифікація є засобом розв'язання питання про тотожність, тобто засобом пізнання в умовах судочинства, то її суб'єктом у межах своєї процесуальної компетенції будь-який учасник процесу такого ототожнення, а саме:

1. Слідчі, дізнавачі та прокурори (у випадках, коли вони здійснюють ідентифікаційні дії як самостійно, а також у формі слідчих (розшукової) дій за участі інших учасників). Для таких дій виявляють та долучають об'єкти/предмети, що підлягають ідентифікації, отримують напіввільні та експериментальні зразки та готують матеріали для дослідження, ставлять та роз'яснюють завдання особі, яка впізнає, при впізнанні, а також формулюють питання, які ставляться перед експертом на вирішення у процесі експертного дослідження, надають їм процесуальній формі складаючи відповідні документи, оцінюють

отримані в процесі ототожнення результати та використовують їх у досудовому розслідуванні та при судовому розгляді тощо.

2. Спеціалісти, які допомагають слідчому при виявленні об'єктів ідентифікації, їх попередньому дослідженні та підготовці для відповідної експертизи, формулюванні питань експерту тощо.

3. Експерти, які виконують ідентифікаційне дослідження (впізнання) та вирішують питання про наявність чи відсутність тотожності.

4. Потерпілі, свідки, підозрювані та обвинувачені, які здійснюють ототожнення в процесі пред'явлення для впізнання.

5. Представники оперативних підрозділів, які здійснюють ідентифікаційні дії в процесі оперативно-розшукових заходів.

6. Суд, який здійснює судовий розгляд та дає остаточну оцінку всім попереднім діям інших учасників судочинства і переконується в правильності чи неправильності отриманих ними висновків, з якими він при цьому може погодитися або не погодитися.

7. Захисник, який сприяє встановленню істини як у ході досудового розслідування, так і під час судового розгляду.

Комунікація передбачає процес обміну інформацією в трьох системах:

- «людина – людина»,
- «людина – комп'ютер»,
- «людина – комп'ютер – людина».

Розглянемо співвідношення систем комунікації та реалізації криміналістичної ідентифікації кожним із її суб'єктів.

Слідчі, дізнавачі та прокурори комунікують у всіх зазначених системах, а саме під час проведення слідчих (розшукових) дій, наприклад пред'явлення для впізнання вони комунікують зі свідками, потерпілими, підозрюваними, тобто особами, що будуть безпосередньо ототожнювати.

Ефективність такої комунікативної взаємодії зумовлена багатьма чинниками:

– ступінь усвідомлення мети комунікативної взаємодії, оскільки чим більш усвідомлювана мета спілкування, тим більш повний та ефективний комунікативний зв'язок; чітка усвідомленість мети спілкування збільшує канали передачі й отримання інформації, підвищує інтенсивність процесу її належної переробки. Таке усвідомлення може бути як одно-, так і двобічним;

– комунікативні здібності особи, які умовно можна поділити на зовнішні та внутрішні; до зовнішніх належать фізичні дані особи, поведінка, зовнішній вид (саме те, що збуджує цікавість і полегшує початковий етап спілкування), а до внутрішніх – світогляд особи, ставлення до обраної професії, що виявляється в доброзичливості, бажанні допомогти співрозмовнику у встановленні та підтриманні відповідного зв'язку;

– якість інформації, що передається, адже можливість сприйняття інформації залежить від особливостей її передачі (швидкість, об'єм в одиницю часу); значне збільшення швидкості передачі інформації зменшує процес сприйняття її якісних особливостей;

– наявність або відсутність перешкод у процесі передачі та отримання інформації, тобто зовнішні умови спілкування, психічний стан особи – отримувача інформації;

– ступінь психічної готовності до майбутнього комунікативного спілкування (з урахуванням статі, віку, професійних навичок особи тощо);

– спільні системи кодування й декодування інформації[0, с. 148].

Будь-яка слідча(розшукова) дія обов'язково підлягає фіксації шляхом складання протоколу. В умовах сьогодення поширення застосування комп'ютерної техніки і в процесі досудового розслідування призвело до того, що жодна слідча(розшукова) дія не проводиться без її використання (починаючи від бланку протоколу і закінчуючи повним його оформленням). Тобто вносячи інформацію до протоколу шляхом набору текстової інформації слідчий перебуває у системі комунікації «людина – комп'ютер».

В систему «людина – комп'ютер – людина» частіше потрапляють експерти при проведенні ідентифікаційних експертних досліджень з використанням комп'ютерної техніки. Спочатку інформація (завдання) передається від людини (експерта) до комп'ютера, після виконання аналізу комп'ютер передає інформацію (висновок) людині (експерту).

Подібне спостерігається й у випадках ідентифікації, що здійснюється за документальними даними, зокрема по криміналістичних обліках. Схематично одержання інформації від відділів, які ведуть криміналістичний облік, можна зобразити таким чином: поява об'єкта, що підлягає ідентифікації → опис ознак об'єкта слідчим → напрямок запиту в орган, що веде облік → перевірка за обліковими даними, порівняння повідомлених і облікових ознак (залучається спеціаліст) → складання довідки про стан об'єкта на обліку (дактилоскопічному, безвісти зниклих, невпізнаних трупів, зброї тощо) → одержання слідчим

документа, що фіксує встановлену або відкинуту тотожність об'єкта → оцінка факту наявності або відсутності тотожності й прийняття його як доказ [0, с.84].

Потерпілі, свідки, підозрювані та обвинувачені проводячи криміналістичну ідентифікацію в процесі пред'явлення для впізнання перебувають у системі комунікації «людина – людина». На нашу думку, не можна вважати що вони комунікують в системі «людина – комп'ютер» оскільки жодної інформації вони самостійно комп'ютеру не передають. У випадку використання слідчим електронних документів, що містять фотознімки для впізнання особи, комп'ютер є засобом комунікації, а не її окремим елементом.

Такі особи є носіями інформації, а не елементарних змін, яка є результатом їхнього пізнання події кримінального правопорушення та об'єктів/предметів до нього причетних. Така інформація носить суб'єктивний характер, оскільки формується залежно від базових знань особи, рівня її інтелектуального розвитку, фізичних можливості, психічного та емоційного стану тощо. Сам же процес комунікації в процесі пред'явлення для впізнання побудований на принципах криміналістичної ідентифікації:

1) в основі ідентифікації за уявними образами є психологічний механізм впізнання як форми сприйняття і розуміння об'єктів навколишнього світу;

2) тлумачення поняття впізнання у вченні про криміналістичну ідентифікацію за уявними образами;

3) ототожнення об'єкта за уявним образом;

4) криміналістичне впізнання, що базується на результатах порівняння ознак (властивостей) образу ідентифікуючого об'єкта з ознаками (властивостями) образу впізнаючого – ідентифікованого об'єкта;

5) твердження про те, що криміналістичне ідентифікаційне впізнання є можливим лише на основі виокремлення та сприйняття спочатку основних (групових), а потім специфічних ознак ідентифікуючого об'єкта, інтегрування їх у цілісний образ та встановлення його тотожності з образом ідентифікованого об'єкта;

6) цілісність процесу ідентифікації за уявним образом;

7) проведення ідентифікації за уявними образами не лише за ознаками ідентифікованого образу, тобто того образу, що був сформований раніше під час безпосереднього сприйняття об'єкта, але й за описами об'єкта, або іншими предметами (наприклад, по фотографії, відео та ін.);

8) результати ідентифікації за уявними образами, які, в свою чергу, можуть бути різним[0, с.76-77].

Представники оперативних підрозділів, які здійснюють ідентифікаційні дії в процесі оперативно-розшукових заходів в переважній більшості перебувають в комунікативній системі «людина-людина».

Суд у процесі судового розгляду кримінального провадження також частіше взаємодіє в комунікативній системі «людина-людина».

Захисник беручи участь в криміналістичній ідентифікації перебуває виключно в комунікативній системі «людина-людина».

Якщо ж проаналізувати класифікацію криміналістичної ідентифікації за змішаним критерієм[0, с.57]: за характером відображень і природою ідентифікуючого об'єкта, то її поділ вказує, що два види ідентифікації (за матеріально-фіксованими відображеннями, що полягає в їх зіставленні (слідів людини: рук, зубів тощо; тварин; транспортних засобів; зброї; звукових слідів на фонограмах; почерку та інших) із ознаками об'єктів, які підлягають перевірці, або зразками; та встановлення цілого за частинами, що полягає в сполученні фрагментованих часток об'єкта (уламків, шматків, деталей тощо) між собою) характерні переважно для експертної діяльності. Їм притаманні комунікативні системи описані вище. Інші два види криміналістичної ідентифікації (за уявним (мисленим) образом - сенс полягає в тому, що особа, яка спостерігала об'єкт і зберегла його образ у своїй пам'яті, порівнює з цим образом пред'явлений їй об'єкт (об'єкти) та за описом (вербальним, кодованим тощо) ознак об'єкта в процесуальних і непроцесуальних документах (протоколах, орієнтуваннях та інших), що полягає в зіставленні зафіксованих у ньому ознак безпосередньо з об'єктом або з ознаками, що містяться в іншому описі) більше характерний для діяльності слідчого за участі свідка, потерпілого або підозрюваного та його захисника.

Таким чином, криміналістична ідентифікація як процес процесуальної та непроцесуальної взаємодії передбачає обмін та передачу інформації, тобто комунікацію. Комунікативний компонент реалізується в будь-якому виді криміналістичної ідентифікації.

Криміналістична ідентифікація застосовується майже на всіх етапах досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження: непроцесуальна ідентифікація з використанням криміналістичних обліків, процесуальна ідентифікація при проведенні слідчих (розшукових) дій та ідентифікаційних експертних досліджень, ідентифікація в залі суду тощо.

Суб'єктами криміналістичної ідентифікації є слідчі, дізнавачі та прокурори, спеціалісти, експерти, потерпілі, свідки, підозрювані та обвинувачені, представники оперативних підрозділів, суд, захисник.

Залежно від суб'єкта та умов криміналістичної ідентифікації взаємодія може відбуватися в трьох комунікативних системах: «людина – людина», «людина – комп'ютер», «людина – комп'ютер – людина».

Комунікативні зв'язки, пов'язані з криміналістичною ідентифікацією в процесі досудового розслідування кримінальних правопорушень та судового розгляду, на нашу думку, потребують подальшого ретельного аналізу.

References:

1. Lukianchykov Ye. D. (2005) Metodolohichni zasady informatsiinoho zabezpechennia rozsliduvannia zlochniv: monohrafiia [Methodological bases of information support of crime investigation: monograph], 2005, 360. (In Ukrainian).
2. Vashchuk, O. P. (2017) Neverbalna informatsiia v kryminalnomu provadzhenni: teorykometodolohichni osnovy: monohrafiia [Nonverbal information in criminal proceedings: theoretical and methodological foundations: a monograph], 2017, 430. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/156903038.pdf> (accessed 18.03.2021). (In Ukrainian).
3. Etymolohichniy slovnyk ukrainskoi movy [Etymological dictionary of the Ukrainian language]: u 7 t. /hol. red. O. S. Melnychuk. Kyiv: Nauk. dumka, 1985. T. 2. 572. Available at: http://resourse.historu.org.ua/cgi-bin/eiu/historu.ekhe?&I21DBN=ELIB&R21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=elib_all&S21SOM=S&S21SNR=20&S21R01=0&S21R02=0&S21R03=ID=&S21SOLOLORTERMS=0&S21STR=0007832 (accessed 19.03.2021). (In Ukrainian).
4. Iakobson, R. (1975) Linyhvyistyka y poetyka [Linguistics and poetics]. Strukturalyzm: «za» y «protyv» [Structuralism: pros and cons], 1975, 193–230. URL: https://imwerden.de/pdf/strukturalizm_za_i_protiv_1975__ocr.pdf (accessed 19.03.2021). (In Russian).
5. Onufriienko, H. (2010) Termin komunikatsiia v poniattievomu vymiri y linyhvyistychnomu konteksti [The term communication in the conceptual dimension and linguistic context] Visnyk Nats. un-tu «Lvivska politehnika». Serii «Problemy ukrainskoi terminolohii» [Bulletin of the National Lviv Polytechnic University. Series "Problems of Ukrainian terminology"], 2010, № 675, 154–160. Available at: <http://ssiense.lnu.ua/uk/terminologiu/vsi-vurusku/visnyk-no-675-2010/termin-komunikasiua-v-ronuattievomu-vumiri-u> (accessed 18.03.2021).
6. Druzhynyn, V.N. (2009) Psykholohyia [Psychology], 2009, 656. s. Available at: <https://www.twirrh.com/file/256214/> (accessed 15.03.2021). (In Russian).
7. Kryminalniy protsesualniy kodeks Ukrayini vid 13.04.2012 № 4651-VI [Criminal procedure code of Ukraine of 13.04.2012 № 4651-VI]. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (accessed 07.03.2021). (In Ukrainian).
8. Dulov, A. V. (2011) Problemnye aspekty stadyi sudebnogo razbyratelstva v uholovno-protsessualnom zakonodatelstve [Problematic aspects of the trial stage in criminal procedure legislation]. Kryminalist pershodrukovanyi [Forensic scientist first published], 2011. N 3. 30-36
9. Terzyev, N.V. (2017) K voprosu o systeme nauky sovetskoj krymynalystyky [On the question of the system of science of Soviet criminology]. Vestnyk Unyversyteta ymeny O. E. Kutafyna [Journal of the OE Kutafin University], 2017, №5 (33), 214-220. (In Russian).
10. Kolmakov, V. P. (2008) Yzbrannyye trudy po krymynalystyke: Rassledovanye ubyistv. Sledstvennyy osmotr. Ydentyfikatsyonnye deistviya sledovatelja. Vvedeniye v kurs nauky sovetskoj krymynalystyky.Reprint [Selected works on criminology: Investigation of murders. Investigative inspection. Identification actions of the investigator. Introduction to the course of science of Soviet criminology. Reprint.], 2008. 448. (In Russian).
11. Zynyn, A.M., Zotov, A.B., Zudyn, S.Y., Budanov, S.A. (1996) Yspolzovanye ynformatsyy ochevydtsev o pryznakakh vneshnosti cheloveka pry sostavlenyy subyektivnykh portretov [The use of eyewitness information about the signs of a person's appearance when compiling subjective portraits], 1996. 16. Available at: <https://www.twirpx.com/file/2458245/> AVAILABLE AT: (accessed 19.03.2021). (In Russian).
12. Funikova, O. V. (2017) Komunikatyvni tekhnolohii yak katehoriia kryminalistychnoi taktyky [Communicative technologies as a category of forensic tactics.]. Pryvatne ta publichne pravo [Private and public law.]. 2017. № 4. P. 145-151. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rrulaw_2017_4_32 (accessed: 18.03.2021). (In Ukrainian).
13. Chumak, S.P. (2008) Kryminalistychna identyfikatsiia u slidchii diialnosti [Forensic identification in investigative activities.]. Aktualni problemy derzhavy i prava [Current issues of state and law], 2008, 44, 81-88. Available at: <http://www.apdp.in.ua/v44/16.pdf> (accessed 17.03.2021). (In Ukrainian)
14. Bezkorovainyi, B.V. (2016) Problemni momenty klasyfikatsii pryntsyypiv kryminalistychnoi identyfikatsii za uivnyimi obrazamy [Problematic aspects of the classification of the principles of forensic identification by imaginary images] // Aktualni pytannia publichnoho ta pryvatnoho prava [Current issues of public and private law], 2016, 75-78. Available at: <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/law/16april2016/21.pdf> (accessed 19.03.2021). (In Ukrainian).
15. Kryminalistyka: pidruchnyk [Forensics: a textbook]: u 2 t. T. 1 / A. F. Volobuiev, M. V. Danshyn, A. V. Ishchenko ta in., 2018, 384. (In Ukrainian).

Коммуникативный компонент криминалистической идентификации

Савельева Ирина Валериевна. e-mail: IrinkaGT17@gmail.com

Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел, г. Херсон, Украина

Аннотация: В предлагаемой статье рассматривается коммуникативный компонент криминалистической идентификации. Автор проанализировал толкование понятия «коммуникация» с точки зрения различных наук, а также раскрыл понятие «криминалистическая идентификация» как процесса процессуального и непроцессуального взаимодействия, предусматривающего обмен и передачу информации, т.е. коммуникацию.

Автор пришел к выводу что коммуникативный компонент реализуется в каждом виде криминалистической идентификации. Криминалистическая идентификация применяется почти на всех этапах досудебного расследования и судебного рассмотрения в уголовном производстве: непроцессуальная идентификация с использованием криминалистических учетов, процессуальная идентификация при проведении следственных (розыскных) действий и идентификационных экспертных исследований, идентификация в зале суда и тому подобное.

Сделан краткий обзор научных теорий классификации субъектов криминалистической идентификации. Автор определил что субъектами криминалистической идентификации являются следователи, дознаватели и прокуроры, специалисты, эксперты, потерпевшие, свидетели, подозреваемые и обвиняемые, представители оперативных подразделений, суд защитник.

Проанализированы коммуникативные системы «человек - человек», «человек - компьютер», «человек - компьютер - человек». Автор определил особенности передачи информации субъектами криминалистической идентификации в каждой из трех коммуникативных систем в зависимости от условий и целей такого взаимодействия.

Ключевые слова: коммуникация, коммуникативный компонент, криминалистическая идентификация, общение, обмен информацией.

LEGAL STATUS OF THE COMMUNITY POLICE

Shevchenko Nadiya

Associate Professor of Administrative Law and Administrative Procedure,
Kherson Faculty, Odesa State University of Internal Affairs, Candidate of Law
e-mail:160619871@ukr.net

Abstract. Modern domestic society is radically different from previous epochs, because the basic value is recognized by Man, his life, health, honor, dignity, inviolability and other rights, freedoms and legitimate interests of non-governmental individuals and legal entities. In order to ensure these virtues, the public apparatus objectively functions, the top of which, in terms of efficiency, are law enforcement agencies that must protect citizens from the most important types of danger. And part of this apparatus are district police officers, and now they want to add another component to them, "police communities." This fact is an important step in building the rule of law. prevention, detection, disclosure and termination of offenses; provision of administrative services. Among the problems addressed by the people of Ukraine, one of the most pressing is the issue of human and civil rights, and district police officers and police communities protect these rights directly on the ground. Together with state authorities and local self-government bodies, district police officers and police communities are obliged to act only on the basis, within the powers and in the manner prescribed by the Constitution and laws of Ukraine. Ukraine's European integration obliges our state to ensure the effective functioning of institutions that will guarantee the rule of law, respect for human and civil rights and freedoms, and their effective protection. For example, the precinct officer was not always in the territorial communities. The police community also has solidarity funding. That is, the community partially covers the costs associated with its work. Accordingly, this officer is accountable to this community, but reports to the top management of the National Police. The police commission is responsible for the competitive selection of applicants.

Keywords: district police officer, community policeman, integration, national police, legislative innovations.

Постановка проблеми. Інтеграція до європейських інституцій відкриває Україні шлях до більш широкої участі в структурах міжнародної безпеки, забезпечує можливість спільних дій України та ЄС щодо боротьби зі злочинністю. У цьому контексті ефективна та цілеспрямована діяльність дільничних офіцерів поліції та впровадження такого інституту як поліцейські громади стає важливим чинником стабільності й безпеки.

Дуже багато вітчизняних вчених досліджують це питання. Деякі з них: В. Авер'янов, І. Арістова, О. Бандурка, В. Басс, В. Бевзенко, О. Безпалова, Ю. Битяк, Л. Біла-Тіунова, В. Білоус, І. Бородін, В. Галуцько, В. Гарашук, Ю. Гаруст, І. Голосніченко, С. Гончарук, І. Гриценко, Т. Гуржій, С. Гусаров, В. Гуславський, В. Демченко, О. Джафарова, Є. Додін, М. Дорогих, А. Єлістратов, В. Заросило, Р. Калюжний, В. Ковальська, А. Комзюк, С. Ківалов, В. Коваленко. Але через постійні зміни в суспільному житті та недосконалості законодавства, питання і по сьогодні залишається актуальним.

Основним відомчим нормативним актом, який регламентує діяльність дільничного офіцера поліції в умовах сьогодення є наказ МВС України від 28.07.2017 № 650 «Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції: наказ МВС України».

Крім того, дільничні офіцери поліції здійснюють свою діяльність відповідно до Конституції України [2], Законів України «Про Національну поліцію» [3] та низкою інших нормативно-правових актів України.

Завданнями дільничного офіцера поліції під час виконання функціональних обов'язків є: діяльність, що ґрунтується на принципі взаємодії з населенням на засадах партнерства та має на меті співпрацю з громадянами, громадськими організаціями, установами, підприємствами різних форм власності; взаємодія з органами державної влади та місцевого самоврядування, населенням й утвореними відповідно до чинного законодавства громадськими формуваннями з охорони громадського порядку; виконання завдань, спрямованих на дотримання прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; ужиття заходів для взяття на облік осіб, щодо яких здійснюється превентивна робота, підтримання в актуальному стані інформаційних підсистем ЄІС МВС; співпраця з групами реагування патрульної поліції щодо застосування превентивних заходів стосовно осіб, які схильні до вчинення правопорушень та/або перебувають на превентивних обліках поліції; інформування чергової частини органу (підрозділу) поліції у разі отримання від населення відомостей про осіб, які мають наміри вчинити кримінальні правопорушення або їх учинили, розшукуваних злочинців, осіб, які зникли безвісти.

Дільничний офіцер поліції є громадянином України, який перебуває на відповідній штатній посаді органу поліції та має спеціальне звання.

Діяльність працівників служби дільничних офіцерів поліції направлена на вирішення наступних завдань:

1. Проведення загальної та індивідуальної профілактичної роботи серед жителів адміністративної дільниці. Підтримання публічної безпеки та порядку на території, що обслуговується.
2. Робота з населенням та громадськими формуваннями на адміністративній дільниці щодо підтримання публічної безпеки та порядку, профілактики правопорушень та боротьби зі злочинністю.
3. Участь разом з іншими службами та підрозділами територіальних органів поліції у виявленні, попередженні, припиненні адміністративних правопорушень та злочинів, а також у розкритті злочинів, учинених на території адміністративної дільниці.

Що ж стосується роботи нових поліцейських громади. Радник міністра внутрішніх справ Володимир Мартиненко, коли звітував перед суспільством щодо поліцейських громади, зазначав, що «поліцейські офіцери громади мають в подальшому замінити дільничних інспекторів в Україні». Також від уряду нам всім стало відомо, що поліцейський офіцер громади має перебувати у громаді 98% часу. Тобто, там жити, постійно працювати, спілкуючись з громадою, займатися превенцією правопорушень у цій громаді і розслідувати дрібні злочини, ті, які не потребують залучення слідчо-оперативних підрозділів.

Обов'язки поліцейського громади подібні до дільничних інспекторів, але відмінність між ними все ж є.

Наприклад, дільничний не завжди був на території громади. Також у поліцейського громади йде солідарне фінансування. Тобто громада частково покриває ті витрати, які пов'язані з його роботою. І, відповідно, цей офіцер підзвітний цій громаді, але підпорядковується вищому керівництву Національної поліції.

Але контроль його діяльності є з боку керівництва громади, жителів цієї громади та оцінкою його діяльності. За результатами цього контролю й оцінюється його діяльність. Відповідний проект "Поліцейський громади" запущено в травні 2019 року в Дніпропетровській області, а закінчити планують його до кінця 2020 року [4].

Завдання національного проекту "Поліцейський офіцер громади" – зробити такого правоохоронця функціонально й процесуально самостійним. Він має стати першим, до кого звертатимуться люди, котрі стикнулися зі злочином чи несправедливістю, і першим, хто запобігатиме кримінальним діянням і правопорушенням на підзвітній території.

Причому, територія ця буде обмежена лише однією дільницею, де правоохоронець і сам мешкатиме, а не відвідуватиме, як більшість дільничних, "наїздами". Словом, такий офіцер має стати невід'ємною частиною самої громади.

Поліцейський офіцер громади матиме службовий автомобіль, що обіцяють забезпечити спільними зусиллями Нацполіції і місцевої влади, "зацікавлених" громад (в тому числі, і з допомогою держави, за рахунок інфраструктурної субвенції).

Також у його розпорядженні будуть облаштоване необхідною офісною технікою приміщення і планшет – для дистанційного отримання завдань (причому, не щодня, як дотепер, а одразу на два тижні) та ведення документації. І в електронний вигляд перейде увесь документообіг. При цьому поліцейський офіцер громади має орієнтуватися на потреби місцевого населення, постійно контактувати із мешканцями, щоденно забезпечувати порядок на підзвітній території. А в разі необхідності, при виникненні небезпечних ситуацій, на допомогу офіцерові приходитимуть наряди груп реагування патрульної поліції.

За конкурсний відбір претендентів відповідає поліцейська комісія. За законом, такі комісії створюють на обласному рівні за участі представників громадськості, яких обирає облрада. Тобто, вплив громади на ухвалення рішення щодо того, хто працюватиме офіцером на її території, мінімальний. Натомість, було б правильно, якби представники громад могли самі вирішувати, хто їм найбільше підходить. А поліція відповідала б за їх навчання. І якщо кандидат не має проблем зі здоров'ям, за відсутності судимості, а також у випадку позитивного результату антикорупційної перевірки, її призначатимуть на посаду. А у разі потреби громада мала б право відкликати "свого" офіцера. Поки що така можливість не передбачена" [4].

Важливим фактором є те що, специфікою прав поліцейського офіцера громади як складового елементу його правового статусу є те, що вони виступають не як міра можливої поведінки уповноваженого державою суб'єкта, а як міра необхідної поведінки (що притаманне правовій категорії обов'язків). При цьому, якщо офіцер поліції не скористається наданими йому правами у тому обсязі, який необхідний для реалізації ним своїх повноважень, це може мати наслідком для нього настання певного виду юридичної відповідальності.

Служба поліцейських офіцерів громади, аналогічно як і дільничних інспекторів поліції, структурно повинна відноситись до складу підрозділів превентивної діяльності, а саме – Департаменту превентивної діяльності Національної поліції України.

З урахуванням цього, завдання, основні напрями діяльності та повноваження поліцейського офіцера громади не будуть значно відрізнятись від тих, які нормативно закріплені для дільничного. Поліцейський

офіцер громади є функціонально і процесуально самостійним представником держави, користуючись її авторитетом та захистом. Детальний перелік його функціональних повноважень доцільно закріпити в наказі (інструкції) з організації діяльності поліцейських офіцерів громади.

Доцільно закріпити наступні гарантії поліцейському офіцеру, який проживає та працює на території громади: 1) поліцейський офіцер громади заслуговує на повагу, повну підтримку та співробітництво з боку членів суспільства, яким він надає поліцейські послуги, щодо підтримання правопорядку; 2) територіальна громада, поліцейські послуги якій надаються закріпленим за нею поліцейським офіцером, зобов'язана забезпечити дану службову особу житлом на території села, селища, міста (на праві користування 88 чи власності), робочим приміщенням, обладнанням офісною технікою та засобами комунікацій, пристосованими для виконання поліцейським офіцером своїх службових завдань. 3) територіальна громада, поліцейські послуги якій надаються закріпленим за нею поліцейським офіцером, зобов'язана компенсувати понесені поліцейським офіцером громади, витрати на придбання паливномастильних матеріалів, канцелярського приладдя, пов'язаних з виконанням ним своїх посадових обов'язків; 4) письмові пропозиції поліцейського офіцера громади щодо вдосконалення заходів та матеріально-технічних засобів, які призначені або впливають на стан правопорядку, повинні бути розглянуті уповноваженими посадовими особами місцевого самоврядування, яким вони адресовані, у найкоротший термін з наданням письмової відповіді про результати їх розгляду; 5) посадові особи місцевого самоврядування зобов'язані надавати поліцейському офіцеру громади необхідну інформацію про специфіку регіону та проблеми територіальної громади з метою визначення ним причин та умов вчинення правопорушень на обслуговуваній ним території та планування службової діяльності. 6) посадові особи місцевого самоврядування повинні сприяти підвищенню рівня довіри населення до поліції та утвердження авторитету державної влади в особі поліцейського офіцера громади.

Налагодження довірливих відносин з членами територіальної громади можливе через пропагування серед мешканців селища, села, міста активної роботи в органах самоорганізації населення, а також здійснення в загальноосвітніх школах та інших навчальних закладах, розташованих на території територіальної громади просвітницької діяльності щодо основ законності та правопорядку.

Отже, можемо зробити висновок, що створення такого інституту як «поліцейський офіцер громади» є позитивним явищем, та це забезпечить якіснішу взаємодію з населенням. Проте основним недоліком цього є відсутність чіткого нормативного забезпечення діяльності поліцейських офіцерів громади. Звичайно ж вони можуть користуватись на загальних засадах нормами Закону України «Про національну поліцію» та іншими нормативно-правовими актами, але на мою думку та думку багатьох науковців України законодавче закріплення є вкрай необхідним.

References:

1. *Pro zatverdzhennia Instruksii z orhanizatsii diialnosti dilnychnykh ofitseriv politsii. Nakaz MVS Ukrainy vid 28.07.2017 № 650* [On approval of the Instruction on the organization of activity of district police officers. Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 28.07.2017 № 650]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17#Text> (data zvernennia 19.03.2021) (In Ukrainian)
2. *Konstytutsiia Ukrainy* [Constitution of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia 19.03.2021) (In Ukrainian)
3. *Pro natsionalnu politsiiu. Zakon Ukrainy* [About the national police. Law of Ukraine]. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (data zvernennia 19.03.2021) (In Ukrainian)
4. *V Ukraini zapustyly proekt «Politseiskyi ofitser hromady»*. *Uriadovyi portal* [The project "Community Police Officer" was launched in Ukraine. Government portal]. URL; <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukrayini-zapustili-proekt-policejskij-oficer-gromadi> (In Ukrainian)
5. Halunko V.M. (2019) *Administrativno-pravove rehuliuвання diialnosti politseiskykh ofitseriv hromady v Ukraini* [Administrative and legal regulation of community police officers in Ukraine]. *Naukovyi Visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav* [Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs]. № 2(99).2019. P.19-23 (In Ukrainian)
6. *Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-V* [The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of 28.06.1996 № 254k / 96-V]. *Vidomosnti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 1996. № 30. St. 141. (In Ukrainian)
7. Zakharov Ye. *Reformuvannia orhaniv vnutrishnikh sprav ta prava liudyny* [Reforming the bodies of internal affairs and human rights]. URI . <http://khr.gov.org/index.rhr?id=1488907079>. (In Ukrainian)

Правовой статус полицейского общины

Шевченко Надежда Леонидовна, e-mail: 160619871@ukr.net,

доцент кафедры, административного права и административного процесса Херсонского факультета Одесского государственного университета внутренних дел, г. Херсон, Украина

Аннотация. Современное отечественное общество коренным образом отличается от предыдущих эпох, поскольку основную ценность признает именно Человека, его жизнь, здоровье, честь, достоинство, недотрожность и другие права, свободы и законные интересы невластных физических и юридических человек. С целью обеспечения указанием добродетелей объективно функционирующий публичный аппарат, вершиной которого, с точки зрения эффективности деятельности, является правоохранительные органы, имеющие осуществлять защиту граждан от наиболее значительных видов небезопасности. А основой этого аппарата являются полицейские офицеры полиции, а теперь к ним хотят добавить еще одну составную «полицейские громадин». Этот факт является важным шагом в развитии правового государства, ведь правоохранительная деятельность государства является важной гарантией обеспечения принципа верховенства права и осуществляется через систему правоохранительных органов, на которые непосредственно возложены функции обеспечения прав и свобод человека и гражданина от наиболее видов небезопасности, охраны общественного порядка; предотвращения, выявления, раскрытия и пресечения правонарушений; предоставление административных услуг. Среди проблем, которые решает народ Украины, одной из наиболее актуальных является проблема обеспечения прав человека и гражданина, а полицейские офицеры полиции и полицейские общины осуществляют защиту этих прав непосредственно на местах. Вместе с органами государственной власти и органами местного самоуправления, полицейские офицеры полиции и полицейские общины обязаны действовать только на законных, в пределах полномочий и способом, предписанных Конституцией и законами Украины. Европейская интеграция Украины обязывает наше государство обеспечить эффективное функционирование институтов, которые гарантируют верховенство права, поддержание прав и свобод человека и гражданина, их эффективную защиту.

Ключевые слова: полицейский офицер полиции, полицейская община, интеграция, национальная полиция, законодательные новации.

INTRODUCTION OF EUROPEAN STANDARDS IN POLICE ACTIVITIES

Solovei Oleksii Mykolaiovych,

Candidate of Science of Law

Kherson Faculty Odessa State University of Internal Affairs,

e-mail: alsolovej389274@gmail.com

Abstract. The article analyzes the state of implementation of European standards in police activities. Ratification of documents on the international community and their implementation in law enforcement is a priority for the state. Respect for human rights is a fundamental pillar that all European states adhere to. The strategy of punitive and repressive should be completely replaced by a full partnership with the population. One of the important standards in this direction is the decision of the European Court of Human Rights. A new approach to policing and the creation of a model for evaluating their effectiveness, as in the European Union - PEEL evaluation (police effectiveness, efficiency, legitimacy - police efficiency, productivity, legitimacy), provided for the creation of a new form of policing, such as rapid response teams, which were to provide immediate faster and better response to challenges and more systematic work with the population. However, it should be noted that among the biggest problems today is inadequate logistics, especially in the districts, the distribution of police resources is without taking into account the level of crime in the region, which does not allow to properly implement the performance appraisal model. It is determined that increasing the authority and trust of the population in the National Police is achieved by adhering to the basic principles of the European Union, namely the effectiveness of protection of rights and legitimate interests of citizens, prompt response to statements and messages, regularity, openness, systematic personal and citizens, prevention of breach of official discipline, etc.

Keywords: European standards, National police, police, standard, legislation.

З урахуванням досвіду Європи Україна перебуває на шляху реформування правоохоронних органів. Ратифікація документів щодо міжнародної співдружності та їх запровадження в правоохоронну діяльність є першочерговим завданням держави. Дотримання прав людини є тим основним стержнем, який дотримуються всі Європейські держави. Стратегія карально-репресивної повинна бути повністю замінена на повне партнерство з населенням. Одним із важливих стандартів у цьому напрямку є рішення Європейського суду з прав людини. Саме забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, яка делегує свої повноваження, представникам виконавчої гілки влади - правоохоронним органам. Конституцією України визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1].

Щодо поглядів науковців про існування моделей правоохоронних систем, стала точка зору відсутня. Аналізуючи діяльність слідчих підрозділів науковець, В. Галуцько, зазначила, що правові системи зарубіжних країн доцільно поділити на загальну систему (систему статутного права, до якої належить Велика Британія) та континентальну систему, представниками якої є Франція, Німеччина, Італія, Польща. Аналізуючи вітчизняне чинне законодавство та законодавство країн ЄС, можна говорити, що в науці існує два концептуальні підходи до побудови системи органів досудового розслідування: централізований і диференційований [2]. Найбільш розповсюдженою є класифікація національних поліцейських систем за ступенем підпорядкованості органам державної влади. Можна виділити три типи моделей охорони правопорядку: централізована, децентралізована (або фрагментарна) та інтегрована [3]. Але, принцип верховенства права у них є непорушним. Усвідомлення та врахування у власній практичній діяльності зарубіжного досвіду організації і функціонування національних поліцейських систем провідних держав дозволить безболісно перейти у нову площину. Так, Європейський кодекс поліцейської етики основними цілями поліції у демократичному суспільстві, яке регулюється принципом верховенства права, визначає: забезпечення громадського спокою, дотримання закону і порядку в суспільстві; захист та дотримання основних прав і свобод людини у тому вигляді, в якому вони закріплені, зокрема, в Європейській конвенції про права людини; попередження злочинності та боротьба з нею; виявлення злочинності; надання допомоги та послуг населенню [4, с. 211]. Також цим же Кодексом поліцейської етики (ЄКПЕ) даються роз'яснення стандартів, яких має дотримуватися поліція в демократичному суспільстві. У ньому зазначалося та пропонувалося у «Законі про поліцію» та при реформуванні поліції в Україні врахувати: а. захист і повага до основоположних прав і свобод людини (статті 1, 43); б. законність як основа діяльності поліції (статті 2-5, 38, 39); с. повага до інших інститутів системи юстиції – судів, прокуратури, адвокатури (статті 6-11); д. підзвітність на рівні окремих співробітників та на організаційному рівні (статті 13-17, 59,

61, 62); e. орієнтованість на громаду (статті 18, 25, 44); f. прозорість (статті 19, 45, 62); g. принципи проведення поліцейського розслідування (статті 47 – 53); h. поліцейські повинні мати такі ж самі права, як і будь-які інші громадяни (з дуже обмеженими винятками) (статті 31-32), та можливість оскарження дисциплінарних санкцій до незалежного органа або суду. i. безсторонність та недискримінація (стаття 40); j. застосування сили лише в крайньому випадку (стаття 37); k. дотримання принципів поліцейської етики та доброчесності (статті 20, 44, 63); чесний відбір співробітників поліції (статті 22-23); m. справедливе поводження із затриманими (статті 49-58) [4; 8].

А, Кодексом поведінки службовців органів правопорядку (резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 34/169 від 17 грудня 1979 року), визначено, що: службовці органів правопорядку повинні завжди виконувати обов'язки, покладені на них законом, служачи суспільству та захищаючи всіх людей від протиправних діянь, відповідно до високого рівня відповідальності, якої вимагає їх професія. При виконанні обов'язків службовці органів правопорядку повинні поважати і захищати людську гідність, підтримувати та захищати права людини стосовно всіх осіб. А також чітко визначено, що застосування сили посадовими особами з підтримання правопорядку має носити винятковий характер; хоча вона має на увазі, що посадові особи з підтримання правопорядку можуть бути уповноважені на застосування сили, яка є розумно необхідною при даних обставинах, з метою попередження злочину або при проведенні правомірного затримання правопорушників або підозрюваних правопорушників або при наданні допомоги, при такому затриманні не може застосовуватися сила, що перевищує необхідні для цих цілей межі [5].

Вказаний принцип ліг в основу Закон України «Про Національну поліцію», де зазначено, що поліція у своїй діяльності керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Принцип верховенства права застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини [6]. Визначено, що поліцейським за будь-яких обставин заборонено сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. У разі виявлення таких дій кожен поліцейський зобов'язаний негайно вжити всіх можливих заходів щодо їх припинення та обов'язково доповісти безпосередньому керівництву про факти катування та наміри їх застосування. У разі приховування фактів катування або інших видів неналежного поводження поліцейськими керівник органу протягом доби з моменту отримання відомостей про такі факти зобов'язаний ініціювати проведення службового розслідування та притягнення винних до відповідальності. У разі виявлення таких дій поліцейський зобов'язаний повідомити про це орган досудового розслідування, уповноважений на розслідування відповідних кримінальних правопорушень, вчинених поліцейськими [6]. На практиці даний принцип в Україні ще не дотримується, оскільки жодний поліцейських розуміючи наслідки такого правопорушення не стане свідчити проти себе у першу чергу, а також і відносно свого товариша, тому що у більшості випадків правоохоронні органи від каральної функції ще не відійшли. Повністю погоджуємось та підтримуємо думку, що реалізація ініціатив реформування судової системи, у тому числі і правоохоронної, нерідко відповідала європейським стандартам більше за формою, ніж за змістом, здійснювалося копіювання міжнародних моделей без врахування особливостей національної системи [7]. Це привело до певних перекосів у роботі тих же поліцейських.

Новий підхід до роботи поліцейських та створення моделі по наданню оцінки їх ефективності, як в Європейському Союзі - PEEL оцінювання (police effectiveness, efficiency, legitimacy – поліцейська ефективність, продуктивність, легітимність), передбачав створення нової форми діяльності поліцейських, як наприклад, груп швидкого реагування, які мали забезпечити невідкладне швидше і якісніше реагування на виклики та більш системно виконувати роботу з населенням. Але, як недолік слід відмітити, що на сьогодні, серед найбільших проблем, залишається неналежне матеріально-технічного забезпечення, особливо в районах, розподіл ресурсів поліції відбувається без врахування рівня злочинності в регіоні, що не дозволяє належним чином запровадити модель надання оцінки ефективності.

Таким чином, підвищення авторитету, довіри населення до Національної поліції досягається шляхом дотримання основних принципів Європейського Союзу, а саме ефективність захисту прав і законних інтересів громадян, оперативність реагування на заяви та повідомлення, регулярність, відкритість, систематичність надання достовірної інформації, підвищення рівня правосвідомості як свого особистого так і у громадян, недопущення порушення службової дисципліни тощо.

References:

1. Constitution of Ukraine. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (accessed 16.03.2021)
2. Halunko V.M Administrative and legal support of investigative activities in Ukraine. Dis. to obtain. Dr. jur. Science.12.00.07. Kyiv.2017. 472 s
3. Hunter Ronald D. Three Models of Maintenance of Law and Order. Police Studies. 1990. № 3. V. 13. 162

4. Political dimension of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine (responses to the challenges of the XXI century) / Ed. Yu.I. Rimarenko, Ya.Yu. Kondratieva. Kiev. National Academy of Internal Affairs of Ukraine, 2003. 292 p.

5. Code of Conduct for Law Enforcement Officials. Resolution 34/169 of the UN General Assembly. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282#Text (appeal date 17.03.2021)

6. About the National Police. Law of Ukraine. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (appeal date 16.03.2021)

7. European and international standards in the field of justice. Kyiv. 2015. 708 p

8. Joint Program of the European Union and the Council of Europe "Strengthening the implementation of European human rights standards". Comment of the Director General for Human Rights and the Rule of Law (Directorate for Human Rights) of the Council of Europe on the draft laws of Ukraine "On Internal Affairs" and "On the National Police". 32 s. URL. <https://rm.coe.int/168068460a> (accessed March 17, 2021)

Внедрение европейских стандартов в деятельность полицейских

Соловей Алексей Николаевич, e-mail: alsolovej389274@gmail.com

кандидат юридических наук, Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел, г. Херсон, Украина

Аннотация. В статье проанализировано состояние внедрения европейских стандартов в деятельность полицейских. Ратификация документов по международному содружеству и их внедрение в правоохранительную деятельность является первоочередной задачей государства. Соблюдение прав человека является тем основным стержнем, который соблюдают все Европейские государства. Стратегия карательно-репрессивной должна быть полностью заменена на полное партнерство с населенными. Одним из важных стандартов в этом направлении решения Европейского суда по правам человека. Новый подход к работе полицейских и создания модели по предоставлению оценки их эффективности, как в Европейском Союзе - PEEL оценивания (police effectiveness, efficiency, legitimacy - полицейская эффективность, производительность, легитимность), предусматривал создание новой формы деятельности полицейских, например, групп быстрого реагирования, которые должны были обеспечить безотлагательное и более качественное реагирование на вызовы и более системно выполнять работу с населением. Но, как недостаток следует отметить, что на сегодня, среди самых больших проблем, остается ненадлежащее материально-техническое обеспечения, особенно в районах, распределение ресурсов полиции происходит без учета уровня преступности в регионе, не позволяет должным образом ввести модель предоставления оценки эффективности.

Определено, что повышение авторитета, доверия населения к национальной полиции достигается путем соблюдения основных принципов Европейского Союза, а именно эффективность защиты прав и законных интересов граждан, оперативность реагирования на заявления и сообщения, регулярность, открытость, систематичность предоставления достоверной информации, повышение уровня правосвядомости как своего личного так и у граждан, недопущения нарушения служебной дисциплины и тому подобное.

Ключевые слова: европейские стандарты, Национальная полиция, полицейский, стандарт, законодательство.

PECULIARITIES OF THE COLLECTION BY THE DEFENSE PARTY OF EVIDENCE RELATED TO THE IDENTIFICATION OF A PERSON ON THE BASIS OF VOICE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Tarassenko V. E.,

Odessa State University of Internal Affairs, Odessa, Ukraine

e-mail: vlad0677346258@ukr.net

Abstract. The article is devoted to the study of the activities of the defense in criminal proceedings related to the collection of evidence related to the identification of a person by voice, in the current Criminal Procedure Code. Attention is paid to the analysis of relevant theoretical sources, as well as the provisions of the CPC of Ukraine, the Law "On Advocacy and Advocacy", which regulate the rights and responsibilities of defense counsel to collect and present evidence. Emphasis is placed on topical issues related to the initiation by the defense of the identification of a person on the basis of voice, in order to obtain evidence in criminal proceedings.

Keywords: criminal proceedings, defense, legal aid, evidence, identification.

Актуальність. Одним з важливих напрямків кримінальної процесуальної політики української держави є формування такого законодавства, яке б створювало умови ефективної діяльності не тільки для правоохоронних органів, а й максимально реалізовувалися конституційні засади, які гарантують захист особистості, її права і свободи, інтереси суспільства і держави. Відповідно до ст. 7 КПК України зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, які являють собою вихідні положення, що відбивають панівні в державі політичні та правові ідеї і визначають сутність організації і діяльності компетентних державних органів щодо досудового розслідування і судового розгляду кримінальних справ. Важливе місце серед засад кримінального провадження займає змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості.

У зв'язку з цим, ст. 22 КПК України визначає, що сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав. Таким чином, суб'єкти, які відносяться до сторони захисту, наділені правом збирати і подавати докази у кримінальному провадженні, у тому числі, отримані внаслідок проведення впізнання особи за ознаками голосу. Однак, на сьогодні спостерігаються певні проблеми зазначеної діяльності, що негативно впливають на реалізацію права громадян на професійну правову допомогу.

Постановка проблеми. Метою даної статті є визначення сучасного стану та особливостей збирання стороною захисту доказів, пов'язаних з проведенням впізнання особи за ознаками голосу у кримінальному провадженні, та з'ясування існуючих проблем зазначеної діяльності.

Стан дослідження. Проблеми збирання і подання доказів та участі захисника в кримінальному провадженні розглядали у своїх працях відомі науковці, а саме, Ю.М. Грошевий [1; 13], О.В. Капліна [2; 13], С.А. Крушинський [3], Л.М. Лобойко [4], В.Т. Маляренко [5], С.В. Слінько [6; 8], О.С. Старенький [7], В.Я. Тацій [13], В.М. Тертишник [8], Л.Д. Удалова [9], К.О. Чаплинський [14, 17], О.Г. Яновська [10] та інші. Разом з тим, увага проблемам збирання і подання доказів стороною захисту розглядалася недостатньо та потребує окремого дослідження, зокрема, питань, які стосуються закріплення процесуальної форми реалізації права захисника на збирання та подання доказів, у тому числі отриманих внаслідок проведення впізнання особи за ознаками голосу.

Виклад основного матеріалу. Порядок збирання та подання доказів стороною захисту врегульований Кримінальним процесуальним законодавством України. Збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження у порядку, передбаченому ч. 1 та ч. 3 ст. 93 КПК України – а саме: збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у порядку, передбаченому Кодексом. Сторона захисту здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів. Ініціювання стороною захисту проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань [11, ст. 93]. Окрім цього, відповідно до положень ч. 1 ст. 22 КПК України кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності і

передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими Кодексом. Крім того, згідно ч. 2 ст. 22 КПК України, сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених Кодексом [11, ст. 22]. Також, виходячи з аналізу статей КПК України, законодавець, надавши стороні захисту право витребувати докази, не передбачив жодних правових гарантій його реалізації, у зв'язку з чим, захисник при реалізації свого права керується положеннями Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [3].

У положеннях Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» закріплено, що захисник має право збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою [12, п. 7 ч. 1 ст. 20]. Також захисник, як суб'єкт доказування у кримінальному провадженні, згідно ч. 1 ст. 20 цього Закону має право звертатися з адвокатськими запитами, у тому числі щодо отримання копій документів, до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, а також до фізичних осіб [12, п. 1 ч. 1 ст. 20]; ознайомлюватися на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для адвокатської діяльності документами та матеріалами, крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом [12, п. 3 ч. 1 ст. 20]; складати заяви, скарги, клопотання, інші правові документи та подавати їх у встановленому законом порядку [12, п. 4 ч. 1 ст. 20]; доповідати клопотання та скарги на прийомі у посадових і службових осіб та відповідно до закону одержувати від них письмові мотивовані відповіді на ці клопотання і скарги [12, п. 5 ч. 1 ст. 20]; застосовувати технічні засоби, у тому числі для копіювання матеріалів справи, фіксувати процесуальні дії, в яких він бере участь [12, п. 8 ч. 1 ст. 20]; одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань [12, п. 1, 3, 4, 5, 7, 8 ч. 1 ст. 20].

Однак, слід констатувати, що хоча Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» чітко передбачає процесуальний порядок отримання захисником доказів, вони можуть не бути визнані допустимими, оскільки згідно ст. 86 КПК України доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому Кодексом [11, ч. 1 ст. 86].

З цього приводу необхідно підтримати думку О.С. Старенького, який зазначив, що, з метою забезпечення належних кримінальних процесуальних гарантій при використанні захисником засобів отримання доказів у досудовому розслідуванні шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб копій документів, відомостей, висновків ревізій, актів перевірок, а також реалізації змагальних засад кримінального провадження, доцільно ч. 1 ст. 85 КПК України доповнити наступним реченням: «Доказ визнається допустимим, якщо він отриманий адвокатом у порядку, встановленому Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [7, с. 188]. Ми згодні, що тільки у такому випадку можна стверджувати, що дотримано одного із критеріїв допустимості доказів, а саме, належної процесуальної форми.

Одним із способів збирання доказів стороною захисту згідно ч. 3 ст. 93 КПК України є ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, яке здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань [11, ст. 93]. Особливої уваги потребує дослідження особливостей проведення впізнання особи за ознаками голосу. З цього приводу дослідник К. О. Чаплинський зазначив, що впізнання за голосом та особливостями мови проводиться тільки в 1 % кримінальних проваджень, а у 18 % її проведення було необхідним, але під час досудового розслідування не здійснювалось [14, с. 241]. При проведенні досудового розслідування пред'явлення особи для впізнання за голосом та ознаками усного мовлення необхідна у випадках, коли потерпілий, свідок, підозрюваний заявляє, що він може впізнати людину, голос і мовлення якої він сприймав у зв'язку з подією кримінального правопорушення, за її голосом і особливостями мовлення. Г.І. Кочаров пропонує виділити такі різновиди випадків застосування пред'явлення для впізнання за ознаками голосу та мовлення особи, а саме: по-перше, у випадку коли на допиті особа стверджує, що вона знайома з особою, голос якої чула у зв'язку з подією злочину, та остання заперечує факт такого знайомства; по-друге, у випадку коли особа, що перебуває у розшуку, змінила зовнішність умисне або з незалежних від неї причин настали зміни її зовнішності до такої міри, що інші фізичні ознаки зовнішності не можуть бути використані для ідентифікації; по-третє, у випадку коли особа, яка сприйняла голос правопорушника, свідка, потерпілого під час вчинення злочину, не була знайома з ними до вказаної події; по-четверте, у випадку коли особа на допиті заявляє, що знайома з особою, голос якої сприймала під час вчинення злочину, але не знає прізвище та ім'я такої особи, або називає їх інакше ніж вказано в ідентифікаційних документах такої особи [15, с. 8-9, 34].

Водночас науковці відмічають, що впізнання відбувається не виключно за «голосом», але і за «особливостями мови», а саме, «безспірним слід визнати той факт, що особу можна пред'являти для

впізнання не тільки за зовнішнім виглядом, а й за голосом та особливостями мови, які є проявом функціонально-динамічного комплексу навичок особи» [16, с. 9].

Потрібно зазначити, що у повсякденному житті громадян збільшується кількість випадків використання технічних засобів зв'язку (телефонного та через Інтернет) та звукозаписуючих пристроїв під час вчинення кримінальних правопорушень. Як наслідок, зростає актуальність використання зазначених пристроїв при пред'явленні для впізнання особи за ознаками усного та мережевого мовлення.

На думку К. О. Чаплинського впізнання особи в такий спосіб може мати місце у випадках: по-перше, у випадку коли об'єкт впізнання відмовляється від участі в зазначеній слідчій (розшуковій) дії, проте в матеріалах кримінального провадження наявний відео- чи аудіозапис на яких зафіксовано її голос; по-друге, у випадку коли підозрювана особа заперечує, що голос зафіксований на аудіо- або відеозаписі належить їй; по-третє, у випадку коли особа, яку пред'являтимуть для впізнання має намір чинити негативний вплив на суб'єктів впізнання (потерпілого чи свідка); по-четверте, у випадку загрози безпеці будь-якій з осіб, яка братиме участь у такій слідчій дії; по-п'яте, у випадку коли суб'єкт впізнання заявляє, що зможе впізнати об'єкт впізнання як за ознаками зовнішнього вигляду, так і за голосом, проте у зв'язку з тим, що об'єкт впізнання фактично відсутній (знаходиться у розшуку, помер, його місце перебування невідоме, перебуває у тривалому відраженні тощо) його неможливо пред'явити для впізнання. Обов'язковою умовою проведення слідчої дії в зазначеній формі є наявність в матеріалах кримінального провадження аудіо- або відео записів усного мовлення об'єкта [17, с. 158].

Таким чином, проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії займає важливе місце в процесі збирання доказів, оскільки особі, яка впізнає, надається можливість встановлення тотожності (схожості, відмінності) раніше сприйнятої нею особи за обставин, що мають значення для кримінального провадження, шляхом порівняння ознак усного мовлення пред'явленої для впізнання особи з її уявним образом, що зберігся в її пам'яті.

Висновки. Отже, проведений нами аналіз чинного кримінального процесуального законодавства України та літературних джерел, дають підстави дійти висновку, що на даний час існує низка проблем, пов'язаних із збиранням доказів стороною захисту у кримінальному провадженні. Загалом сторона захисту при збиранні та поданні доказів має значно менше правових засобів, ніж сторона обвинувачення, оскільки може тільки ініціювати проведення слідчих розшукових дій, у тому числі пов'язаних з проведенням впізнання особи за ознаками голосу. При цьому, не зважаючи на важливість використання результатів такої СРД, як доказів, у кримінальному провадженні, вона проводиться дуже рідко, що вимагає подальшого її дослідження та впровадження у практичну діяльність.

References.

1. Hroshevyi Yu.M., Stakhivskiy S.M. (2016) *Dokazy i dokazuvannya u kryminalnomu protsesi*. K.: KNT, Vydavets Fursa S.Ya., 2016. 272 p. (In Ukrainian)
2. Kaplina O., Maryniv V. (2011) *Problemy dopustymosti dokaziv, podanykh vidpovidno do statti 66 KPK Ukrainy osobamy iz vykorystanniam tekhnichnykh zasobiv otrymannia informatsii*. Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy, 2011. № 3. P. 238-249. (In Ukrainian)
3. Krushynskiy S. A. (2017) *Podannia dokaziv u kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy: monohrafiia*. Khmelnytskyi : Khmelnytskyi universytet upravlinnia ta prava, 2017. 247 p. (In Ukrainian)
4. Loboiko L.M. (2016) *Kryminalno-protseusualna kompetentsiia: Monohrafiia.. D.: Dnipropetr. derzh. un-t vnutr. sprav, 2016. 188 p. (In Ukrainian)*
5. Maliarenko V.T. (2018) *Reformuvannya kryminalnoho protsesu Ukrainy v konteksti yevropeyskykh standartiv: Teoriia, istoriia i praktyka: Monohrafiia*. K.: Kontsern "Vydavnychi Dim "InYure", 2018. 544 p. (In Ukrainian)
6. Slinko S.V. (2018) *Teoriia i praktyka reformuvannya dosudovoho rozsliduvannya: Monohrafiia*. Kh.: RVF «Arsis LTD», 2018. 270 p.
7. Starenkiy O. S. (2015) *Kryminalni protseusualni harantii vykorystannia zakhysnykom zasobiv otrymannia dokaziv u dosudovomu rozsliduvanni*. Visnyk kryminalnoho sudochynstva. 2015. № 3. P. 185-193. (In Ukrainian)
8. Tertyshnyk V. M., Slynko S. V. *Teoriia dokazatelstv : uchebnoe yzdanye*. Kharkov : Arsys, 1997. 256 p.
9. Udalova L.D., Kuchynska O.P., Tatarov O.Yu. *Kryminalnyi protses. Zahalna chastyna: Pidruchnyk*. K. VD «Dakor», 2015. 172 p.
10. Yanovska O.H. *Kontseptualni zasady funktsionuvannya i rozvytku zmahalnoho kryminalnoho sudochynstva: Monohrafiia*. K.: Pretsedent, 2016. 303 p.
11. *Kryminalnyi protseusualnyi kodeks Ukrainy : zakon Ukrainy vid 13. 04. 2012 r. № 4651-VI*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>. (data zvernennia: 16. 09. 2020).
12. *Pro advokaturu ta advokatsku diialnist: zakon Ukrainy vid 05.07. 2012 r. № 5076-VI*. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua>. (data zvernennia: 27. 08. 2020).

13. Kryminalnyi protses : pidruchnyk / Yu. M. Hroshevyi, V. Ya. Tatsii, A. R. Tumaniantstain. ; za zah. red. V. Ya. Tatsiia, Yu. M. Hroshevoho, O. V. Kaplinoi, O. H. Shylo. Kharkiv : Pravo, 2013. 824 p.

14. Chaplynskyi K. O. (2011) *Osoblyvosti prediavlennia dlia vpiznannia za holosom, osoblyvostiamy movy i fonohramoiu* [Features of presentation for recognition by voice, features of speech and phonogram]. *Pravo i suspilstvo* [Law and society]. Kyiv, 2011. № 1. P. 240-245. (In Ukrainian)

15. Kocharov H. Y. (1955) *Opoznanye na predvartelnom sledstvyi*. Moskva: Hosiuryzdat, 1955. 84 p. URL: <http://lawlibrary.ru/izdanie11254.html> (data obrashcheniia: 15. 01. 2021).

16. *Prediavlennia osoby dlia vpiznannia za oznakamy holosu ta movlennia pid chas dosudovoho rozsliduvannia: metod. rek.* [Presentation of a person for recognition by voice and speech during the pre-trial investigation: a method. rivers] /M. P. Klymchuk, A. A. Sakovskiy, R. M. Dudarets ta in. Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav, 2019. 60 p.

17. Chaplynskyi K. O. (2014) *Osoblyvosti taktyky prediavlennia dlia vpiznannia v umovakh protydie dosudovomu rozsliduvanniui* [Peculiarities of presentation tactics for identification in the conditions of counteraction to pre-trial investigation]. *Visnyk AMSU. Serii: Pravo* [AMSU Bulletin. Series: Law], № 1(12), 2014. P. 156–160.

Особенности сбора стороной защиты доказательств, связанных с проведением опознания лица за признаками голоса, в уголовном производстве

Тарасенко Владислав Егорович, e-mail: vlad0677346258@ukr.net,
Одесский государственный университета внутренних дел. Одесса, Украина.

Аннотация. Статья посвящена исследованию деятельности стороны защиты в уголовном производстве, связанной со сбором доказательств, связанных с проведением опознания лица за признаками голоса в условиях действующего Уголовного процессуального законодательства. Уделено внимание анализе соответствующих теоретических источников, а также положений УПК Украины, Закона Украины «Об адвокатуре и адвокатской деятельности», которые регламентируют права и обязанности защитника по сбору и предоставлению доказательств. Акцентируется внимание на актуальных вопросах, связанных с инициированием стороной защиты проведения опознания лица за признаками голоса, с целью получения доказательств в уголовном производстве.

Ключевые слова: уголовное производство, сторона защиты, правовая помощь, доказательства, предъявление лица для опознания.

DIFFUSION OF INNOVATION: MICRO AND MACRO LEVELS

Olena M. Tatarchenko

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University
Institute of Chemical Technologies, Rubizhne
e-mail: elenatatan.77@gmail.com

Irina M. Litvinova

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv
e-mail: irina.litvinova.1972@ukr.net

Abstract. The article presents the results of research on theoretical aspects of the essence of innovation, innovation activity and the importance of innovations diffusion at the micro and macro levels, which proved that innovation is an activity primarily aimed at developing, using and commercializing scientific and technological results (innovations). The given interpretation of the essence of the term “innovation” allowed to establish that this category is multifaceted. The typology of enterprises according to the level of innovative development presented in the article provides for the separation of five types of industrial enterprises: with very high, high, medium, low and very low development. According to the results of the analysis, the conditions necessary for the successful diffusion of innovations are determined, and from the standpoint of innovative development at the macro and micro levels, all innovations can be divided into two categories: radical and improving. The results of the research became the basis for the formation of conceptual support for the diffusion of innovations at the macro and micro levels and a prerequisite for identifying key factors that influence the creation of competitive advantages based on innovation in the knowledge economy.

Keywords: diffusion of innovations, innovative activity, innovative development, innovation, type, factors, conditions, macro and micro levels, conceptual support.

Постановка проблеми. У сучасній парадигмі розвитку економіки, інновації представляються як найважливіший чинник. А на макро та мікро рівнях інновації розглядаються як стратегічний орієнтир розвитку економіки. У зв'язку з цим, домінуюча сьогодні парадигма розвитку економіки може бути названа інноваційною, через те, що імперативними визначаються: генерування і освоєння нових знань, розробка і впровадження інновацій, а інноваційні процеси розглядаються як поновлювані, масові та масштабні. Окрім цього, найважливішою умовою формування інноваційної економіки є дифузія інновацій, яка може розглядатися як самостійний драйвер розвитку економіки будь якої країни, регіону, підприємства. У зв'язку з вищесказаним, актуальною науково-прикладною проблемою є дослідження сутності інновацій, інноваційної діяльності а також визначення умов дифузії інновацій.

Огляд останніх публікацій. Дослідженню теоретичних аспектів значущості інновації, інноваційної діяльності та сутності дифузії інновацій присвячено чимало досліджень провідних вчених, таких як І. Ансоффа, Ю. Бажала, Г. Бірмана, Т. Васильєвої, Т. Гегерстранд, С. Ілляшенка, Л. Кавуненко, Л. Канторовича, Б. Твісса, Р. Фостера, В. Харчук, Я. Хонка, Н. Чухрай, В. Шапіро, Л. Шаршукової, Й. Шумпетера, Ю. Яковця та ін. А дослідженнями значущості дифузії інновацій займалися такі зарубіжні вчені, як Р. Баєрс, С. Богданенко, Е. Роджерс, В. Руттан, Дж. Емрік, Дж. Колеман, Дж. Поуп та деякі інші, а також вітчизняні, зокрема Н.І. Чухрай, Н.О. Матвійчук-Соскіна, Г. М. Шамота, Н. В. Краснокутська, Ю. Анісімов, І. Борисенко, І.В. Заблодська, П. О. Масляк, Я. Б. Олійник, П. Г. Перерва, І. О. Пилипенко, А. Ю. Скопін, Л. П. Якімова, Д. С. Мотченко, О. Г. Шевлюга, О. М. Олефіренко, Н. В. Ревуцька та інші [1-23]. Проте існуючий науковий доробок потребує подальших напрацювань та досліджень через актуальність цього напрямку та інноваційної парадигми розвитку національної економіки.

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів сутності інновацій, інноваційної діяльності та значущості дифузії інновацій на мікро та макрорівнях.

Виклад основного матеріалу. Інноваційна діяльність – це діяльність, що націлена на розробку, використання та комерціалізацію науково-техніко-технологічних результатів (інновацій) інноваційного процесу для виробництва продукції, розширення номенклатури (асортименту), впровадження новітньої технології (організація, управління чи удосконалення тощо) та реалізації конкурентоспроможного товару (робіт, послуг) з метою отримання економічної ефективності. Інноваційна діяльність діється як на макро так і на мікрорівнях [11, с. 26]. Тому враховуючи розбіжності тлумачення сутності поняття «інноваційна

діяльність» та врахуючи напрацювання, що викладені в численних роботах, науковцями визначено наповнення сутності поняття “інновація”, яке подано на рис. 1.

Рис. 1 – Трактуювання сутності терміну “інновація” [14, с.29]

Використовуючи шкалу Харрінгтона, науковці виділяють п'ять типів промислових підприємств за рівнем інноваційного діяльності: з дуже високим, високим, середнім, низьким та дуже низьким розвитком та, відповідно, п'ять типів промислових підприємств (лідери інновацій, з високою, середньою, низькою спроможністю до інновацій та неспроможні до інновацій) (табл. 1).

Таблиця 1 – Типологізація промислових підприємств за рівнем інноваційного розвитку

Межі інтервалу	Лінгвістична оцінки за рівнем інноваційного розвитку	Типи підприємств за рівнем інноваційного розвитку
$0,80 < K_{II} < 1,00$	Дуже високий	Лідери інновацій
$0,63 < K_{II} < 0,80$	Високий	Висока спроможність до інновацій
$0,37 < K_{II} < 0,63$	Середній	Середня спроможність до інновацій
$0,20 < K_{II} < 0,37$	Низький	Низька спроможність до інновацій
$0,00 < K_{II} < 0,20$	Дуже низький	Неспроможні до інновацій

Підприємства з високою спроможністю до інновацій забезпечують підприємству лідерство на ринках, мають рівень інноваційного розвитку, який коливається в межах від 0,63 до 0,79. Лідери інновацій – промислові підприємства, що є провідними у сфері інноваційної діяльності, вони забезпечують високий рівень конкурентоспроможності на певному ринку, мають рівень інноваційного розвитку, який коливається від 0,80 до 1,00. Підприємства з високою спроможністю до інновацій дозволяють забезпечують збереження ринкової частки за рахунок виведення на ринок нової продукції, але мають досить невеликі показники окремих складових інноваційного розвитку, зокрема, мають низьке значення фінансової складової. Рівень їхнього інноваційного розвитку коливається в межах від 0,37 до 0,62.

Підприємства з низьким рівнем інноваційного розвитку не оновлюють номенклатуру своєї продукції, остання має низьку конкурентоспроможність, значення лівової частки складових інноваційного розвитку мають середні значення або нижче середніх. Рівень інноваційного розвитку таких підприємств складає від 0,20 до 0,36 [14, с.78].

Інноваційний розвиток відбувається через дифузії інновацій, це передбачає, що інновації перебувають у стані комерціалізації, і очікуваним ефектом від їх поширення на ринку є окупність вкладених у комерціалізацію інвестицій і забезпечення певного рівня рентабельності їх використання. З огляду на це, ключовим завданням дифузії інновацій є швидкість їх поширення на ринку і передбачення альтернативних варіантів поведінки дифузора.

Проблематичність дифузії інновацій полягає у відсутності гарантій рентабельності процесу комерціалізації навіть в умовах, коли інновації захищені патентом. Такої проблеми не існує при дифузії прав власності на використання брендів, оскільки бренди орієнтовані не на широкий загал споживачів, а на споживачів тих секторів ринку, які здійснюють вибір товарів і послуг за ім'ям їх виробника, орієнтуючись на престиж і якість того чи іншого товару, послуги.

За результатами аналізу звітів провідних консалтингових компаній світового рівня систематизовано умови, необхідні для успішної дифузії інновацій:

- 1) конкурентна розвідка;
- 2) інтелектуальна власність;
- 3) дорожня карта і портфоліо інновацій;
- 4) системи інформаційних технологій, великі дані і аналітика даних;
- 5) інституціоналізація управління інноваціями;
- 6) вимірювання інновацій;
- 7) технологічні операції та процеси;
- 8) лідерство та культура інновацій;
- 9) співпраця і розвиток мережі / платформ / екосистем;
- 10) здатність до навчання і розпізнання неефективних інновацій на ранніх стадіях [15,с.94].

Дифузія інновацій на макро та мікро рівнях можна представити як узгоджені управлінські дії за ресурсним, процесним та ціннісним спрямуваннями, яка включає систему планування та підпорядковану їй підсистему інформаційного забезпечення, яка за сучасних умов будується на основі інформаційних технологій, великих даних і аналітичного супроводу.

Наступне за ресурсним – процесне спрямування – зосереджується на втіленні планів щодо інноваційного розвитку в рамках внутрішньокорпоративної екосистеми інновацій, у якій функції управління інституціалізовані і підкріплені необхідними інноваціями, а система технологічних операцій відповідає задачам комерціалізації.

Ціннісне спрямування зосереджується на розвитку інноваційної культури в організації, лідерства як основи ініціювання та мотивації до втілення інновацій, а також співпраці і розвитку мереж взаємодії між учасниками в екосистемі інновацій, з виходом за межі внутрішньокорпоративної екосистеми – на галузевий, регіональний, національний, міжнаціональний та глобальний рівні (рис.2).

З позиції вибору стратегічного напрямку в інноваційному розвитку на макро та мікро рівнях, всі інновації, що впроваджуються, можна поділити на дві категорії: радикальні і поліпшувальні. Відповідно, якщо момент виходу на ринок радикальних інновацій в більшості випадків складно прогнозувати, то час виведення на ринок поліпшувальних інновацій корегуються менеджментом. Ухвалюючи рішення про виведення на ринок інноваційного продукту, менеджмент враховує внутрішні та зовнішні фактори, де внутрішні – це готовність до впровадження інноваційного продукту, а зовнішні – ринкова необхідність. Радикальні інновації дозволяють новатору поводитися як монополісту та використовувати стратегію «зняття сливок». Натомість за умови впровадження поліпшувальних інновацій суб'єкти господарювання можуть отримати однозначну конкурентну перевагу.

Підґрунтям для аналізу інновацій, як джерела конкурентних переваг, є створення інноваційних мереж, які сформуються на основі ресурсного підходу. Інноваційні мережі, які створені через інноваційний розвиток, дозволяють на макро та мікро рівнях формувати нові знання. Саме вони забезпечують дифузію інновацій та стають джерелом стійкої конкурентної переваги [15, с.89].

Результати проведеного дослідження дифузії інновацій на макро та мікро рівнях показують, що існує низка ключових факторів, які здійснюють вплив на формування конкурентних переваг на основі інновацій в умовах економіки знань.

- Такими факторами вважають:
- інтелектуальну складову людського капіталу;
 - стан корпоративного підприємництва;

підприємницькі поведінкові характеристики (проактивність, інноваційність та схильність до ризику) менеджменту;
 здатність синтезувати і застосовувати поточні та набуті знання в пошуках бізнес-можливостей;
 здатність створювати, розширювати та модифікувати ресурси;
 вміння генерувати нові знання на основі поєднання власного досвіду та зовнішніх джерел, включаючи комунікації зі стейкхолдерами.

Рис. 2- Концептуальне забезпечення дифузій інновацій на макро та мікро рівнях

На основі ланцюга економічних категорій щодо інноваційного розвитку: наука – освіта – техніка – технологія – виробництво – реалізація – дифузія – наука можна узагальнити бачення щодо дифузії інновацій на макро та мікро рівнях як результату науково-технічної діяльності, який комерціалізується і з урахуванням їх ефективності розповсюджується, старіє, знімається із виробництва (і відповідно із споживання) і потребує звернення до наукових ідей для винаходу нових розробок.

Таким чином, проведені дослідження теоретичних аспектів сутності інновації, інноваційної діяльності та значущості дифузії інновацій на мікро та макро рівнях довели, що інноваційна діяльність – це діяльність, насамперед, яка націлена на розробку, використання та комерціалізацію науково-техніко-технологічних результатів (інновацій). Трактуючи сутність терміну “інновація” дозволило встановити, що ця категорія багатоаспектна. Проведена типологізація промислових підприємств за рівнем інноваційного розвитку передбачає виокремлення п’яти типів за рівнем інноваційного діяльності: з дуже високим, високим, середнім, низьким та дуже низьким розвитком. За результатами аналізу визначено умови необхідні для успішної дифузії інновацій, а з позиції інноваційного розвитку на макро та мікро рівнях, всі інновації, можна поділити на дві категорії: радикальні і поліпшувальні. Результати проведених досліджень стали підґрунтям концептуальному забезпеченню дифузії інновацій на макро та мікро рівнях та передумовою визначення ключових факторів, які впливають на формування конкурентних переваг на основі інновацій.

References:

1. Afzal, M. (2014). An empirical investigation of the National Innovation System (NIS) using Data Envelopment Analysis (DEA) and the TOBIT model. *International Review of Applied Economics*, 28, 507–23. <https://doi.org/10.1080/02692171.2014.896880>.
2. Anderson, H. & Stejskal, J. (2019). Diffusion Efficiency of Innovation among EU Member States: A Data. *Envelopment Analysis. Economies*, 7(34), 1-19. <https://doi.org/10.3390/economies7020034>
3. Anis, S. (2009). Diffusion of Innovations: Theoretical Perspectives and Future Prospects of Diffusion Studies. Retrieved from <http://www.nmconf.uob.edu.bh/download/englisharticle/010.pdf>
4. Aubert, Jean-Eric. (2005). Promoting Innovation in Developing Countries: A Conceptual Framework. Policy Research Working Paper; No. 3554. World Bank, Washington, DC. © World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/8965> License: CC BY 3.0 IGO.
5. Banerjee, A, Chandrasekhar, A., Duflo, E. & Jackson, M. (2013). The diffusion of microfinance. *Science*, 341(6144), 363-370.

6. Bivand, R. (2015). Spatial Diffusion and Spatial Statistics: Revisiting Hägerstrand's Study of Innovation Diffusion. *Procedia Environmental Sciences*, 27, 106-111. <https://doi.org/10.1016/j.proenv.2015.07.103>
7. Budnikevich, I., Kolomytseva, O., Rohozian, Yu., Krupenna, I. & Zablodska, D. (2021). Positioning of the Amalgamated Territorial Communities of Ukraine through the Sustainable Development in the Conditions of Military Actions. *Problemy Ekorozwoju*, 16(1), 103–112. <https://doi.org/10.35784/pe.2021.1.11>
8. Dibra, M. (2015). Rogers Theory on Diffusion of Innovation - The Most Appropriate Theoretical Model in the Study of Factors Influencing the Integration of Sustainability in Tourism Businesses. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 195, 1453-1462.
9. Fennell, M.L. (1984). Synergy, Influence, and Information in the Adoption of Administrative Innovations. *The Academy of Management Journal*, 27(1), 113-129. <https://doi.org/10.2307/255960>.
10. Guseo, R. & Guidolin, M. (2009). Modelling a dynamic market potential: A class of automata networks for diffusion of innovations. *Technological Forecasting and Social Change*, 76(6), 806-820. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2008.10.005>.
11. Koyuda P.M., Sheiko I.A. (2013). Efficiency of innovative activity of enterprises: theory and practice: monograph. H. : KNURE. 337 s. (in Ukr.).
12. Mahajan, V. & Peterson, R. A. (1985). Models for innovation diffusion. Newbury Park, CA: Sage.
13. Moon, H. & Jeong-Dong L. (2005). A fuzzy set theory approach to national composite S&T indices. *Scientometrics*, 64, 67–83. <https://doi.org/10.1007/s11192-005-0238-7>.
14. Myachin V.G. (2019). Scientific principles of formation of innovative development of industrial enterprises: theory, methodology, practice: monograph. Dnipro: UDKHTU SHEI. 350 s. (in Ukr.).
15. Petrenko L.A. (2020). Innovative development of the enterprise: genesis of the theory and modern management practice: monograph. Kyiv: NUOU im. Ivan Chernyakhovsky. 328 s. (in Ukr.).
16. Rickne, A. (2001). Assessing the Functionality of an Innovation System. Goteborg: Chalmers University of Technology.
17. Peres R. Innovation diffusion and new product growth models: A critical review and research directions / R. Peres, E. Muller, V. Mahajan // *International Journal of Research in Marketing*. 2010. Vol. 27.P. 91–106.
18. Singer, L. (2016). On the Diffusion of Innovations: How New Ideas Spread. Exploring how developers can work together better. Retrieved from <https://leif.me/on-the-diffusion-of-innovations-how-new-ideas-spread/>
19. Vankovich L.Ya. (2018). Diffusion of results of innovative activity of machine-building enterprises: dis. ... Cand. econ. Science. Lviv: Lviv Polytechnic National University. 250 s.
20. Xiong, H., Wang, P. & Bobashev, G. (2018). Multiple peer effects in the diffusion of innovations on social networks: a simulation study. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 7(2), 1-18. <https://doi.org/10.1186/s13731-018-0082-7>.
21. Zablodskaya I.V. Romanyukha S.A. (2004). Application of M. Fishben's method in marketing researches of consumer preferences. *Marketing: theory and practice*. №10. Pp. 45-56.
22. Zavgorodnya O.O. (2014). Innovative dynamics of the national economy: monograph. Dnepropetrovsk: Thresholds. 408 s. (in Ukr.).
23. Zhai, Y., Ding, Y., & Zhang, H. (2021). Innovation adoption: Broadcasting vs. Virality. *JASIST*, 72(4), 403-416.

Диффузия инноваций: микро и макроуровни

Татарченко Е.Н. elenatatan.77@gmail.com

к.э.н. доцент, заведующая кафедрой экономики и предпринимательства Института химических технологий Восточноукраинского национального университета им. В. Даля, г. Рубежное, Украина

Литвинова И.М. irina.litvinova.1972@ukr.net

к.э.н., доцент, доцент кафедры природоохранных технологий, экологии и безопасности жизнедеятельности Харьковского национального экономического университета им. С. Кузнеця, г. Харьков

Аннотация. В статье представлены результаты исследований теоретических аспектов сущности инновации, инновационной деятельности и значимости диффузии инноваций на микро и макроуровнях, которые показали, что инновационная деятельность - это деятельность, прежде всего, которая нацелена на разработку, использование и коммерциализацию научно-техничко-технологических результатов (инноваций). Поданная трактовка сущности термина "инновация" позволило установить, что эта категория многоаспектная. Приведенная в статье типологизация предприятий по уровню инновационного развития предполагает выделение пяти типов: с очень высоким, высоким, средним, низким и очень низким уровнем инновационного развития. В результате анализа определены условия необходимые для успешной диффузии инноваций, а с позиции инновационного развития на макро и микроуровнях, все инновации, можно разделить на две категории: радикальные и улучшающие. Результаты проведенных исследований стали основой для формирования концептуального обеспечения диффузий инноваций на макро и микроуровнях и предпосылкой определения ключевых факторов, влияющих на создание конкурентных преимуществ на основе инноваций в условиях экономики знаний.

Ключевые слова: диффузия инноваций, инновационная деятельность, инновационное развитие, новация, тип, факторы, условия, макро и микроуровни, концептуальное обеспечение.

TERMS OF PRE-TRIAL INVESTIGATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS IN CONDITIONS OF EXTRAORDINARY LEGAL REGIMES

Hanna K. Teteriatnyk

Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine

e-mail: roksolanna@ukr.net

Abstract. The article is devoted to the problematic issues of the terms of pre-trial investigation in criminal proceedings under emergency legal regimes. Criminal proceedings in the conditions of emergency legal regimes have their own specifics in comparison with criminal proceedings in the conditions of normal life of society and the state. It turns out that the issue of compliance with the terms of the pre-trial investigation is related to the guarantees of the rights of the participants in the proceedings and its effectiveness. The article analyzes the decisions of the European Court of Human Rights. It is proved that the procedure for calculating and extending the terms of pre-trial investigation in criminal proceedings under emergency legal regimes should differ from the general one due to the specific circumstances of the proceedings.

Keywords: legal regime, legal regulation, terms, pre-trial investigation, efficiency of criminal proceedings.

Постановка проблеми. Кримінальні провадження в умовах надзвичайних правових режимів мають власну специфіку порівняно із кримінальними провадженнями в умовах нормальної життєдіяльності суспільства та держави. У той же час, КПК України містить лише декілька норм, які визначають особливості здійснення кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів.

Одним із проблемних питань є дотримання процесуальних строків у провадженнях в умовах надзвичайних правових режимів.

Строки досудового розслідування є важливою гарантією у кримінальному процесі. З одного боку, вони покликані на забезпечення швидкого розслідування, що корелює з їх призначенням якомога швидкого відновлення прав потерпілого, мінімізації обмеження прав підозрюваного та обвинуваченого та у підсумку ефективного вирішення кримінального процесуального спору, дотримання стандартів доступу до правосуддя та дотримання розумності строків.

У ст. 113 КПК України надано визначення процесуальних строків, якими є встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії. При цьому відповідно до ч. 2 ст. 114 КПК України будь-яка процесуальна дія або сукупність дій під час кримінального провадження мають бути виконані без невинуваченої затримки і в будь-якому разі не пізніше граничного строку, визначеного відповідним положенням КПК України. Процесуальні строки у кримінальному провадженні можна поділити на формалізовані та неформалізовані, останні визначаються засадою «розумні строки» (ст. 28 КПК України).

У 2018 році ЗУ «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» та ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» були внесені зміни до КПК України в частині строків досудового розслідування та порядку їх продовження [1].

У ч. 2 ст. 219 КПК України встановлені строки досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру Вони становлять: 1) дванадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо нетяжкого злочину; 2) вісімнадцять місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Зміни відбулися і щодо строків досудового розслідування по категоріям кримінальних правопорушень, у яких особі повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення: «З дня повідомлення особі про підозру досудове розслідування повинно бути закінчене: 1) протягом сімдесяти двох годин - у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або затримання особи в порядку, передбаченому частиною четвертою статті 298² цього Кодексу; 2) протягом двадцяти діб - у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку у випадках, якщо підозрюваний не визнає вину або необхідності проведення додаткових слідчих (розшукових) дій, або вчинення кримінального проступку неповнолітнім; 3) протягом одного місяця - у разі повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку, якщо особою заявлено клопотання про проведення

експертизи у випадку, передбаченому частиною другою статті 298⁴ цього Кодексу; 4) протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину» [2].

Змінився і порядок продовження строків досудового розслідування, відповідно до якого прокурор має повноваження щодо продовження строку досудового розслідування тільки щодо кримінального проступку (ч. 2 ст. 294 КПК України) та відповідно до п. 1 ч. 3 ст. 294 КПК України, у випадках, якщо з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину досудове розслідування (досудове слідство) неможливо закінчити у строк, зазначений у п. 4 ч. 3 ст. 219 КПК України. У решті випадків, передбачених ст. 294 КПК України рішення про продовження строків досудового розслідування приймається слідчим суддею.

Застосовуючи загальний підхід до вирішення питання законодавцем не було враховано специфіки розслідування окремих категорій кримінальних проваджень. Звернемо увагу на те, що відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 та роз'яснювального листа Генеральної прокуратури України № 14/2/2-67-14741 від 02.10.2014 на тимчасово окупованих територіях неможливо проводити слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи. Це значно ускладнює процес розслідування, збирання доказів у таких видах проваджень. Крім того, існують й інші ускладнення: складність і «нетиповість» проваджень, що пов'язані зі злочинами проти миру і безпеки людства, воєнними злочинами, перебування суб'єктів кримінального провадження (потерпілих, свідків) на тимчасово окупованих територіях та неможливість їх прибуття для проведення процесуальних дій до органів досудового розслідування, відсутність механізмів оголошення у міжнародний та міждержавний розшук та взаємодії з Інтерполом у кримінальних провадженнях, пов'язаних із тимчасовою окупацією, втрата матеріалів кримінальних проваджень, які залишилися на тимчасово окупованих територіях та ін. Більш того, при формулюванні ч.ч. 2, 3 ст. 219 КПК України законодавцем не було враховано, що окремі види злочинів взагалі не мають строків давності притягнення до кримінальної відповідальності.

Відсутній у чинному КПК України і механізм зупинення кримінального провадження у випадку, коли не встановлено особу, яка вчинила кримінальне провадження. Відтак значний обсяг кримінальних проваджень, які розслідуються у специфічних умовах надзвичайних правових режимів, не мають перспектив ефективного розслідування, притягнення до відповідальності винуватих осіб та відновлення порушених прав потерпілих.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання строків досудового розслідування розглядалися у роботах В. Г. Дрозд, В. В. Павловського, О. О. Торбаса, С. Б. Фоміна та ін. Окремі питання строків досудового розслідування у кримінальних провадженнях в умовах надзвичайних правових режимів розглянуті у дисертаційних дослідженнях О. В. Лазукової та А. Б. Сергєєва.

Метою статті є досягнення наукового результату у вигляді теоретичних положень щодо строків досудового розслідування кримінальних проваджень в умовах надзвичайних правових режимів та формулювання пропозицій із вдосконалення чинного законодавства.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Прийняття законопроекту «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» було спрямовано на подолання процесуальних проблем, які перешкоджають ефективному судовому захисту в Україні, зокрема: формальне ставлення судів до дотримання конституційних та встановлених законом принципів судочинства, в тому числі змагальності сторін; недостатній рівень єдності та послідовності правозастосовної практики; недосконалість, а подекуди – відсутність ефективних процесуальних інструментів для захисту прав та інтересів осіб, які звертаються до суду; невиправдані формальні та неформальні обмеження у використанні деяких засобів доказування [3].

Питання процесуальних строків досудового розслідування безпосередньо пов'язане із дотриманням стандартів здійснення повного і ефективного розслідування. У рішенні Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) «Гонгадзе проти України» (заява № 34056/02) ЄСПЛ констатував, що обов'язок захищати право на життя за ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – КЗПЛ) визначається у поєднанні з загальним обов'язком держави за статтею 1 Конвенції, яка зобов'язує «гарантування кожному, хто перебуває під [її] юрисдикцією, права і свободи, визначені у Конвенції, також опосередковано вимагає наявності будь-якої форми ефективного розслідування, коли особу вбито в результаті використання сили. Головна мета такого розслідування полягає у забезпеченні ефективного виконання національних законів, які захищають право на життя. Форма розслідування, яка досягне такої мети, може бути різною в залежності від обставин. Проте, який би з методів не брався за основу, державні органи влади повинні діяти за своєю власною ініціативою у випадку, коли вже якийсь питання звернуло їх увагу (§ 175). У § 176 визначено, що розслідування повинно також бути ефективним у тому розумінні, щоб було встановлено і покарано відповідальних осіб. У § 190

відзначається гарантованість доступності засобів захисту на національному рівні для реалізації прав і свобод, викладених у КЗПЛ [4].

У справі ЄСПЛ «Космата проти України» (заява №№ 10558/11 і 28218/11) ЄСПЛ вказав, що ефективність розслідування включає вимоги оперативності та розумної швидкості. «Навіть якщо є перешкоди або труднощі, які перешкоджають просуванню розслідування в конкретній ситуації, оперативне реагування національних органів влади є надзвичайно важливим для підтримання громадської віри в їхню відданість принципам верховенства права та їхню здатність запобігати проявам сприяння незаконним діям або терпимості до них (див. рішення від 9 квітня 2009 року у справі «Шиліх проти Словенії» (*Šilih v. Slovenia*), [ВП], заява № 71463/01, п. 195)» [5].

У рішенні ЄСПЛ «Al-Skeini and Others v. the United Kingdom» (заява № 55721/07) констатовано, що зобов'язання щодо розслідування «не є зобов'язанням результату», а «зобов'язанням засобів»: не кожне розслідування обов'язково закінчується успішно або доходить висновку, який збігається з викладом подій позивачем. Проте, воно в принципі повинно бути здатне привести до встановлення фактів справи та, якщо твердження виявляється правдивими, до встановлення та покарання винних осіб [6].

У справі «Макартці проти Греції» (заява № 50385/99) органи державної влади повинні були вжити всіх необхідних заходів для отримання доказів, які стосуються справи. Будь-який недолік розслідування, який підриває його здатність установити причину смерті або винних осіб, є загрозою недотримання цього стандарту [7].

Огляд наступних рішень ЄСПЛ стосується дотримання стандарту розумності строків. У ст. 28 КПК України передбачено відповідну засаду, згідно з якою Критеріями для визначення розумності строків кримінального провадження є: 1) складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо; 2) поведінка учасників кримінального провадження; 3) спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень (ч. 3 ст. 28 КПК України).

У контексті досліджуваного нами питання виділимо окремі вимоги щодо розумності строків, які відзначаються у рішеннях ЄСПЛ:

- строк, який треба брати до уваги, починається з дня, коли особі було пред'явлене обвинувачення (Неймайстер проти Австрії, § 18);

- складність справи може залежати, наприклад, від переліку статей обвинувачення, кількості осіб, залучених до провадження, таких як обвинувачені і свідки, або ж від міжнародного виміру даного судового процесу (Неймайстер проти Австрії, § 20), однак хоча складність справи може виправдати певний проміжок часу, вона сама по собі може бути недостатньою для того, щоб обґрунтувати всю тривалість провадження (Rutkowski та інші проти Польщі, § 137);

- заявник не може скаржитись на період, протягом якого він намагався переховуватися від правосуддя своєї країни. Якщо обвинувачений тікає з держави, яка сповідує принцип верховенства права, то можна припустити, що він не може скаржитись на нерозумну тривалість провадження стосовно періоду після втечі, якщо тільки він не наведе достатні причини, котрі дозволять спростувати це припущення (Vayıç проти Туреччини, § 44) [8].

Виходячи з аксіологічного виміру прав людини в умовах надзвичайних правових режимів, слід констатувати, що у випадках, коли йдеться про відновлення прав потерпілих у контексті КЗПЛ обмежені строки досудового розслідування, якщо у кримінальному провадженні жодній особі не було повідомлено, не повинні ставати на перепоні гарантій захисту її прав і законних інтересів. У цьому випадку тривалість кримінального провадження до повідомлення особі про підозру не може нести негативних наслідків для останнього. З урахуванням дотримання вимог розумності строків спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень повинен бути максимально ефективним з використанням усіх законних доступних засобів та способів проведення швидкого, повного та неупередженого розслідування, спрямованого на виконання завдань кримінального провадження. У той же час при проведенні досудового розслідування в умовах надзвичайних правових режимів на ефективність діяльності слідчого, прокурора впливають такі фактори, як відсутність доступу до територій вчинення кримінальних правопорушень, що повністю або частково унеможливають проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій на них; особливості доказування з урахуванням специфіки предмета доказування, який крім визначених у ст. 91 КПК України обставин, повинен включати контекстуальні обставини, які пов'язують вчинене кримінальне правопорушення з існуючою надзвичайною ситуацією, яка є підставою для запровадження надзвичайного правового режиму.

Слід зауважити, що законодавцем при визначенні граничного строку проведення досудового розслідування у кримінальних провадженнях, що здійснюються на тимчасово окупованих територіях та у районі проведення АТО/ООС не були враховані ті унікальні проблеми та специфіка, якою

супроводжується розслідування кримінальних правопорушень, вчинених у таких надзвичайних правових режимах. Відтак щодо такої категорії проваджень зміни, внесені до ч. 2 ст. 219 КПК України не сприяють вирішенню тих завдань та досягнення цілей, визначених при прийнятті ЗУ «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів».

Неможливим вбачається і подання слідчим або прокурором обґрунтованого клопотання про продовження строків досудового розслідування по наведеним категоріям кримінальних проваджень. Відповідно до ч. 2 ст. 295-1 КПК України серед іншого у клопотанні про продовження строку досудового розслідування до повідомлення особі про підозру мають бути зазначені: обставини, що перешкождали здійснити інші необхідні процесуальні дії раніше (п. 3); строк, необхідний для проведення або завершення процесуальних дій (п. 4). Зрозуміло, що відповідно до засади публічності та обов'язку доказування слідчий зобов'язаний провести усі необхідні та, у нашому випадку, можливі процесуальні дії, направлені на збирання і перевірку доказів, швидко, повне та неупереджене розслідування, а прокурор у межах наданих повноважень, здійснити належним чином процесуальне керівництво досудовим розслідуванням. Водночас, переважно обставини, що перешкождали здійснити інші необхідні процесуальні дії раніше, будуть обґрунтовуватися відсутністю доступу до тимчасово окупованих територій, обмеженістю можливостей суб'єктів провадження (потерпілих, свідків) у реалізації своїх процесуальних прав внаслідок перебування на тимчасово окупованих територіях тощо.

З урахуванням зазначеного, вважаємо, що у ч. 2 ст. 219 КПК України визначити: «Строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня повідомлення особі про підозру щодо кримінальних правопорушень, вчинених на тимчасово окупованих територіях починає обраховуватися за ч. 2 ст. 219 КПК України з моменту деокупації зазначених територій та / або отримання органами досудового розслідування доступу до таких територій».

Існує і проблема щодо строків досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, вчинених на тимчасово окупованих територіях, де особі повідомлено про підозру, однак вона оголошена у розшук. Хоча п. 2 ч. 1 ст. 281 КПК України і передбачено підстави для зупинення кримінального провадження при оголошенні в розшук обвинуваченого і відповідно строки досудового розслідування так само зупиняються, практика свідчить: у багатьох кримінальних провадженнях цієї категорії отримуються ухвали на обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою і одночасно ухвали про дозвіл про затримання з метою приводу (ст.ст. 188 – 190 КПК України) Відтак матеріали зупинених за п. 2 ч. 1 ст. 281 КПК України кримінальних проваджень мають відновлюватися кожні 6 місяців аж до отримання нової ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та відповідної ухвали про дозвіл про затримання з метою приводу та проведення необхідних процесуальних дій для повторного оголошення підозрюваного у розшук та зупинення досудового розслідування. Однією із проблем, яка також має враховуватися при вирішенні питань щодо строків досудового розслідування є фактична неможливість на сьогоднішній день оголошення підозрюваних у міжнародний розшук та обмежена взаємодія із Інтерполом у зазначених категоріях проваджень. Враховуючи, що тимчасова окупація територій та проведення АТО / ООС триває уже понад 7 років, навіть виконання зазначених процесуальних дій з відновленням досудового розслідування створюють суттєві ризики перспектив подальшого розслідування з урахуванням визначених у ч. 4 ст. 219 КПК України строків.

Крім того, відповідно до ч. 2 ст. 295-1 КПК України для продовження строку досудового розслідування після повідомлення особі про підозру у клопотанні слідчого або прокурора серед іншого мають бути зазначені процесуальні дії, проведення або завершення яких потребує додаткового часу (п. 5); значення результатів цих процесуальних дій для судового розгляду (п. 6); строк, необхідний для проведення або завершення процесуальних дій (п. 7); обставини, що перешкождали здійснити ці процесуальні дії раніше (п. 8). Логічно, що обґрунтування зазначених обставин здебільшого буде аналогічним наведеним нами вище аргументам, визначеним для клопотань про продовження строку досудового розслідування до повідомлення особі про підозру. Тим більше, що відповідно до вимог ч. 2 ст. 280 КПК України до зупинення досудового розслідування мають бути виконані всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких необхідне та можливе, а також всі дії для здійснення розшуку підозрюваного.

Висновки. Таким чином, потребує законодавчого врегулювання і питання щодо порядку обчислення та продовження строків досудового розслідування у провадженнях щодо кримінальних правопорушень, вчинених на тимчасово окупованих територіях та в районі проведення АТО/ ООС, у яких особі повідомлено про підозру. Одним зі шляхів вирішення цієї проблеми може стати запровадження механізму зупинення кримінальних проваджень в умовах надзвичайних правових режимів. Альтернативним шляхом може стати внесення

законодавчих змін щодо застосування іншого порядку обрахування строків досудового розслідування з урахуванням обставин, які унеможливають його проведення внаслідок надзвичайних обставин.

Reference:

1. Pro vnesennya zmin do Hospodars'koho protsesual'noho kodeksu Ukrayiny, Tsyvil'noho protsesual'noho kodeksu Ukrayiny, Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrayiny ta inshykh zakonodavchykh aktiv : Zakon Ukrayiny vid 21.10.2019 r. № 2587- VII. [On Amendments to the Commercial Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedure Code of Ukraine, the Code of Administrative Procedure of Ukraine and other legislative acts: Law of Ukraine of 21.10.2019 № 2587-VII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19/ed20100418#n612>. (In Ukrainian).
2. Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrayiny : Zakon Ukrayiny vid 13.04.2012 r. № 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine of April 13, 2012 № 4651-VI]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. (In Ukrainian).
3. Poyasnyval'na zapyska do proektu Zakonu Ukrayiny «Pro vnesennya zmin do Hospodars'koho protsesual'noho kodeksu Ukrayiny, Tsyvil'noho protsesual'noho kodeksu Ukrayiny, Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrayiny ta inshykh zakonodavchykh aktiv» [Explanatory note to the draft Law of Ukraine "On Amendments to the Commercial Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedure Code of Ukraine, the Code of Administrative Procedure of Ukraine and other legislative acts"]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415. (In Ukrainian).
4. Rishennya Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny «Honhadze proty Ukrayiny» (zayava № 34056/02) [Case of Gongadze v. Ukraine (applications nos. 34056/02)]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_420#Text. (In Ukrainian).
5. Rishennya Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny «Kosmata proty Ukrayiny» (zayava №№ 10558/11 i 28218/11)) [Case of Cosmata. v Ukraine (applications nos. 10558/11 and 28218/11)] URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-150304&filename=001150304.pdf&TID=ihgdbxnf>.
6. Rishennya Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny «Al-Skeini and Others v. the United Kingdom» (zayava № 55721/07)). [Case of Al-Skeini and Others v. the United Kingdom (applications nos. 55721/07)] URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105606>
7. Rishennya Yevropeys'koho sudu z prav lyudyny «Makaratzis proty Hretsiyi» (zayava № 50385/99). [Case of Makaratzis v. Greece (applications nos. 50385/99)] URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67820>.
8. Dovidnyk iz zastosuvannya statti 6 Konventsiyi – Pravo na spravedlyvyi sud (kryminal'no-protsesual'nyy aspekt) 2014 r. ukrayins'koyu movoyu [Handbook on the application of Article 6 of the Convention - The right to a fair trial (criminal procedure aspect) 2014 in Ukrainian]. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_UKR.pdf. (In Ukrainian).

Сроки досудебного расследования уголовного производства в условиях чрезвычайных правовых режимов

Тетериатник Анна Константиновна, email: roksolanna@ukr.net
Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация. Статья посвящена проблемным вопросам сроков досудебного расследования уголовных дел в условиях чрезвычайного правового режима. Уголовное судопроизводство в условиях чрезвычайных правовых режимов имеет свою специфику по сравнению с уголовным судопроизводством в условиях нормальной жизни общества и государства. Получается, что вопрос соблюдения сроков досудебного расследования связан с гарантиями прав участников процесса и его эффективностью. В статье анализируются решения Европейского суда по правам человека. Доказано, что порядок исчисления и продления сроков досудебного расследования в уголовном производстве в условиях чрезвычайного правового режима должен отличаться от общего в связи с конкретными обстоятельствами производства.

Ключевые слова: правовой режим, правовое регулирование, сроки, досудебное расследование, эффективность уголовного судопроизводства.

THE EXPEDIENCY OF USING THE RESULTS OF PSYCHOPHYSIOLOGICAL RESEARCH CONDUCTED USING A COMPUTER POLYGRAPH IN THE COLLECTION OF EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS AGAINST THE LIFE AND HEALTH OF A PERSON

Dmytro M. Tsekhan,

National University «Odesa Law Academy», Ukraine

e-mail: dimatsekhan@gmail.com

Anastasiia S. Murashko,

National University «Odesa Law Academy», Ukraine

e-mail: anastasiaturashko999@gmail.com

Abstract: the article analyzes the feasibility of using the results of psychophysiological research carried out using a computer polygraph in the collecting evidence in criminal proceedings against human life and health. Attention is drawn to the state of the current legislation, which allows the use of a polygraph on the territory of Ukraine. Cases are highlighted in which the investigator should apply for a psychophysiological study using a computer polygraph during the investigation of crimes against human life and health: conducting a psychophysiological study using a computer polygraph, when, during the repeated interrogation of a suspect/witness, there are conflicting testimonies or a change in testimony the person being interrogated; the use of psychophysiological research using a computer polygraph in the investigation of crimes against the life and health of a person of past years; when the suspect/accused insists on conducting a psychophysiological study using a computer polygraph. It is indicated that conducting the designated research has a tactical function during the investigation of crimes. It is also proposed to supplement Part 3 of Art. 42 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, clause 12-1 of the following content: "Submit a petition to conduct a psychophysiological research using a computer polygraph".

Keywords: psychophysiological research, polygraph, evidence, investigator, crimes against life and health.

Постановка проблеми. 2012 рік ознаменувався прийняттям в нашій країні нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Втім, не дивлячись на проведену масштабну та широкоаспектну роботу законодавця з розроблення вказаного нормативно-правового акта, не всі використовувані в слідчо-судовій практиці заходи отримали свого закріплення, зокрема це стосується психофізіологічного дослідження із застосуванням комп'ютерного поліграфа. Виявлення, розслідування та протидія злочинам, вчинюваним проти життя та здоров'я особи, є чи не найбільш важливим завданням сучасної правоохоронної системи України, оскільки відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, тому виникає нагальна потреба в розробці найбільш дієвих та результативних засобів, що надади б змогу вчасно та ефективно попереджувати та розслідувати зазначені протиправні діяння.

Стан дослідження. Проблемам використання та застосування комп'ютерного поліграфа під час розслідування різних категорій злочинів свого часу приділили увагу такі видатні вітчизняні та зарубіжні науковці: Р.С. Белкін, П.Д. Біленчук, Л.П. Ващук, А.Ф. Волобуєв, Я.В. Комісарова, В.К. Лисиченко, А.В. Мовчан, Т.Р. Морозова, О.О. Пунда, М.М. Ржевська, П.П. Тищенко, В.В. Черней, С.С. Чернявський та інші дослідники. Проте не можна цілком впевнено стверджувати, що було повною мірою досліджено всі аспекти використання психофізіологічного дослідження під час розкриття протиправних діянь, передбачених законом про кримінальну відповідальність, зокрема і злочинів проти життя та здоров'я особи. Водночас варто звернути увагу, що досить часто погляди науковців та практичних працівників з приводу доцільності та ефективності використання зазначеного пристрою, який часто називають «детектор брехні», різняться, що створює приводи для наукових дискусій та є причиною подальших розробок з вказаної теми.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні доцільності використання результатів психофізіологічного дослідження, проведеного за допомогою комп'ютерного поліграфа, під час збирання доказів у кримінальних провадженнях проти життя та здоров'я особи та спробі сформулювати пропозиції щодо вдосконалення діючого кримінального процесуального законодавства в розрізі окресленої проблематики дослідження.

Виклад основного матеріалу. Злочини проти життя та здоров'я особи – це одна з найбільших категорій протиправних діянь, вчинюваних на території України. Дана теза підтверджується звітними

даними, наданими Офісом генерального прокурора, зокрема, за 2019 рік про підозру у вчиненні злочинів, передбачених Розділом II Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України), було повідомлено 20 004 особам та виявлено 18 776 осіб, які вчинили зазначені злочини; за 2020 рік повідомлено про підозру 21 253 особам та виявлено 20 113 осіб; за січень-березень 2021 року повідомлено про підозру 4 578 особам та виявлено 3 848 осіб відповідно. Слід наголосити, що всього за 2019 рік було повідомлено про підозру у вчиненні злочинів 119 229 особам, виявлено 109 825 осіб; за 2020 повідомлено про підозру 111 420 особам, виявлено 102 007 осіб; за січень-березень 2021 повідомлено про підозру 23 321 особі, виявлено 17 725 осіб відповідно [7]. Тобто, як вбачається з наведеної статистичної інформації, дійсно, означена категорія злочинів складає досить великий масив з усієї сукупності протиправних діянь, що вчиняються на території нашої країни. Наведене дає підстави стверджувати, що необхідно розширювати спектр використовуваних засобів під час розкриття злочинів органами досудового розслідування для прискорення та покращення роботи «машини правосуддя». Останнім часом у науковому колі жваво говорять про необхідність запровадження під час розслідування протиправних діянь використання такого приладу як комп'ютерний поліграф. Зокрема таку точку зору висловлює Н.О. Симоненко, яка зазначає, що ефективним видається використання науково-технічного приладу – поліграфа, значущість застосування якого під час досудового розслідування переконливо доведено слідчою практикою у понад 100 країнах світу. Однак на цей час в Україні повноцінний процес застосування поліграфа у кримінальному провадженні гальмується, причиною чого є відсутність законодавчого закріплення цього науково-технічного приладу [6, С. 265-266].

Слід зазначити, що на сьогодні чинний КПК України у ст. 84 як джерела доказів передбачає фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів. Видається, що результати психофізіологічного дослідження з використанням комп'ютерного поліграфа можна віднести до категорії висновка експерта, проте в розрізі цього слід звернутися до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, де у п. 6.8 зазначено, що з метою отримання орієнтувальної інформації можуть проводитися опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа [4]. Водночас, якщо відносити висновок поліграфолога до категорії «висновок експерта», то здається досить логічним, що поліграфолог повинен мати статус експерта, що в реаліях сьогодення в чинному законодавстві не визначено. З наведеного можна констатувати, що отримана таким чином інформація може мати лише тактичну функцію та спонукає слідчого для формування подальшого алгоритму дій для пошуку та збирання доказів щодо конкретного кримінального провадження та не виступає самостійним джерелом доказів.

Єдине нормативне визначення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа наведено у п. 2 Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань, де зазначено, що це нешкідливе для життя і здоров'я людини опитування з використанням комп'ютерного технічного засобу, призначеного для реєстрації психофізіологічних реакцій, під час якого проводиться аналіз динаміки зазначених реакцій суб'єкта дослідження у відповідь на психологічні стимули, представлені у формі варіантів відповідей, предметів, схем, фотографій тощо, що дає можливість виявити симуляцію і представити зареєстровані результати в аналоговій та/або цифровій формі [5]. Фактично, на практиці проведення психофізіологічного дослідження з використанням комп'ютерного поліграфа відбувається на засадах, визначених у п. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», де зазначено, що органи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, мають право опитувати осіб за їх згодою, тут можна вести мову про те, що використання поліграфа є саме різновидом опитування з використанням спеціального обладнання. Основним моментом у цьому є те, що особа повинна добровільно надати згоду на проведення зазначеної дії, саме цей ключовий принцип міститься в ч. 3 ст. 28 Конституції України, де визначено, що жодна людина без її згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям, у розрізі цього поліграфологічне дослідження, на наш погляд, можна віднести саме до категорії «інші досліді». Саме відсутність чіткої регламентації застосування психофізіологічного дослідження з використанням комп'ютерного поліграфа у чинному законодавстві ускладнює роботу слідчих підрозділів під час збирання доказів, зокрема в жодному нормативно-правовому акті не визначено ситуації, за яких слідчому слід проводити перевірку особи за допомогою «детектора брехні». Водночас варто констатувати, що законодавець не надає жодних заборон проти проведення окресленого дослідження в рамках кримінального провадження, тобто, фактично, дотримуючись певних правил, зокрема щодо:

отримання письмової згоди особи, щодо якої буде проводитися дослідження;

наявності спеціального обладнання та приміщення, що мають певні сертифікати відповідності;

проведення дослідження лише особою, яка пройшла певну підготовку у цій галузі та має допуск до зазначеного виду робіт, немає більше ніяких законодавчо встановлених перепон для проведення зазначеної дії.

Слід наголосити, що розділ II Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» містить в собі низку злочинів, що об'єднують у собі два родових об'єкта: суспільні відносини щодо охорони життя та суспільні відносини щодо охорони здоров'я, надання правової оцінки кожному окремо взятому кримінальному правопорушенню не входить до мети нашої роботи та виходить за її межі, тому ми не будемо зосереджувати на цьому свою увагу, оскільки це питання досить широко досліджено науковцями.

З огляду на вищезазначене вважаємо, що необхідно виокремити певні типові ситуації, за яких слідчому під час розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи слід звертатися до проведення психофізіологічного дослідження за допомогою комп'ютерного поліграфа.

По-перше, проведення психофізіологічного дослідження з використанням комп'ютерного поліграфа, коли під час повторного допиту підозрюваного/свідка мають місце суперечливі один одному показання чи має місце зміна показань допитуваного.

Як вже було зазначено, для проведення психофізіологічного дослідження з використанням комп'ютерного поліграфа, необхідна письмова згода особи, тобто примусово провести цю дію неможливо. Так, як зазначав П.Д. Біленчук, науково доведено, що пам'ять людини є психологічним процесом, який складається з трьох основних стадій: сприйняття, запам'ятовування та відтворення. Дві перші стадії формують у нервовій тканині головного мозку нервові зв'язки (утворення). Уявні образи минулого в клітинах мозку зберігаються у формі так званих асоціативних зв'язків. Запам'ятовування та сприйняття мають вибірковий характер: людина запам'ятовує не все, що сприймає, а те, що викликає у неї глибокі хвилювання або є важливим для неї [2, С. 157]. Саме використовуючи зазначені властивості головного мозку, спеціаліст-поліграфолог за допомогою чутливого обладнання може спостерігати реакції людини на інформацію (у нашому випадку – це запитання), яку вона сприймає, слід підкреслити, що скоєння чи спостерігання за вчиненням злочину (за умови відсутності в особи психічних розладів), зазвичай, викликає сильні душевні хвилювання, страх, в окремих випадках – задоволення тощо, що обов'язково залишає ідеальні сліди у свідомості людини. Проте, як і будь-який вид дослідження за допомогою певного технічного обладнання, проведення перевірки на поліграфі не дає стовідсоткового результату, оскільки існують певні методики аби, скажімо так, ввести в оману надчутливі сенсори поліграфа, наприклад, це може бути покусання язика, напружування м'язів, спроба не видавати жодних емоцій та зосередження думок на якихось «нейтральних» спогадах, на практиці трапляються не поодинокі випадки, коли особи, що були суб'єктами дослідження, приймали заспокоюючі медичні препарати аби звести до мінімуму реакції на зовнішні подразники або ж навпаки – навмисно завдавали собі болю, наприклад, за допомогою розміщення невеликих голок у взутті, під нігтями тощо, аби поліграфолог не міг зафіксувати певні реакції на окремо взяті запитання, проте варто зазначити, що такі навмисні «спотворення» результатів дослідження вимагають від особи певної попередньої підготовки та тренувань. Тобто є очевидним, що особа, яка вперше в житті стикнулася з окресленим пристроєм, навряд чи зможе «керувати» дослідженням, оскільки для цього потрібно розуміти та знати всі тонкощі роботи обладнання та проведення цієї дії.

Так, наприклад, розглянемо ситуацію, яка мала місце у Донецькій області під час розслідування злочину, передбаченого п. 8 ч. 2 ст. 115, ч. 3 ст. 405 КК України, коли підозрюваний змінив свої показання під час досудового розслідування та було вирішено провести психофізіологічне дослідження з використанням поліграфа (провадження №1-кп/229/110/2021), зокрема: *«Згідно висновку психофізіологічного опитування особи з використанням комп'ютерного поліграфа (ОСОБА_4) №10/7/1186-118 вих. від 14.11.2018 року, на підставі аналізу його фізіологічних реакцій взагалі та значимих фізіологічних реакцій, зокрема, спеціаліст-поліграфолог, дійшов до висновку, що у ОСОБА_4 зареєстровано реакції приховування інформації на питання щодо його участі в даному злочині. Отримані реакції дозволяють дійти висновку, що гр. ОСОБА_4 володіє інформацією про відомі йому обставини справи, а саме про те, які події відбувалися на ВОП, де він ніс чергування, безпосередньо перед вбивством ОСОБА_13. З огляду на отриманні реакції, є можливим припустити наступний розвиток подій: ОСОБА_4 знаходився ввечері, безпосередньо перед подією, пов'язаною із вбивством ОСОБА_11 на чергуванні на ВОП. Разом із ним ОСОБА_49 та ОСОБА_50. В той вечір вони святкували день святого ОСОБА_6 та вживали спиртні напої. В ході святкування між деякими військовослужбовцями, а саме ОСОБА_48 та ОСОБА_12, виникали конфліктні ситуації, які переростали в бійки. Під час бійки ОСОБА_51 намагався вдарити ОСОБА_11 предметами, повалити його на землю, або придушити. Вночі ОСОБА_2 заступив на чергування, при цьому ОСОБА_51 знаходився на ВОП. Реакції що вказують на ознаки наявності вогневого контакту з ймовірним противником не було. Як встановлено з показів ОСОБА_52 та ОСОБА_9, в цей час ОСОБА_14 теж знаходився на вулиці. Сам момент пострілу ОСОБА_51 не бачив, знає про обставини зі слів ОСОБА_2, свою роль бачить як особа, яка допомагала знищити речові докази (шукав гільзи) (т.4 а.с.1-17)» [1]. У зазначеній ситуації висновок спеціаліста-поліграфолога підштовхнув органи досудового розслідування до того аби останні продовжували шукати докази винуватості особи, у зв'язку з чим було*

проведено повторний допит особи та з'ясовано раніше невідомі обставини провадження, в результаті чого в подальшому суд ухвалив обвинувальний вирок.

По-друге, використання психофізіологічного дослідження за допомогою комп'ютерного поліграфа під час розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи минулих років.

На нашу думку, застосування поліграфа є досить ефективним у випадку розслідування злочинів минулих років. Проте, проводячи це дослідження, варто пам'ятати, що зі плином часу спогади людини та ставлення до певних подій, які мали місце в минулому, можуть дещо деформуватися, що своєю чергою може призвести до помилкового трактування отриманої інформації. Саме тому слідчий, який вирішив провести окреслену вище дію, повинен ставитися до отриманих результатів як до вірогідних, а не таких, що є цілком правдивими. Тобто, фактично, висновок поліграфолога – це не процесуальний документ, він має лише певне орієнтуюче (тактичне) значення для органів досудового розслідування та суду зокрема і може використовуватися лише як джерело фактичних даних, а не як власне самостійне джерело доказів.

Варто погодитись з думкою О.І. Мотляха, що застосування поліграфа в кримінальному судочинстві України створює додаткові можливості для пізнання досудовим слідством того, що знаходиться за межами звичайних можливостей і здібностей: знань, вмінь, навичок, практики тощо. Проведення психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа є достатньо ефективним інструментарієм для отримання криміналістично значущої інформації в розслідуванні конкретного кримінального правопорушення, зокрема нерозкритих злочинів минулих років [3, С. 209]. Отож, потреба в проведенні означеного дослідження може виникнути за умови відсутності доказів, наприклад, крім показань свідка, у кримінальному провадженні, де особі повідомлено про підозру, проте вона не йде на співпрацю зі слідством та заперечує свою причетність до скоєння протиправного діяння. У такому випадку слідчому, на нашу думку, варто запропонувати підозрюваному провести перевірку з використанням поліграфа, натомість, якщо особі дійсно немає чого приховувати, вона погодиться провести дослідження, бо за таких умов її становище у провадженні покращиться, у випадку ж категоричної відмови – у слідчого сформується враження, що все ж таки особа має причетність до скоєного діяння.

По-третє, коли підозрюваний/обвинувачений є ініціатором проведення психофізіологічного дослідження за допомогою комп'ютерного поліграфа.

Можливі випадки, коли підозрюваний у вчиненні злочинів проти життя та здоров'я особи заперечує свою причетність до скоєння окресленого протиправного діяння, коли як всі докази говорять протилежне, тоді, на наш погляд, слідчому доцільно провести перевірку особи за допомогою пристрою, комп'ютерного поліграфа, задля з'ясування його реакцій на поставленні щодо вчиненого кримінального правопорушення запитання. Проведений нами аналіз вироків суду у справах проти життя та здоров'я особи за період з 2019 до квітня 2021 року дає підстави стверджувати, що використання психофізіологічного дослідження з використанням комп'ютерного поліграфа набуває дедалі більшого розповсюдження, зокрема, на сьогодні у Єдиному державному реєстрі судових рішень за вказаний проміжок часу оприлюднено 24 вироків суду у справах проти життя та здоров'я особи, під час розслідування яких проводилося дослідження з використанням поліграфа (у деяких випадках ініціатором проведення виступав саме підозрюваний), і хоча висновок спеціаліста-поліграфолога не виступає окремим джерелом доказів, його вагомість під час досудового розслідування заперечувати досить важко. Зокрема, для всебічної реалізації прав підозрюваного/обвинуваченого, на нашу думку, слід доповнити ч. 3 ст. 42 КПК України пунктом 12-1 такого змісту: «Заявляти клопотання про проведення психофізіологічного дослідження з використанням комп'ютерного поліграфа». Надавши підозрюваному чи обвинуваченому таку можливість, законодавець в окремих випадках зможе полегшити роботу слідчого щодо розслідування кримінальних правопорушень, зокрема злочинів проти життя та здоров'я особи.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що запровадження на сучасному етапі інституту психофізіологічного дослідження з використанням комп'ютерного поліграфа у кримінальному процесуальному законодавстві України, з одного боку, може полегшити роботу слідчого щодо розслідування злочинів, зокрема це стосується і злочинів проти життя та здоров'я особи, а з іншого – вимагає від законодавця проведення складної роботи щодо нормативного врегулювання проведення означеного дослідження.

На сьогодні суд під час розгляду справи висновок експерта-поліграфолога не вважає доказом та приймає його як додатковий аргумент на підтвердження правильності процесуальних дій та враховує в сукупності з іншими доказами. Тобто такий висновок спонукає слідчого шукати інші докази на підтвердження/спростування вини особи у вчиненні конкретного кримінального правопорушення. Варто констатувати, що результати психофізіологічного дослідження з використанням комп'ютерного поліграфа наразі виступають лише тактичним засобом під час збирання доказів у кримінальних провадженнях.

References:

1. Virok Druzhkivskogo miskogo sudu Donetskoi oblasti vid 04.03.2021 u provadzhenni №1-kr/229/110/2021. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95350271> (in Ukrainian).

2. Kriminalistika : pidruchnik / P.D. Bilenchuk, V.V. Golovach, M.V. Saltevs'kij ta in. / za red. P.D. Bilenchuka. Kiiv : Pravo, 1997. 256 s. (in Ukrainian).
3. Motlyah O.I. Efektivnist vikoristannya poligrafa u rozsliduvanni nerozkritih zlochiniv minulih rokov. *Porivnyalno-analitichne pravo*. 2014. №8. S. 206-209. (in Ukrainian).
4. Pro zatverdzhennya Instrukcii pro priznachennya ta provedennya sudovih ekspertiz ta ekspertnih doslidzhen ta Naukovo-metodichnih rekomendacij z pitan pidgotovki ta priznachennya sudovih ekspertiz ta ekspertnih doslidzhen : nakaz Ministerstva yusticii Ukraini vid 08.10.1998 № 53/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (in Ukrainian).
5. Pro zatverdzhennya poryadku provedennya psixofiziologichnogo doslidzhennya iz zastosuvannyam poligrafa u Derzhavnomu byuro rozsliduvan : postanova Kabinetu Ministriv Ukraini vid 11.05.2017 № 449. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2017-p#Text> (in Ukrainian).
6. Simonenko N.O. Vikoristannya poligrafa pid chas rozsliduvannya zgvaltuvan minulih rokov. *Naukovij visnik Nacionalnoi akademii vnutrishnih sprav*. 2016. №2(99). S.265-274. (in Ukrainian).
7. Statistichni dani Ofisu Generalnogo prokurora. URL : <https://www.gp.gov.ua/ua/index.html> (in Ukrainian).

Целесообразность использования результатов психофизиологического исследования, проведенного с помощью компьютерного полиграфа, при сборе доказательств по уголовным производствам против жизни и здоровья человека

Цехан Дмитрий Николаевич, e-mail: dimatsekhan@gmail.com

Национальный университет «Одесская юридическая академия», г. Одесса, Украина

Мурашко Анастасия Сергеевна, e-mail: anastasiamurashko999@gmail.com

Национальный университет «Одесская юридическая академия», г. Одесса, Украина

Аннотация: в статье проанализирована целесообразность использования результатов психофизиологического исследования, проведенного с помощью компьютерного полиграфа, при сборе доказательств по уголовным производствам против жизни и здоровья человека. Обращено внимание на состояние действующего законодательства, которое позволяет использование полиграфа на территории Украины. Выделены случаи, при которых следователю следует обращаться за проведением психофизиологического исследования с помощью компьютерного полиграфа во время расследования преступлений против жизни и здоровья человека: проведение психофизиологического исследования с использованием компьютерного полиграфа, когда при повторном допросе подозреваемого/свидетеля имеют место противоречивые друг другу показания или изменение показаний допрашиваемого; использование психофизиологического исследования с помощью компьютерного полиграфа при расследовании преступлений против жизни и здоровья человека прошлых лет; когда подозреваемый/обвиняемый выступает инициатором проведения психофизиологического исследования с помощью компьютерного полиграфа. Указано, что проведение обозначенного исследования имеет тактическую функцию во время расследования преступлений. Так же предложено дополнить ч. 3 ст. 42 Криминального процессуального кодекса Украины пунктом 12-1 такого содержания: «Заявлять ходатайство о проведении психофизиологического исследования с использованием компьютерного полиграфа».

Ключевые слова: психофизиологическое исследование, полиграф, доказательство, следователь, преступления против жизни и здоровья.

CONCEPTUAL PREREQUISITES FOR FORMATION OF CRIMINAL-EXECUTIVE PRINCIPLES OF FUNCTIONING OF THE STATE CRIMINAL-EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE

Ustiuzhaninova Olha Tarasivna

Associate professor of the department of professional and special disciplines of the Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine
e-mail: olgaustiuzh@gmail.com

Abstract. Conceptual pre-conditions of forming of criminal-executive principles of functioning of the State criminal-executive service of Ukraine are exposed in the article.

The conducted analysis of conceptual pre-conditions of forming of criminal-executive principles of functioning of SCES of Ukraine in part of realization of basic measures in concrete direction of reformation of the criminal-executive system of Ukraine gave possibility: to define the achievements of those or other political forces responsible for realization of concrete direction of public policy in the field of implementation of criminal punishments (Main administration of implementation of punishments of MIA of Ukraine, SDUES, SPS of Ukraine, Ministry of Justice of Ukraine); to find out a degree and chronology of realization of corresponding measures of reformation of corresponding segment of the criminal-executive system; to take into account the state of realization in the process of development of the next program documents (conceptions, strategies and others like that).

In the article the circumstance is confirmed that to the near-term tasks of modernisation of criminal-executive legislation as pre-conditions of functioning of SCES of Ukraine belonged first of all decision of political and theoretical basis of decision of practical tasks of organization implementation and serving of punishment, the place of organs and establishments of implementation of punishments in the system of mechanism of the state, optimal combination of criminal punishment with the task of correction and resocialization of convicts, forming in society of humane treatment toward convicts, and of penitentiary staff - focus on internationally recognized approaches to the implementation of punishments.

It is proved that the constituents of development of the criminal-executive system of Ukraine since the moment of receipt of independence to passing the Law of Ukraine "About Government criminal-executive service of Ukraine" became: entering of Ukraine into Council of Europe (1995); acceptance of Constitution of Ukraine (1996); formation of State Department of Ukraine for Execution of Sentences (1998) and removal it from MIA of Ukraine (1999); acceptance of the new CC of Ukraine (2001); acceptance of CEC of Ukraine (2003); acceptance of a row of branch laws "About a preliminary conclusion" (1993), "About state protection of court employees and law enforcement authorities" (1993), "About a general structure and quantity of the criminal-executive system of Ukraine" (2000) and others).

Keywords: criminal-executive principles; principles of functioning of the State criminal-executive service of Ukraine; functioning of the State criminal-executive service of Ukraine; State criminal-executive service of Ukraine.

Перші передумови зміни «обличчя» української системи виконання покарань виникли в кінці 80-х рр. ХХ ст. – час завершення «перебудови».

Слушною є наукова позиція українського історика в галузі права професора А. С. Чайковського, що на рубежі 1989–1990 рр. назріла об'єктивна необхідність перегляду виправно-трудова політики, глибокого аналізу стану справ, визначення відповідності поставленої мети й завдань реальним можливостям і результатам. Така необхідність, на думку поіменованого вченого, пояснюється тим, що:

– по-перше, кризові явища в місцях позбавлення волі, загострення оперативної обстановки, що супроводжувалося зростанням рівня злочинності, захопленням заручників, груповими непокорами засуджених тощо, привели до розуміння органами державної влади незалежної України того, що у сфері виконання покарань необхідні докорінні зміни. Старі, традиційні методи управління місцями позбавлення волі, які базувалися на підтриманні жорсткого режиму виконання та відбування покарань, усе менш сприяли утвердженню законності й правопорядку в установах виконання покарань;

– по-друге, у той час у суспільстві набирали обертів демократичні процеси, йшло зіставлення поглядів у найширшому спектрі політичних і соціальних питань. Звичайно, що ці настрої та атмосфера повністю передавалися мешканцям місць позбавлення волі. До того ж значна кількість працівників кримінально-виконавчої системи отримали можливість побувати в службових відрядженнях за кордоном і ознайомитися з організацією процесу виконання та відбування покарань у США, Італії, Німеччині, Болгарії, Англії, Скандинавських країнах. Проте створені протягом тривалого часу пенітенціарні традиції

цих держав докорінно відрізнялися від тих, які отримала в спадщину Україна, тому просто зняти матрицю з тюремної системи однієї із цих країн і перенести її на українську систему виконання покарань було неможливо. Цьому заважали свій національний менталітет, свої соціальні та економічні умови і, звичайно, свій шлях розвитку [1, с. 20].

Тому першим організаційним заходом застосування кримінально-виконавчих засад функціонування Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС) у сфері виконання покарань було розроблення Міністерством внутрішніх справ за участю вчених і зацікавлених відомств та затвердження Постановою Кабінету Міністрів Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – УРСР) від 11.07.1991 № 88 Основних напрямів реформи кримінально-виконавчої системи Української РСР [2]. Як зазначають вітчизняні дослідники кримінально-виконавчого права, в основу зазначеного програмного документа були покладені Декларація про державний суверенітет України, прийняті Організацією Об'єднаних Націй Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими, Загальна декларація прав людини, європейські стандарти, інші міжнародні угоди та документи.

Саме проведені реформи, на думку вітчизняного вченого А. С. Чайковського, перш за все, були спрямовані на соціальну переорієнтацію виконання покарань з урахуванням міжнародного досвіду й актів про права людини, принципів законності, гуманізму, демократизму, справедливості, диференціації та індивідуалізації виконання покарань [1, с. 20–21].

Проведений аналіз Постанови «Про основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи Української РСР» [2] дає підстави стверджувати, що цей історико-правовий документ визначав за необхідне здійснення низки докорінних змін у кримінально-виконавчій системі УРСР (на момент затвердження Постанови), а згодом (із 24.08.1991) – України:

1. За напрямом управління кримінально-виховною системою:

1) створення та забезпечення функціонування всіх видів установ для утримання засуджених;

2) створення у МВС УРСР Головного управління по виконанню покарань (ГУВП), на яке передбачалося покласти організацію виконання покарань на території республіки, в УВС областей – відповідні управління, відділи з виконання покарань (УВП–ВВП).

Також на ГУВП передбачалося покласти організацію виконання покарань, узагальнення пенітенціарної практики, розробку й координацію виконання програм щодо вдосконалення матеріального, кадрового, фінансового, організаційного, наукового забезпечення кримінально-виконавчої системи, організацію комерційного посередництва в її виробничо-господарській діяльності, керівництво через обласні органи управління виправними установами, слідчими ізоляторами.

Таким чином, аналізована Постанова визначала за доцільне зосередити в ГУВП і УВП–ВВП всі функції управління кримінально-виконавчою системою, необхідні для її роботи за нових умов. Для цього передбачалося передати до їх відання питання комплектування й виховання кадрів, їх соціально-побутового забезпечення, а також медичного та торговельного обслуговування спецконтингенту.

Виходячи з вищезазначеного, цілком логічним виявляється положення аналізованої Постанови, відповідно до якого з метою підвищення ефективності діяльності органів, що виконують кримінальне покарання, а також з урахуванням специфіки виконуваної ними роботи, передбачалося в перспективі відокремлення системи виконання покарань у самостійне республіканське відомство.

Таке положення було схвально сприйнято як ученими [1, с. 21], так і практиками [3, с. 8]. Як відомо, подальші історичні події (особливо вступ України 09.11.1995 до Ради Європи) сприяли прискоренню цього процесу.

Зокрема, як зазначає академік А. С. Чайковський, 1996 р. експерти Ради Європи відповідно до рішень Уряду України протягом майже двох місяців провели вивчення чинного законодавства, інших нормативно-правових актів, які регламентували виконання та відбування покарань і практику їх застосування в Україні. Глибоко й кваліфіковано було перевірено 22 установи кримінально-виконавчої системи восьми областей. За результатами роботи експертів оприлюднено доповідь «Оцінка тюремної системи України» з рекомендаціями щодо приведення її у відповідність із загальноєвропейськими стандартами, у якій наголошено на «необхідності створення пенітенціарної служби як автономної соціальної організації» [1, с. 23].

Отже, тривалі теоретичні напрацювання й соціально-політичні та міжнародно-правові процеси втілювалися спочатку в утворення 22.04.1998 на базі Головного управління виконання покарань МВС України ДДУПВП [4], потім – 31.07.1998 Указом Президента України за № 827/98 було затверджено Положення про Державний департамент України з питань виконання покарань [5], а трохи згодом (12.03.1999) – ДДУПВП було остаточно виведено з підпорядкування Міністерства внутрішніх справ [6].

За справедливим висновком вітчизняних дослідників у галузі історії держави і права, «створення Держдепартаменту, який уособлював у собі всі функції управління пенітенціарною системою, підпорядковувався безпосередньо Кабінету Міністрів України, дозволило виконати зобов'язання, взяті

Україною при вступі до Ради Європи, та рекомендації експертів Ради Європи щодо припинення усіх зв'язків із військовими, міліцією і демілітаризації кримінально-виконавчої системи.

Проведена реорганізація спростила систему управління кримінально-виконавчою системою, яка стала більш гнучкою, оперативною, дієвою за рахунок концентрації усіх сил та засобів в одному відомстві, у т. ч. служб охорони, нагляду та безпеки, виключило виконання невластивих їй функцій та втручання у справи посадових осіб, які безпосередньо не відповідають за діяльність кримінально-виконавчої системи, у т. ч. в її господарську діяльність» [1, с. 23];

3) переформатування функціональної основи кримінально-виконавчої системи за нових соціально-політичних умов з позицій гласності та демократичності. Так, Постанова для забезпечення гласності в діяльності виправно-трудова установ визнавала за необхідне визначити перелік статистичної та іншої інформації для публікації в офіційних республіканських і зарубіжних виданнях. Також передбачалося створити систему інформаційного забезпечення діяльності органів, що виконують покарання, а також забезпечити випуск спеціальної газети пенітенціарних проблем, зробити її доступною для населення [2].

Отже, вищевказані перспективні заходи сприяли тому, що було створено уніфіковану систему статистичної бази ДКВС України, офіційний веб-сайт кримінально-виконавчої служби, відомче видання «Закон і обов'язок», а також друковані періодичні видання на базі територіальних органів управління тощо;

4) організація наукового забезпечення кримінально-виховної системи шляхом залучення вищих навчальних і науково-дослідних установ республіки, зорієнтованих на проведення фундаментальних та прикладних досліджень, вивчення й упровадження зарубіжного пенітенціарного досвіду, організаційне та правове забезпечення здійснюваних перетворень [2].

Цей напрям функціонування кримінально-виконавчої системи є одним із найбільш динамічних у силу розвитку відомчої науки та освіти. Разом із тим, варто зазначити, що на момент розроблення й затвердження Постанови «Про основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи Української РСР» система підготовки фахівців для системи виконання покарань та наукового супроводу кримінально-виконавчої політики не мала самостійного характеру, на відміну від подальших кроків і сучасного стану.

Проте це не означало відсутності здобутків за вказаним напрямом протягом 1990-х рр. та початку XXI ст., адже за тих часів було сформовано:

– два основні наукові напрями навколо київської та харківської наукових шкіл виправно-трудова (кримінально-виконавчого) права. Це надало змогу забезпечити науковий супровід функціонування системи виконання покарань у 1990-ті рр., внесення змін до ВТК України на науково обґрунтованій основі, а також розроблення проєкту КВК України. Також важливо підкреслити, що саме київська (професор Г. О. Радов) та харківська (професор В. М. Трубников) наукові школи делегували представників від України, що брали участь (поряд з іншими відомими вченими з пострадянських країн) [7; 8] у розробленні Модельного КВК для країн – учасниць СНД від 02.11.1996 [9];

– основу відомчої системи підготовки персоналу для органів і установ виконання покарань завдяки функціонуванню Київського інституту внутрішніх справ та Чернігівського училища внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України [10, с. 31–33];

5) активізацію міжнародного співробітництва з пенітенціарних проблем [2].

Вивчення подальших подій у сфері виконання покарань, що мали місце в наступні роки, засвідчило, що зазначений напрям реформування, передбачений Постановою 1991 р., було реалізовано шляхом:

– вступу України до Ради Європи (1995 р.) [11];

– закріплення у ст. 2 КВК України положення, згідно з яким кримінально-виконавче законодавство України складається із цього Кодексу, інших актів законодавства, а також чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [12];

– одним із важливих напрямів діяльності ДКВС України в подальші роки було визнано співробітництво з міжнародними організаціями, пенітенціарними відомствами, неурядовими фундаціями та інституціями зарубіжних країн, що було закріплено в ч. 2 ст. 5 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [13];

– утворення в складі центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань, підрозділу міжнародного співробітництва [14];

– визнання на рівні рішень колегій центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання покарань, того факту, що впровадження зарубіжного досвіду є однією зі складових міжнародного співробітництва ДКВС України [15, с. 7];

б) виведення з підпорядкування органів внутрішніх справ міст і районів спецкомендатур та передача їх у відання УВП–ВВП як напрям, передбачений Постановою [201], у подальші роки надав змогу здійснити трансформацію спецкомендатур у кримінально-виконавчі інспекції [16], а також створити належну організаційно-правову й кадрову основу для виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі [17];

7) сприяння створенню в республіці громадських формувань (асоціацій, благодійних фондів, патронатів та опікунських рад тощо) для надання реальної допомоги виправно-трудовим установам у вихованні засуджених і постпенітенціарній адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі [2], що зумовило соціально орієнтований вектор пенітенціарної політики держави, які у подальші роки відобразився як у відповідних законоположеннях, так і у практиці функціонування кримінально-виконавчої системи.

2. За напрямом удосконалення роздільного утримання засуджених у виправно-трудових установах:

1) з метою диференціації та індивідуалізації порядку й умов виконання (відбуття) кримінальних покарань передбачення в розроблених Кримінальному і Кримінально-виконавчому кодексах Української РСР наявності установ:

- а) відкритого типу (виховно-трудові установи – ВТУ) для утримання засуджених до обмеження волі;
- б) напівзакритого типу (колонії) для утримання засуджених до позбавлення волі;
- в) закритого типу (тюрми) для утримання засуджених до позбавлення волі з числа особливо небезпечних рецидивістів, а також для засуджених, переведених з колонії [2].

Важливо наголосити, що комплекс заходів за вищевказаним пунктом відрізнявся новаторством унаслідок таких обставин:

- по-перше, у 1991 р. вже йшлося про Кримінально-виконавчий кодекс, а не «оновлений» Виправно-трудовий;
- по-друге, за нових соціально-політичних умов визнавалася доцільність запровадження такого виду покарання, як обмеження волі.

Отже, можна констатувати, що обидві позиції знайшли своє підтвердження із часом, а саме: у 2001 р. до нового КК України було включено такий вид покарання, як обмеження волі, а у 2003 р. на зміну ВТК України прийшов КВК України, передбачивши такий вид установ виконання покарань, як кримінально-виконавчі установи відкритого типу (виправні центри) для виконання покарання у виді обмеження волі.

Разом із тим, на відміну від низки передбачуваних вище заходів, відбулися такі корективи:

- КК України 2001 р. виключив із вітчизняного правового поля категорію «особливо небезпечні рецидивісти» [18];
- із системи установ виконання покарань узагалі виключено такий вид установи, як тюрма;
- КВК України 2003 р. замість триланкової диференціації кримінально-виконавчих установ за критерієм «закритості» передбачив дволанкову [12];

2) забезпечення роздільного утримання засуджених у відповідних установах з урахуванням характеру й тяжкості вчиненого злочину, кількості судимостей, психологічних особливостей, соціально-морального зубожіння особи; розроблення моделей усіх типів установ, визначення можливих максимальних лімітів їх наповнення [2].

Щодо заходів цього блоку варто зазначити таке:

а) прийнята у 2003 р. та існуюча нині система роздільного тримання засуджених враховує не всі з перелічених у Постанові критерії, а лише такі, як: кримінально-правові (вид покарання, характер і тяжкість вчиненого злочину, кількість судимостей), соціально-демографічні (вік, стать);

б) нормативно-правова база, розроблена, починаючи з 2003 р. (КВК України [12], Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань редакцій 2003 р. [19], 2014 р. [20] та 2018 р. [21]), досить детально визначила моделі й особливості побудови зазначених установ, проте не закріпила конкретних лімітів їх наповнення. Варто зауважити, що на сьогодні питання щодо визначення лімітів наповнення установ виконання покарань залишається одним із дискусійних у науці кримінально-виконавчого права України.

3) забезпечення з 1992 р. утримання осіб, умовно засуджених і умовно звільнених з обов'язковим залученням до праці, у виховно-трудових установах відкритого типу в місцевостях, де вони проживають [2]. Водночас цей захід не вдалося реалізувати через те, що в наступні роки було призупинено такі види кримінально-правового впливу, як умовне засудження до позбавлення волі й умовне звільнення з місць позбавлення волі з обов'язковим залученням до праці;

4) з метою забезпечення відбування покарання, як правило, у місцевостях, де вони проживають, організація міжобласних установ для утримання засуджених неповнолітніх і жінок, передбачивши в комплексі з ними створення місць попереднього ув'язнення для вказаних категорій осіб [2].

Цей захід було визначено одним із перспективних, проте детального механізму в частині співвідношення кількості таких установ з кількістю областей Української держави не було розроблено. Однак не означає, що відповідних установ не було створено. З тією лише відмінністю, що відповідними місцями попереднього ув'язнення для вказаних категорій осіб стали слідчі ізолятори, створені в кожній з областей та Автономній Республіці Крим, у яких, відповідно до ч. 2 ст. 8 Закону України «Про попереднє ув'язнення», забезпечувалося роздільне тримання: чоловіків – окремо від жінок; неповнолітніх – окремо від дорослих.

Крім того, відповідно до п. 2.14 прийнятої в 2003 р. Інструкції про порядок розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі (яка діяла до 2012 р.), без нарядів із слідчих ізоляторів до установ виконання покарань направлялися:

- засуджені неповнолітні особи жіночої статі – до Мелітопольської виховної колонії управління ДДУПВП в Запорізькій області;
- засуджені неповнолітні особи чоловічої статі, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі, – до Маріупольської виховної колонії управління ДДУПВП в Донецькій області;
- жінки, які вперше засуджені за злочини, вчинені з необережності, – до Орджонікідзевської виправної колонії управління ДДУПВП в Дніпропетровській області;
- уперше засуджені до позбавлення волі на певний строк жінки, які визнані інвалідами першої або другої групи, – до Дніпродзержинської виправної колонії управління ДДУПВП в Дніпропетровській області;
- засуджені жінки, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі і визнані інвалідами першої або другої групи, – до Чернігівської виправної колонії управління ДДУПВП в Чернігівській області;
- уперше засуджені до позбавлення волі на певний строк жінки з вагітністю понад чотири місяці або які мають при собі дітей віком до трьох років, – до Чорноморської виправної колонії управління ДДУПВП в Одеській області;
- засуджені жінки, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі з вагітністю понад чотири місяці або які мають при собі дітей віком до трьох років, – до Чернігівської виправної колонії управління ДДУПВП в Чернігівській області [61, с. 395].

На сучасному етапі функціонування установ ДКВС України розподіл засуджених по установах виконання покарань здійснюється відповідно до Положення про визначення особам, засудженим до довічного позбавлення волі та позбавлення волі на певний строк, виду колонії, порядок направлення для відбування покарання осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, арешту й обмеження волі, та їх переведення.

Водночас реалізація норм цього Положення ускладнюється, з-поміж інших факторів, і тим, що нині в 27 установах виконання покарань засуджені не утримуються, у зв'язку із здійсненням оптимізації їх діяльності;

5) створення при УВП–ВВП комісій для розподілу засуджених по виправних установах з урахуванням характеру й тяжкості вчиненого злочину, особи правопорушника, а також розроблення положень про ці комісії та визначення порядку їх роботи [2].

Доречно зауважити, що наведені заходи, визначені аналізованою Постановою, було реалізовано в наступні роки. І вже на основі положень КВК України у 2003 р. було розроблено й затверджено: Положення про комісію з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі та Положення про Апеляційну комісію Державного департаменту України з питань виконання покарань з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі .

Варто зазначити, що нині питання про застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, є майже аксіомою для кримінального та кримінально-виконавчого права. Це стало можливим завдяки напрацюванням таких учених: І. Г. Богатирьова, О. І. Богатирьової, О. В. Беци, В. М. Дрьоміна, Г. О. Радова, А. Х. Степанюка, В. М. Трубникова, Д. В. Ягунова, І. С. Яковець та ін., а також практиків пенітенціарної системи: В. А. Львовичкіна, О. Б. Пташинського, С. О. Скокова, О. Б. Янчука та ін.

Проте на початку 1990-х рр. питання про застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, було новаторським для української правової науки. Тому цьому напряму під назвою «Виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі» було присвячено розділ 7 постанови від 11.07.1991 № 88 з визначенням такого переліку заходів його реалізації:

- 1) замість існуючих позбавлення волі в колоніях-поселеннях, позбавлення волі умовно з обов'язковим залученням до роботи і умовного звільнення з місць позбавлення волі з обов'язковим залученням до роботи ввести новий вид кримінального покарання – обмеження волі;
- 2) обмеження волі може застосовуватися до вперше засудженої неповнолітньої працездатної особи;
- 3) введення інституту обмеження волі передбачає реорганізацію спецкомендатур і колоній-поселень в установи відкритого типу;
- 4) функції щодо розподілу засуджених до обмеження волі здійснюють УВП–ВВП. Вони укладають договори з державними, громадськими, кооперативними та іншими організаціями про надання роботи спецконтингенту, вживають заходи, спрямовані на розвиток власної виробничої бази цих установ, організують роботу засуджених в умовах оренди;
- 5) при необхідності перерозподіл спецконтингенту здійснюється ГУВП [2].

Як засвідчили результати дослідження, вищенаведені заходи були втілені шляхом прийняття у 2001 р. нового КК України [18] та у 2003 р. – КВК України [12], а також реалізації оновлених законодавчих положень у практичній діяльності органами та установами ДКВС України.

Поряд із необхідністю впровадження такої альтернативи позбавленню волі, як обмеження волі, аналізована Постанова передбачала перспективні напрями розвитку й інших видів покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Одним із таких у зазначеному доктринальному документі став розділ 8 «Виправні роботи без позбавлення волі» з таким переліком першочергових заходів реалізації:

1) закон повинен регламентувати права і обов'язки осіб, які відбувають покарання у вигляді виправних робіт. За рішенням суду засудженим, які сумлінно ставляться до роботи, час роботи в період відбування покарання зараховувати в загальний трудовий стаж. Надавати засудженим за клопотанням трудового колективу один раз на рік відпустку;

2) відносити до заробітку засуджених до виправних робіт прибуток від заняття індивідуальною трудовою діяльністю і поширити на нього утримання за вироком суду;

3) не застосовувати вказаний вид покарання до осіб, непрацездатних за хворобою, а також осіб, засуджених за порушення обмежень Положення про адміністративний нагляд, і осіб, які злісно ухиляються від суспільно корисної діяльності. Скасувати існуючі види виправних робіт (за місцем роботи та в інших місцях), встановивши єдиний вид цього покарання;

4) передбачити в КК УРСР положення про те, що нижня межа утримань у прибуток держави із заробітку засуджених не повинна бути меншою 15 процентів [2].

Як і попередній напрям реалізації аналізованої Постанови, заходи цього блоку були втілені у новоприйнятих КК України 2001 р. (ст. 57, ч. 2, 3 ст. 100) [18] та КВК України 2003 р. (ст. 41–46) [12], що дало можливість організувати діяльність органів та установ ДКВС України на осучасненій законодавчій основі.

Водночас тенденція щодо реалізації принципу економії кримінальної репресії мала місце завдяки передбаченню в КК України 2001 р. нижньої межі утримань у прибуток держави із заробітку засуджених до виправних робіт у розмірі десяти відсотків (ч. 1 ст. 57), а стосовно неповнолітніх – п'яти відсотків (ч. 3 ст. 100).

Отже варто зазначити, що, незважаючи на трансформацію виправно-трудового законодавства у кримінально-виконавче, на початку ХХІ ст. більшість із перелічених заходів на сьогодні залишаються на порядку денному реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, потребуючи не лише законодавчого та відомчого нормативно-правового регулювання, а й реальної підтримки з боку громади й волонтерських організацій, не говорячи вже про достатнє фінансування.

References:

1. Tchaikovsky A. C. Changes in the corrective labour legislation of Ukraine in 1990-2001 and their value for further reformation of criminally-executive legislation of independent Ukraine. To the Criminally-executive code of Ukraine - 9: materials of I inten. science-practical conf. (Kyiv, 28 Nov. 2012). Kyiv: In-te of criminally-executive service, 2012. P. 20-23.

2. About the Main Directions of the Reform of the criminally-executive system in the Ukrainian SSR: Resolution of the Cabinet of Ministers of the Ukrainian SSR of July 11, 1991 № 88. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/88a-91-n>.

3. Shtanko I.V. Penitentiary system of Ukraine: state, problems of reforming, ways of improvement. A new concept of the Penitentiary system of Ukraine: materials of the international seminar handwr. employees of the penitentiary system (Kiev, November 24-25, 1994) / under. ed. I.V. Shtanko, A.V. Levochkina. Kiev: RIO KIVD at UAVL, 1995. 160 p.

4. On the establishment of the State Department of Ukraine for the Execution of Punishments: Decree of the President of Ukraine of 22.04.1998 № 344/98. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/98>.

5. About the Regulations on the State Department of Ukraine for the Execution of Sentences: Decree of the President of Ukraine of 31.07.1998 №827/98. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827/98>.

6. About withdrawal of the State Department of Ukraine for the Execution of Punishments from the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: Decree of the President of Ukraine of 12.03.1999 № 248/99. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/248/99>.

7. About the concept of a model penal and executive code for the states members of the Commonwealth of Independent States: Resolution of the Interparliamentary Assembly of the states members of the Commonwealth of Independent States of February 17, 1996 № 7-25. URL: <http://busel.org/texts/cat9ut/id5cwifnw.htm>.

8. About the working group on the preparation of a model penitentiary code for the CIS member states: Resolution of the Council of the Interparliamentary Assembly of the Commonwealth of Independent States of 19 October 1995 URL: <http://www.busel.org/texts/cat9ut/id5cwcycus.htm>.

9. Model Penal Code of Enforcement for the CIS member states: adopted by the Resolution of the Interparliamentary Assembly of the CIS member states of November 2, 1996. URL: <http://www.zakonprost.ru/content/base/part/724671>.

10. Bogatyrev I.G., Bogatyreva O.I. State criminally-executive Service of Ukraine (history and modernity). Dnipropetrovsk: PE "Lira LTD", 2007. 352 p.

11. Cooperation between Ukraine and the Council of Europe. URL: <https://coe.mfa.gov.ua/ua/ukraine-coe/cooperation>.

12. Criminally-executive code of Ukraine: Law of Ukraine of 11.07.2003 № 1129-IV. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2004. № 3–4. Art. 21.

13. About the State Penitentiary Service of Ukraine: Law of Ukraine of June 23, 2005 № 2713-15. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2005. № 30. Art. 409.

14. Archive of materials through the State Department of Ukraine on Execution of Punishments of Ukraine. 1995–2000 Kyiv, 2000.

15. About the organization of execution of the decision of board of the State Department of Ukraine concerning execution of punishments from October 7. 2010 № 8 PC: Order of the State Department of Ukraine on Execution of Sentences of October 21. 2010. № 393. P. 1–14.

16. About the establishment of the formation of criminally-executive inspection and its bodies: the order of the State Department of Ukraine for the Execution of Punishments of 21.11.2001 № 212.

17. Bogatyrev I.G. Criminal penalties not related to imprisonment (theory and practice of their implementation by the criminally-executive inspection): dis. ... Dr. Jurid. Science: 12.00.08. Kyiv, 2006. 500 p.

18. Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine of April 5, 2001 № 2341-III. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2001. № 25–26. Art. 131.

19. About approval of the Rules of Procedure of penitentiary institutions: order of the State Department of Ukraine on Execution of Sentences of 25.12.2003 № 275. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1277-03/print1328558184814949>.

20. About approval of the Rules of Procedure of penitentiary institutions: order of the Ministry of Justice of Ukraine of 29.12.2014 № 2186/5. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1656-14>.

21. About approval of the Rules of Procedure of penitentiary institutions: order of the Ministry of Justice of Ukraine of 28.08.2018 № 2823/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18>.

Концептуальные предпосылки формирования уголовно-исполнительных основ функционирования государственной уголовно-исполнительной службы Украины

Устюжанинова Ольга Тарасовна, e-mail: olgaustiuzh@gmail.com,

Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел, г.Херсон, Украина

Аннотация. В статье раскрыты концептуальные предпосылки формирования уголовно-исполнительных принципов функционирования Государственной уголовно-исполнительной службы Украины.

Проведенный анализ концептуальных предпосылок формирования уголовно-исполнительных принципов функционирования ГУИС Украины в части реализации основных мероприятий по конкретным направлениям реформирования уголовно-исполнительной системы Украины предоставил возможность: определить достижения тех или иных политических сил, ответственных за реализацию конкретного направления государственной политики в сфере исполнения уголовных наказаний (главного управления исполнения наказаний МВД Украины, ГДУВИН, ГПтС Украины, Министерства юстиции Украины); выяснить степень и хронологию реализации соответствующих мероприятий по реформированию соответствующего сегмента уголовно-исполнительной системы; учесть состояние реализации в процессе разработки следующих программных документов (концепций, стратегий и т.д.).

В статье подтвержден тот факт, что к первоочередным задачам модернизации уголовно-исполнительного законодательства как предпосылки функционирования ГУИС Украины принадлежали, прежде всего, определение политической и теоретической основы решения практических задач организации исполнения и отбывания наказания, места органов и учреждений исполнения наказаний в системе механизма государства, оптимальное сочетание уголовного наказания с задачей исправления и ресоциализации осужденных, формирование в обществе гуманного отношения к осужденным, а у пенитенциарного персонала - ориентации на международно признанные подходы к выполнению наказаний.

Доказано, что составляющими развития уголовно-исполнительной системы Украины с момента провозглашения независимости до принятия Закона Украины «О Государственной уголовно-исполнительной службе Украины» стали: вступление Украины в Совет Европы (1995.) принятия Конституции Украины (1996.) образования ГДУВИН (1998) и вывод его из состава МВД Украины (1999.) принятия нового УК Украины (2001 г.); принятия УИК Украины 2003г.); принятия ряда отраслевых законов («О предварительном заключении» (1993 г.), «О государственной защите работников суда и правоохранительных органов» (1993 г.), «Об общей структуре и численности уголовно-исполнительной системы Украины» (2000 г.) и др.).

Ключевые слова. Уголовно-исполнительные принципы; принципы функционирования Государственной уголовно-исполнительной службы Украины; функционирование Государственной уголовно-исполнительной службы Украины; Государственная уголовно-исполнительная служба Украины.

POWERS OF INTERNAL SECURITY DEPARTMENTS IN ADMINISTRATIVE AND LEGAL SECURITY IN THE POLICE

L. Yu. Veselova

Professor of the Department of Odesa State University of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6665-0426>

e-mail: cvet-Liliya@ukr.net

O. D. Verbytsky

Graduate student of Odesa State University of Internal Affairs

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3400-8073>

Abstract: protection of police officers and ensuring the safety of the functioning of police bodies in general is one of the important conditions for the effective operation of the National Police. The object of this study is public relations in the field of ensuring the own safety of police officers from unlawful encroachments related to their performance of official duties. Socio-political transformations in our country and the implementation of institutional reforms in the law enforcement system necessitate an analysis of the powers of one of the leading actors in ensuring their own security in the police - internal security units. The purpose of this article is to determine the state of legal regulation of the powers of internal security units in ensuring their own security in the police, and to develop proposals for its administrative and legal improvement. To achieve this goal, general scientific and special methods of scientific research were used. According to the results of the study, it is established that the powers of the units of the Department of Internal Security in the administrative and legal support of their own security in the police can be divided into: organizational and coordination; functional and practical; control and supervision; information and analytical; preventive and preventive. It is substantiated that in order to consolidate the administrative and legal status of internal security units and improve the legal regulation of their powers in the field of ensuring their own security in the police, the Law of Ukraine "On National Police" and other departmental regulations of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine need to be amended.

Keywords: own security, police, policeman, internal security unit, powers.

За даними Голови Національної поліції України (далі – НПУ) протягом 2019 року з 575 кримінальних правопорушень, пов'язаних з опором, насильством щодо поліцейських та посяганням на їх життя працівниками Департаменту внутрішньої безпеки НПУ (далі – ДВБ) у взаємодії з іншими підрозділами розкрито майже півтисячі [1, с. 10]. Однак, варто зазначити, що лише встановлення того чи іншого виду юридичної відповідальності в законі за протидію поліцейському не робить діяльність останнього гарантованою та безпечною [2, с. 87]. Слід констатувати, що ДВБ на сьогодні є одним із провідних суб'єктів забезпечення власної безпеки в органах поліції, який відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р. № 887 створено як юридичну особу публічного права. Водночас статус та повноваження служби внутрішньої безпеки у складі НПУ саме на законодавчому рівні дотепер залишаються невизначеними. Більш того, вкрай бракує уваги питанням адміністративно-правового забезпечення власної безпеки в органах поліції.

Проблема невизначеності системи суб'єктів забезпечення власної безпеки в органах поліції обумовлена специфікою предмета дослідження – мала кількість наукових розвідок на цю тематику у сучасній правовій науці. До їх переліку, іноді дуже умовно, можна віднести наукові здобутки окремих вчених, наприклад: М. Веселова, С. Городянка, Д. Корнієнка, М. Логвиненка, Н. Матюхіної, Ю. Михайлової, О. Синявської тощо. Але такі дослідження або присвячені аспектам забезпечення особистої безпеки поліцейських, або адміністративно-правовому статусу підрозділів внутрішньої безпеки (у яких увага зосереджується здебільше на таких напрямках їх діяльності, як протидія правопорушенням у поліцейському середовищі).

Водночас наявність проблем саме у забезпеченні власної безпеки в органах поліції, недостатня увага цьому напрямку діяльності як з боку законодавства, так і з боку наукових розвідок обумовлює актуальність нашого дослідження, мета якого полягає у визначенні стану правового регулювання повноважень підрозділів внутрішньої безпеки в забезпеченні власної безпеки в органах поліції, та напрацюванні пропозицій щодо його адміністративно-правового удосконалення.

Поняття «власна безпека в органах поліції» – це комплексний режим захищеності органу (чи органів) поліції, а також кожного окремого поліцейського (їх близьких родичів і членів сім'ї, майна) від загроз

деструктивного і дезорганізуючого впливу, що можуть зашкодити їх ефективному функціонуванню в звичайних та нестандартних (надзвичайних) ситуаціях. Відповідно наведене поняття включає і власну безпеку поліцейського.

Посадові повноваження – це елемент адміністративно-правового статусу посадової особи, що надає їй можливість визначати завдання та обирати найбільш раціональні методи управління з метою реалізації загальної компетенції органу публічної влади. Як зазначає Т. Є. Кагановська, у науковій літературі, як правило, зміст повноважень визначають через права та обов'язки, проте, на думку окремих науковців, до їх структури також мають належати завдання, визначені посадою (або державного органу. – *Прим. авт.*) [3, с. 659]. Д. М. Корнієнко до елементів правового статусу підрозділів внутрішньої безпеки відносить: мету їх утворення та діяльності, завдання, функції, обов'язки, права, відповідальність, особливості організаційно-структурної будови та взаємовідносин. На його думку, будь-який із вказаних елементів спрямований на нормативне забезпечення двох напрямків (сфер) діяльності підрозділів внутрішньої безпеки, один з яких полягає у попередженні службових правопорушень серед правоохоронців, другий – у забезпеченні безпеки діяльності органів, підрозділів, служб та окремих працівників правоохоронних органів, а також їх близьких родичів від протиправних посягань і загроз (саме другий напрямок, на думку зазначеного вченого, повинен бути пріоритетним у їх діяльності) [4, с. 6].

Згідно з відповідним Положенням, затвердженим Наказом НПУ від 09.11.2015 р. № 83, ДВБ є міжрегіональним територіальним органом у складі кримінальної поліції, який здійснює свою діяльність у напрямі дотримання внутрішньої безпеки у НПУ. У свою чергу цей напрям реалізується шляхом внутрішнього контролю та забезпечення власної безпеки органів поліції і полягає у здійсненні комплексу правових, організаційних та практичних заходів, спрямованих на виявлення, запобігання, попередження та припинення фактів порушення поліцейськими, державними службовцями та іншими працівниками НПУ вимог законодавства України при виконанні службових обов'язків, фактів протиправного перешкоджання службовим особам поліції у виконанні покладених на них завдань та повноважень, а також виявлення та усунення інших чинників, які негативно впливають на діяльність поліції.

Враховуючи місце ДВБ у системі НПУ, основним напрямом діяльності цих підрозділів є здійснення оперативно-розшукових заходів, в тому числі і в частині забезпечення власної безпеки в органах поліції. Натомість, значний відсоток функцій ДВБ починається зі слів «організація», «координація», «супроводження», що підкреслює особливості функціонування цих підрозділів – їх діяльність у багатьох випадках пов'язана зі взаємодією з іншими підрозділами. Реалізація такої взаємодії, навіть у розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень включає різноманітні адміністративно-правові (організаційні) компоненти.

В. В. Шендрік пропонує до уваги визначення такого поняття як превентивна взаємодія оперативних підрозділів поліції з іншими суб'єктами попередження злочинів, на його думку – це завчасно обумовлена за часом, місцем, необхідними ресурсами (матеріальними і технічними), виконавцями та суб'єктами попереджувального впливу спільна діяльність означених суб'єктів з метою профілактики, запобігання та припинення злочинів, які готуються, і замаху на них та класифікації суб'єктів її здійснення [5, с. 7]. Така спільна діяльність спрямована на інтеграцію зусиль, ефективне та комплексне використання сил, засобів і методів оперативних підрозділів з іншими службами НПУ та іншими правоохоронними та судовими органами. Одними з умов, які гарантують успішну взаємодію різних підрозділів поліції між собою та з іншими суб'єктами забезпечення власної безпеки в органах поліції, є функціональність механізму взаємодії, скоординованість дій між її суб'єктами, їх спеціалізованість.

Слід урахувати, що взаємодія оперативних, слідчих та інших підрозділів НПУ під час виявлення, припинення та розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з загрозою власній безпеці в органах поліції має різноманітний характер і здійснюється в певних правових формах. Обрання форми взаємодії обумовлюється характером та ступенем загрози в кожній конкретній ситуації. Специфіка цих форм взаємодії полягає в тому, що під час їх реалізації формується система правовідносин, яка, поряд із кримінальними процесуальними, оперативно-розшуковими охоплює й інші (адміністративно-процесуальні, службові, особистісні), що в комплексі має на меті забезпечення об'єктивності, усебічності й повноти дослідження відповідних обставин. На підставі чого необхідно виділити процесуальні та не процесуальні (організаційні) форми взаємодії. До другої групи форм взаємодії вчені (наприклад, О. П. Заворіна) відносять: 1) планування спільних слідчих, розшукових й оперативно-розшукових заходів; 2) координація проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; 3) спільний аналіз причин та умов, що сприяють вчиненню кримінального правопорушення, й обговорення профілактичних заходів; 4) спільна узгоджена діяльність у складі слідчо-оперативної груп; 5) постійний обмін інформацією, у тому числі про правопорушення, що готуються, а також використання можливостей автоматизованих банків даних, криміналістичних та оперативно-довідкових обліків тощо [6, с. 232-233].

Адміністративно-правовий аспект проведення оперативних чи профілактичних спецзаходів, в тому числі, пов'язаних і з реалізацією оперативної інформації чи заяв (повідомлень) про загрозу окремому поліцейському чи діяльності органу поліції полягає в нормативно-правовій регламентації їх планування, підготовки, звітування і т. ін.

Управління забезпечення захисту ДВБ (підрозділ, який входить до складу апарату ДВБ – далі УЗЗ ДВБ) – бере безпосередню участь в реалізації спеціальних заходів державного захисту поліцейських, їх близьких родичів

і членів сім'ї. Як було наголошено раніше, фактична реалізація цього напряму забезпечення власної безпеки поліцейських (їх близьких родичів, членів сім'ї) здійснюється в межах правового регулювання Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». У разі отримання заяви (повідомлення) чи наявності оперативної інформації про загрозу безпеці особи, яка містить ознаки кримінального правопорушення орган, що здійснює ОРД (в тому числі і підрозділ ДВБ) направляє заяву (повідомлення) відповідному органу досудового розслідування для початку досудового розслідування. За наявності підстав вважати загрозу реальною, підрозділ ДВБ чи слідчий в строк не більше трьох діб, а у невідкладних випадках негайно приймає рішення про застосування або про відмову у застосуванні заходів безпеки. Виходячи з положень ст. 6 згаданого Закону, уповноважені посадові особи УЗЗ ДВБ мають право: а) витребувати необхідні матеріали та одержувати пояснення без провадження слідчих дій за заявами і повідомленнями про загрозу безпеці осіб, щодо яких приймається рішення про застосування заходів безпеки; б) у разі залучення до здійснення заходів безпеки підрозділів поліції особливого призначення та (чи) підрозділів оперативно-технічних заходів вимагати від цих органів вжиття додаткових заходів; в) скасовувати здійснювані заходи повністю або частково.

Наступний блок повноважень підрозділів ДВБ в адміністративно-правовому забезпеченні власної безпеки в органах поліції пов'язаний з реалізацією контрольно-наглядової діяльності. Цей напрям роботи (здійснюється у спосіб аналізу, моніторингу та проведення необхідних перевірок) забезпечується переважно персоналом управління моніторингу та аналізу ДВБ та відповідними відділами територіальних управлінь Департаменту.

Згідно з Наказом МВС України від 30.01.2017 р. № 67 перевірки поділяються на інспектування, цільові та контрольні перевірки. Під час проведення інспектувань та контрольних перевірок до складу комісії включають працівників ДВБ за погодженням з керівництвом ДВБ.

Члени комісії мають право: 1) перевіряти та оцінювати стан організації службової діяльності органу (підрозділу) поліції відповідно до затвердженого плану-завдання; 2) ознайомлюватися з необхідними документами, у разі потреби копіювати їх та додавати копії до матеріалів перевірки, крім матеріалів кримінальних проваджень та тих, які віднесені до категорії службової інформації з обмеженим доступом і т. ін.

У розд. X Інструкції з організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) НПУ (затвердженій Наказом МВС України від 23.05.2017 р. № 440) зазначено, що працівники ДВБ та його територіальних підрозділів при пред'явленні службового посвідчення мають право здійснювати перевірку організації діяльності чергової служби органів (підрозділів) поліції. Такі перевірки з боку ДВБ покликані забезпечувати належне виконання черговою службою органів (підрозділів) поліції своїх завдань, деякі з котрих безпосередньо стосуються стану власної безпеки в органах поліції, наприклад, забезпечення збереження табельної вогнепальної зброї та іншого озброєння, спеціальних засобів, засобів індивідуального захисту, зв'язку, оперативної та криміналістичної техніки, службової документації та іншого майна; здійснення пропускового режиму, охороною адміністративних будинків органів (підрозділів) поліції тощо.

Втім обсяг прав ДВБ, які окреслені у відповідному Положенні, затвердженому Наказом НПУ від 09.11.2015 р. № 83 не завжди корелюється з іншими наказами МВС України, які встановлюють певні порядки службової діяльності в органах поліції (включаючи повноваження окремих підрозділів чи посадових осіб НПУ).

Так, підпункт 4 п. 8 розд. IV Положення про ДВБ нібито надає право працівникам Департаменту за наявності законних підстав ознайомлюватися в підрозділах кадрового забезпечення з матеріалами особових справ та іншими відомостями щодо проходження служби поліцейськими, а в разі потреби за письмовими запитами отримувати вказані справи. Але це взагалі аж ніяк не узгоджується з положеннями Наказу МВС України від 12.05.2016 р. № 377, який затверджує Порядок формування та ведення особових справ поліцейських. У п. 19. розд. III цього Порядку зазначено, що право на запит особових справ мають керівник НПУ та його заступники, керівники Департаменту кадрового забезпечення НПУ, територіальних (у тому числі міжрегіональних) органів поліції, закладів та установ, що належать до сфери управління НПУ, та їх заступники, а також керівники підрозділів кадрового забезпечення зазначених органів або особи, що виконують їх обов'язки (навіть про можливість через запит з боку очільника ДВБ не згадується). Тож, в цьому прикладі, положення, нижчого за рівнем у сходінці підзаконних нормативно-правових актів наказу НПУ (в частині повноважень ДВБ) суперечать вимогам вищого за рівнем наказу МВС України. А відповідно, реалізацію вказаних «прав» поліцейських ДВБ можна вважати перевищенням їх повноваженням. При цьому, як свідчить практика, необхідність такого права для ДВБ при виконанні працівниками Департаменту покладених на них завдань не викликає сумніву. Крім того, низка пунктів розд. IV Положення про ДВБ (як-то: п.п. 3, 6, 8, 10, 15), які стосуються реалізації певних прав цього підрозділу чітко обумовлені конкретною метою чи наявністю фактів, («...для перевірки інформації про можливе вчинення кримінальних, корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень поліцейськими...» або «...за фактами скоєння поліцейськими, ... корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, дисциплінарних проступків...»). Відповідно, оскільки такі права ДВБ не пов'язані із забезпеченням власної безпеки в органах поліції, з формальної позиції вони і не можуть бути правомірно реалізовані у таких випадках. Хоча такі повноваження як-от: вивчення службової документації органів та підрозділів поліції, вилучення за наявності законних підстав документів, інших носіїв інформації та

предметів, одержання на конфіденційній основі інформації про вчинення або готування до вчинення правопорушень (але щодо поліцейських) і т. ін. є вкрай потрібними і для забезпечення цього напряму діяльності ДВБ. Подібні колізії легко можна усунути шляхом затвердження відповідного Положення про ДВБ наказом МВС України. В такому разі, норми Положення, які стосуються змісту повноважень ДВБ, якщо вони не суперечать основним засадам законодавства у відповідній сфері правового регулювання, матимуть однакову юридичну силу з іншими наказами МВС України (а відповідно доповнювати їх) та пріоритетне становище щодо наказів НПУ в частині реалізації завдань Департаменту.

Також необхідно звернути увагу, що серед повноважень ДВБ у сфері забезпечення власної безпеки в органах поліції вочевидь не вистачає завдань аналітичної та профілактичної спрямованості, а також повноважень забезпечення власної безпеки окремої категорії поліцейських – які перебувають у статусі затриманої особи, підозрюваного чи обвинуваченого тощо.

Отже, за результатами розгляду питань, які стали предметом дослідження в цій статті, пропонуємо до уваги наступні теоретичні та прикладні висновки та пропозиції.

По-перше, повноваження підрозділів ДВБ в адміністративно-правовому забезпеченні власної безпеки в органах поліції умовно можна поділити на: а) організаційно-координаційні; б) функціонально-практичні; в) контрольно-наглядові; г) інформаційно-аналітичні; д) превентивно-профілактичні.

По-друге, задля законодавчого закріплення адміністративно-правового статусу ДВБ до Закону України «Про Національну поліцію» слід включити статтю (14-1) «Підрозділи внутрішньої безпеки Національної поліції України» в такій редакції:

«З метою своєчасного виявлення, запобігання та припинення впливу негативних чинників, що перешкоджають виконанню органами та підрозділами поліції, окремими працівниками поліції покладених на них завдань та функцій у складі центрального органу управління поліції утворюються та діють підрозділи внутрішньої безпеки.

Дотримання внутрішньої безпеки в діяльності органів поліції реалізується шляхом внутрішнього контролю та забезпечення власної безпеки в органах поліції і полягає у здійсненні комплексу правових, організаційних та практичних заходів, спрямованих на виявлення, запобігання, попередження та припинення фактів порушення поліцейськими, державними службовцями та іншими працівниками Національної поліції вимог законодавства України при виконанні службових обов'язків, фактів протиправного перешкоджання службовим особам поліції у виконанні покладених на них завдань та повноважень, а також виявлення та усунення інших чинників, які негативно впливають на діяльність поліції.

Порядок діяльності та повноваження підрозділів внутрішньої безпеки Національної поліції визначаються положенням, яке затверджується Міністром внутрішніх справ України».

По-третє, Положення про Департамент внутрішньої безпеки Національної поліції України необхідно затвердити наказом МВС України.

По-четверте, до умов (обставин) та/або мети реалізації наявних у пунктах 3, 6, 8, 10 розд. IV чинної редакції Положення про ДВБ прав додати:

– п. 3 («здійснювати перевірки за фактами скоєння...») після слів «...дисциплінарних проступків» доповнити речення: «вчинення погроз, протиправних посягань на життя, здоров'я працівників поліції, їх близьких родичів, членів сім'ї чи майно, іншого перешкоджання службовим особам поліції у виконанні покладених на них завдань та повноважень»;

– п. 6 («отримувати ... відомості, необхідні для проведення перевірки інформації щодо кримінальних ... правопорушень, вчинених поліцейськими...») після слів «...та іншими працівниками поліції» доповнити речення: «а також іншими особами щодо них самих та їх близьких родичів, членів сім'ї чи майна»;

– абзац перший п. 8, п. 10 після слів «... іншими працівниками поліції» доповнити словами: «а також іншими особами щодо них самих та їх близьких родичів, членів сім'ї чи майна».

По-п'яте, передбачені в Положенні про ДВБ функції та права цього підрозділу слід доповнити такими завданнями як:

– розгляд звернень поліцейських, державних службовців та інших працівників НПУ, їх близьких родичів про загрозу їхньому життю та здоров'ю, а також життю і здоров'ю їхніх близьких, а також про збереження їх майна і проведення по ним дослідчих (перевірочних), оперативних і превентивних заходів;

– забезпечення особистої безпеки керівництва МВС та НПУ, взаємодія в цьому напрямі з підрозділами поліції особливого призначення та іншими державними правоохоронними органами спеціального призначення (СБУ, Управлінням державної охорони України, Служби судової охорони);

– аналіз і оцінка стану забезпечення власної безпеки в органах поліції, ефективності наявних практик протидії наявним загрозам у цій сфері;

– організація методичного забезпечення діяльності підрозділів ДВБ, інших органів (підрозділів) НПУ щодо своєчасного реагування на загрози та забезпечення власної безпеки в органах поліції. Підготовка відповідних методичних рекомендацій та оглядів;

– організація та методичне забезпечення проведення серед керівників органів (підрозділів) НПУ, працівників поліції заходів обізнаності про види та причини загроз власній безпеці, підвищення рівня професіоналізму у разі реагування на такі факти, інших профілактичних заходів.

Обґрунтування додаткових повноважень ДВБ щодо забезпечення власної безпеки поліцейських, які перебувають у статусі затриманої особи, підозрюваного чи обвинуваченого будуть нами розглянуті у наступних дослідженнях (у контексті удосконалення всього комплексу правового регулювання цього питання). Тож, зазначені у цій публікації аспекти адміністративно-правової діяльності ДВБ у комплексі з подальшими нашими напрацюваннями сприятимуть покращенню системи забезпечення власної безпеки в органах поліції.

References:

1. National Police of Ukraine. (2019). Zvit Holovy Natsionalnoi politsii Ukrainy pro rezultaty roboty vidomstva u 2019 rotsi [*Report of the Head of the National Police of Ukraine on the results of the work of the department in 2019*]. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2019/zvit-npu-2019.pdf [in Ukrainian].
2. Veselov, M., Volkova, D. (2020). Foreign experience of legal protection of police officers and prospects of its use in Ukraine. *Public Administration and Law Review*, 4: 82–89. DOI: <https://doi.org/10.36690/2674-5216-2020-4-82> [in English].
3. Kahanovska, T.Ye. (2020). Posadovi povnovazhennia [*Official powers*]. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: u 20 t. – *The Great Ukrainian Legal Encyclopedia: in 20 volumes*, Vol. 5: Administrative Law: 659–660 [in Ukrainian].
4. Korniienko, D.M. (2011). Administratyvno-pravovi zasady diialnosti pidrozdiliv vnutrishnoi bezpeky shchodo zabezpechennia bezpeky pratsivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav [*Administrative-legal bases of activity of divisions of internal security concerning maintenance of safety of workers of law-enforcement bodies*]: thesis of Ph.D of Law: 12.00.07. State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Kyiv, 21 [in Ukrainian].
5. Shendryk, V.V. (2012). Poperedzhennia zlochyniv operatyvnymy pidrozdilamy orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrainy [*Prevention of crimes by operative subdivisions of internal affairs bodies of Ukraine*]: thesis of Dr. of Law: 12.00.09. DDUVS. Dnipropetrovsk, 36 [in Ukrainian].
6. Zavorina, O.P. (2020). Osoblyvosti vzaiemodii orhaniv dosudovoho rozsliduvannia z operatyvnymy pidrozdilamy Natsionalnoi politsii v kryminalnykh provadzhenniakh shchodo nepovnolitnykh [*Peculiarities of interaction of pre-investigative investigation bodies with operational units of the national police in criminal proceedings*]. Visnyk LDUVS im. E.O. Didorenka – *Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E. Didorenko*, 2 (90): 228–238. DOI: [10.33766/2524-0323.90.228-238](https://doi.org/10.33766/2524-0323.90.228-238) [in Ukrainian].

Полномочия подразделений внутренней безопасности в административно-правовом обеспечении собственной безопасности в органах полиции

Веселова Л.Ю., e-mail: cvet-Liliya@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6665-0426>
Профессор кафедры Одесского государственного университета внутренних дел, г. Одесса, Украина.

Вербитский А.Д., ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3400-8073>
Аспирант Одесского государственного университета внутренних дел, г. Одесса, Украина.

Аннотация. Цель этой статьи заключается в определении состояния правового регулирования полномочий подразделений внутренней безопасности в обеспечении собственной безопасности в органах полиции, и разработке предложений по его административно-правовому совершенствованию. Для достижения поставленной цели использованы общенаучные и специальные методы научного поиска. По результатам исследования установлено, что полномочия подразделений Департамента внутренней безопасности в административно-правовом обеспечении собственной безопасности в органах полиции условно можно разделить на: организационно-координационные; функционально-практические; контрольно-надзорные; информационно-аналитические; превентивно-профилактические. Обосновывается, что для закрепления административно-правового статуса подразделений внутренней безопасности и совершенствованию правового регулирования их полномочий в сфере обеспечения собственной безопасности в органах полиции в Закон Украины «О Национальной полиции» и другие ведомственные нормативно-правовые акты МВД Украины нужно внести ряд дополнений и изменений.

Ключевые слова: собственная безопасность, полиция, полицейский, подразделение внутренней безопасности, полномочия.

FOREIGN EXPERIENCE IN REGULATING CRIMINAL LIABILITY FOR CRIMES THAT ENCROACH ON THE EXECUTION OF A COURT DECISION

Yusubov Kostyantyn,

Kyiv University of Law The National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

email: raisa_academia@ukr.net

Abstract. The article studies foreign experience of criminal liability for certain crimes encroaching on the order of execution of a guilty verdict. The existence of alternative models for securing in criminal laws of European states the rules on liability for non-enforcement of a court decision, primarily due to national characteristics of the criminal law, has been established.

Keywords: criminalization, criminal liability, legislation of foreign countries, judicial decision, non-enforcement of a judicial decision, criminal legal protection of justice, crimes against justice, the binding execution of a judicial decision.

Велике значення для вдосконалення правових норм, які регулюють відповідальність за злочини, які посягають на порядок виконання судових рішень, має вивчення зарубіжного досвіду. Таке вивчення не лише дає можливість здійснити оцінку стану національного кримінального законодавства, але й визначити зразки для його вдосконалення. Шістнадцятого вересня 2014 року Верховною Радою України було ратифіковано Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, розділ III якої «Юстиція, свобода та безпека» визначає напрями взаємодії у відповідних сферах. Метою співробітництва, серед іншого, є утвердження верховенства права та зміцнення відповідних інституцій, зокрема у сфері правоохоронної діяльності та правосуддя, в тому числі покращення її ефективності [1]. Тому розгляд зарубіжного досвіду регулювання кримінальної відповідальності за порушення порядку виконання судових рішень за законодавством зарубіжних країн доцільно розпочати із кримінального законодавства держав – членів ЄС.

Невиконання судового рішення. Як зауважив В. В. Налуцишин, посягання на невиконання судового рішення є типовим для законодавства держав ЄС. Зокрема, кримінальна відповідальність за невиконання рішення суду у встановлено переважній більшості держав-членів ЄС. При цьому в ряді країн у відповідальність за невиконання рішення суду як органу судової влади не відмежовується від відповідальності за невиконання рішень органів інших гілок влади. Так, у ст. 337 КК Чеської Республіки викладено норму «Перешкоджання правосуддю та перешкоджання винесенню вироку», що передбачає кримінальну відповідальність особи, яка перешкоджає виконанню рішення суду чи іншого державного органу [2].

Також ст. 254 глави 5 «Про зловживання владою» розділу IV «Про злочини і проступки проти громадського порядку, скоєних особами, що здійснюють публічні функції, або служителями культів, які виконують їх службові обов'язки» книги II КК Королівства Бельгія містить норму, яка передбачає кримінальну відповідальність за протиправні дії проти судової ухвали або наказу, а також проти будь-якого розпорядження, що його видає орган влади. Стаття 195 КК Королівства Нідерланди, викладена у розділі VIII «Злочини проти державної влади» КК Нідерландів, передбачає відповідальність за користування особою нею правами, яких її позбавлено на підставі рішення суду. У КК Королівства Данія не передбачено кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення, а у §148 глави 16 «Злочини, скоєні під час здійснення державної функції» закріплено кримінальну відповідальність особи за невиконання передбаченої законом процедури щодо розгляду справи або виконання відповідних юридичних актів. На нашу думку, невикремлення норм про кримінальну відповідальність за невиконання рішення суду від відповідальності з невиконання рішень інших гілок влади свідчить не про наявність недоліків правового регулювання, а існування певної правової традиції, оскільки закріплення кримінальної відповідальності за певне діяння в окремій статті не є свідченням ефективності її застосування.

Проте у кримінальних законах значної частини держав, які є членами ЄС, відповідальність за таке діяння як невиконання рішення суду як за злочин проти правосуддя сформульовано у виді окремої загальної норми.

У ст. Кримінального кодексу Італійської Республіки 388 «Умисне невиконання рішення судді» закріплює відповідальність за невиконання судових рішень – вироку у кримінальній справі та рішення суду у цивільній справі. У ст. 244 КК Республіки Польща закріплено кримінальну відповідальність за невиконання судової заборони або невиконання розпорядження суду [3]. У ст. 296 КК Латвійської Республіки передбачено відповідальність за умисне невиконання чи перешкоджання виконанню вироку або рішення суду [4].

У ст. 176-2 КК Естонської Республіки встановлено кримінальну відповідальність за умисне невиконання зверненого до виконання вироку або рішення суду, за відсутністю ознак інших злочинів, а саме, ухилення від сплати аліментів дітям або батькам, порушення заборони на здійснення підприємницької діяльності чи заборони працювати за певною спеціальністю чи займати певну посаду та ухилення від відбування покарання у виді позбавлення волі, відповідальність за вчинення яких передбачено окремими статтями кримінального закону [5, с. 296-301].

У ряді країн відповідальність за невиконання рішення суду викладено у виді декількох норм, які передбачають відповідальність за невиконання судового рішення певного виду. Стаття 314-7 КК Французької Республіки передбачає відповідальність за ухилення від виконання вироку майнового характеру, винесеного судом у кримінальних справах, або рішення, винесеного судом у цивільних справах про делікти, квазиделікти або аліменти, а ст. 434-39 КК Франції за протиправні діяння, пов'язані з невиконанням обвинувального вироку суду [6].

Стаття 288 КК Угорщини передбачає відповідальність за перешкоджання судовому правозастосуванню. Зокрема, за зазначеною статтю кримінальній відповідальності підлягає та особа, яка будучи оштрафованою за неповагу під час судового примусового виконання не сплатила штрафу або не виконує покладені на неї обов'язки. При цьому особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо сплатить штраф або виконає покладені на неї обов'язки до направлення до суду обвинувального акту [7].

Стаття 287 КК Румунії встановлює відповідальність за невиконання судових постанов як службовою особою, так і приватною особою, а саме за:

а) протидію виконанню шляхом опору; б) відмову службової особи у виконанні судового рішення, вчиненні необхідного для виконання конкретного діяння; в) відмову у виконанні рішення виконавчим органом; г) відмова у виконанні судового рішення про поновлення працівника на роботі; д) невиконання судового рішення про стягнення заробітної плати; е) невиконання рішення суду, які встановлюють виплату, оновлення та перерахунок пенсій; є) перешкоджання у виконанні рішення про користування будівлею; ж) невиконання судового рішення про застосування захисних заходів на підставі європейського наказу про захист [8].

Що стосується такого діяння як незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, заставленого майна або майна, яке описано чи підлягає конфіскації (ст. 388 КК), то в окремих кримінальних законах держав, (Данії, Бельгії, Іспанії, Швейцарії) правова норма, яка б регламентувала відповідальність за незаконні дії щодо майна, яке піддане опису або арешту чи підлягає конфіскації, взагалі відсутня [9, с.173-178]. У кримінальних законах інших держав інших країнах, у яких не закріплено ознаки невиконання рішення суду у виді загальної норми, в окремій статті кримінального закону передбачено відповідальність за невиконання судового рішення певного виду, в тому числі за незаконні дії з майном, на яке накладено обтяження або яке підлягає конфіскації або вилученню на підставі рішення суду. Зокрема, КК ФРН не містить загальної норми про відповідальність за невиконання рішення суду, проте у § 288 КК ФРН закріплено норму про відповідальність за перешкоджання примусовому виконавчому провадженню, а саме перешкоджання задоволенню вимог кредитора шляхом відчуження частини свого майна чи унеможливлення доступу до нього в процесі примусового виконання виконавчого провадження [10].

Також КК Австрійської Республіки, не передбачає кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення, але у § 271 передбачено кримінальну відповідальність за порушення умов арешту майна, яке підлягає конфіскації. Доцільно звернути увагу на те, що ч. 3 § 271 КК Австрії закріплено підставу для звільнення від кримінальної відповідальності за незаконні дії щодо арештованого майна, яке підлягає конфіскації, якщо особа добровільно повернула майно до початку кримінального переслідування.

Проте у кримінальних законах європейських держав передбачено як відповідальність за невиконання судового рішення, та і за незаконні дії з майном, на яке накладено арешт або яке підлягає конфіскації. Зокрема, у ст. 245 КК Литовської Республіки передбачено кримінальну відповідальність за невиконання судового рішення, не пов'язаного з покаранням, а у ст. 246 – відповідальність за розтрату або приховання майна, яке піддане опису, арешту або стосовно якого застосовано тимчасове обмеження права власності.

Таким чином, можна дійти висновку про наявність альтернативних моделей закріплення у кримінальних законах європейських держав норм про відповідальність за невиконання судового рішення, передусім, обумовлених національними особливостями кримінального законодавства, зокрема, відокремленням, або навпаки, невідокремленням правосуддя як окремого об'єкта правової охорони. З огляду на це в окремих країнах невиконання судового рішення охоплюються ознаками тих злочинів, які полягають у невиконанні актів органу влади. Крім цього, норми про кримінальну відповідальність за невиконання рішення суду можуть викладені як у виді однієї статті (загальна норма), так і у виді декількох норм, які передбачають відповідальність за невиконання судового рішення певного виду. Також значній частині кримінальних законів європейських держав у відповідній статті кримінального закону, яке передбачає відповідальність за невиконання судового рішення, зазначене діяння лише названо, тоді як формулювання норми у виді описової диспозиції, є винятком. Також кримінальні закони окремих держав

передбачають можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення, в тому числі в частині дій з майном, яке перебуває під арештом або підлягає конфіскації, в разі добровільного виконання судового рішення.

Що стосується злочинів, які посягають на порядок виконання судових рішень у кримінальному провадженні за результатами якого особі призначено покарання, не пов'язане з позбавленням свободи, то передусім, потрібно звернути увагу на те, що до визначення правових наслідків ухилення від покарань, не пов'язаних із позбавленням свободи у законодавствах різних держав мають місце різні підходи. Так, В. О. Савченко виділяє три підходи: 1) відповідальність за такі діяння передбачається виключно в статтях Особливої частини Кримінальних кодексів (КК Польщі); 2) заміна покарання на більш тяжке (кримінальні закони Королівства Бельгія, Королівства Данія, Королівства Швеція, Італійської Республіки, Латвійської Республіки, Австрійської Республіки, ФРН); 3) ухилення одночасно є і підставою заміни покарання, і окремим складом злочину (кримінальне законодавство Естонської Республіки, Королівства Іспанія, Королівства Нідерландів, Королівства Норвегія, Литовської Республіки, Аргентинської Республіки, Французької Республіки, Швейцарської Конфедерації) [11].

Також у кримінальних законах окремих держав відсутня диференціація між кримінальною відповідальністю за ухилення від виконання вироку від покарань різних видів. Зокрема, ст. 167-2 КК Естонії передбачає загальну норму щодо правових наслідків ухилення від виконання судового рішення в тому числі і вироку, яким особі призначено покарання незалежно від його виду. При цьому правові наслідки ухилення від покарання, пов'язаного із позбавленням особи свободи, визначені Пенітенціарним кодексом, який передбачає відповідальність за ухилення від покарання засудженим, якому було дозволено на певний термін залишити місце відбування покарання.

Що стосується кримінальної відповідальності за умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості (ст. 389-1 КК) та злісне ухилення особи від відбування адміністративного стягнення у виді суспільно корисних робіт (ст. 389-2 КК), у тому контексті, вони закріплені в КК України, подібні норми відсутні у законодавстві європейських держав.

Щодо стосується кримінальної відповідальності за порушення порядку виконання обвинувального вироку суду, яким особу засуджено до покарання, пов'язаного з позбавленням свободи, то доцільно звернути увагу на те, що у кримінальних законах переважної більшості держав ЄС відсутнє розмежування покарань у виді позбавлення волі, арешту та обмеження волі: арешт і обмеження волі охоплюються покаранням у виді позбавлення волі, яке засуджені відбувають у різних за режимом покарання та ступенем відкритості установах кримінально-виконавчої системи.

Практично усі кримінальні закони держав ЄС встановлюють відповідальність за втечу з місця відбування покарання та за неповернення до установи, у якій виконується вирок у разі надання засудженому дозволу на її тимчасове залишення. Наприклад, ст. 242 та §§ 1, 2, 3, 4 ст. 243 КК Польщі встановлює відповідальність за втечу законно засудженої особи з місця позбавлення свободи та сприяння втечі, а також за неповернення особи, якій надано дозвіл тимчасового залишити місце відбування покарання або попереднього ув'язнення, без поважної причини в триденний термін після спливу встановленого строку.

КК Болгарії передбачає відповідальність за втечу з місця позбавлення волі, замах та готування до втечі, самовільне залишення місця обов'язкового поселення, а також за такі діяння як незаконне звільнення засудженого або створення умов для його втечі, суб'єктом яких є виключно службові особи пенітенціарної установи. Водночас положення кримінальних законів окремих держав щодо втечі засудженого з місця позбавлення свободи характеризуються деякими особливостями. У ст. 12 глави 4/3 КК Швеції передбачено кримінальну відповідальність не самого засудженого за втечу з місця відбування покарання, лише тої особи, що організувала таку втечу або переховувала втікача, який за здійснення втечі підлягає лише дисциплінарній відповідальності [12]. У КК Австрійської Республіки встановлено відповідальність виключно за підбурювання до втечі та надання допомоги втікачеві.

З викладеного вбачається, що в ряді держав - членів ЄС закріплено кримінальну відповідальність лише за кваліфікований вид втечі з місця позбавлення свободи, а також відповідальність особи, яка організувала таку втечу, а той час як особа, яка вчинила втечу, притягується до дисциплінарної, а не до кримінальної відповідальності. На думку О. В. Бринзанської, це зумовлено тим, що правова ментальність західноєвропейських країн характеризується визнанням свободи особистості як однієї з найбільших цінностей [13]. Проте значна частина країн ЄС передбачає кримінальну відповідальність за втечу з місця позбавлення свободи без жодних інших кваліфікуючих ознак, що, можна пояснити значною суспільною небезпечністю злочину.

Таким чином, до особливостей регулювання кримінальної відповідальності за злочини проти порядку виконання обвинувального вироку суду, яким особу засуджено до покарання, пов'язаного з обмеженням свободи у державах ЄС належать: 1) кваліфікація пособництва втечі з місця позбавлення волі як окремого злочину; 2) встановлення кримінальної відповідальності лише за кваліфікований вид втечі з

місця позбавлення свободи; 3) закріплення кримінальної відповідальності особи, яка організувала втечу з місця позбавлення свободи з одночасним притягненням особи, яка вчинила втечу, притягується до дисциплінарної, а не до кримінальної відповідальності; 4) встановлення кримінальної відповідальності за незаконні звільнення з місця позбавлення волі та пом'якшення режиму відбування покарання, а також застосування більш тяжких видів покарань відносно суб'єктів злочинів проти кримінально-виконавчої системи, що є службовими особами пенітенціарних установ.

References:

1. *Uhoda pro Asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimi derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony* [The Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, of the other part]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (In Ukrainian)
2. *Kryminalnyi kodeks Respubliki Chexhiia* [Criminal Code of the Czech Republic]. URL: <http://www.legislationline.org/download>
3. Stanich V. S. (2016) *Kryminalnyi kodeks Respubliki Polshcha* [Criminal Code of the Republic of Poland]. K., 2016. 138 p. (In Ukrainian)
4. *Kryminalnyi kodeks Latviiskoi Respubliki* [Criminal Code of the Republic of Latvia]. URL: <http://www.law.edu.ru/norm/norm>.
5. Nalutsyshyn V. V. (2016) *Kryminalna vidpovidalnist za nevykonannia sudovoho rishennia za zakonodavstvom Latvii, Lytvu ta Estonii* [Criminal liability for non-compliance with a court decision under the laws of Latvia, Lithuania and Estonia]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriia yurydychna* [Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. The series is legal]. 2016. Vypusk № 2. P. 296-301. (In Ukrainian)
6. *Kryminalnyi kodeks Frantsuzkoi Respubliki* [Criminal Code of the French Republic]. [Stanich V. S.; pid red. V. L. Menchynskoho; per. na ukr. K. I. Mazurenko]. Kyiv. OVK, 2017. 348 p. (In Ukrainian)
7. *Kryminalnyi kodeks Respubliki Uhorshchyna* [Criminal Code of the Republic of Hungary]. URL: <http://www.legislationline.org/download>
8. *Kryminalnyi kodeks Respubliki Rumuniia* [Criminal Code of the Republic of Romania]. URL: <http://www.legislationline.org/documents>
9. Bohoniuk H. I. (2015) *Zakonodavcha rehlementatsiia kryminalnoi vidpovidalnosti za zakonodavstvom derzhav kolyshnoho SRSR* [Legislative regulation of criminal liability under the laws of the former USSR]. *Yurydychnyi visnyk* [Legal Bulletin]. 2015. № 1. P. 173-178.
10. Khavroniuk M. I. (2006) *Kryminalne zakonodavstvo Ukrainy ta inshykh derzhav kontynentalnoi Yevropy: porivnialnyi analiz, problemy harmonizatsii: monohrafiia* [Criminal legislation of Ukraine and other states of continental Europe: a comparative analysis, problems of harmonization: a monograph]. Kyiv: Yuryskonsult, 2006. 1048 p. (In Ukrainian)
11. Savchenko V. O. (2017) *Kryminalna vidpovidalnist za ukhlyennia vid pokarannia, ne poviazanoho z pozbavleniam voli: avtoref. dys. ...kand. yuryd. nauk* [Criminal liability for evasion of punishment not related to imprisonment: author. dis. ... Cand. jurid. Science]. Kyiv. 2017. 22 p. (In Ukrainian)
12. Kuznetsova N.F., Beliaev S.S. (2001) *Uholovnyi kodeks Shvetsyy. Assots. «Iuryd. tsestr»* [Swedish Penal Code. Assoc. "Jurid. center"]. SPb.: Yuryd. tsestr Press, 2001. 304 p.
13. Brynzanska O. V. (2012) *Kryminalna vidpovidalnist za zlochyny proty kryminalno-vykonavchoi systemy: dys. ...kand.iuryd.nauk* [Criminal liability for crimes against the criminal-executive system: dis. ... Candidate of Law]. Kyiv, 2012. 227 p. (In Ukrainian)

Зарубежный опыт регулирования уголовной ответственности за преступления, посягающие на порядок исполнения судебного решения

Юсубов К. В., email: raisa_academia@ukr.net

Киевский университет права Национальной академии наук Украины, Киев, Украина

Аннотация. В статье проведено исследование зарубежного опыта уголовной ответственности за отдельные преступления, посягающие на порядок исполнения обвинительного приговора. Установлено наличие альтернативных моделей закрепления в уголовных законах европейских государств норм об ответственности за неисполнение судебного решения, прежде всего, обусловленных национальными особенностями уголовного законодательства.

Ключевые слова: криминализация, уголовная ответственность, законодательство зарубежных стран, судебное решение, неисполнение судебного решения, уголовно-правовая охрана правосудия, преступления против правосудия, обязательность исполнения судебного решения.

IMPACT OF THE EUROPEAN COURT'S LEGAL ATTITUDE ON THE ELECTORAL SYSTEM IN UKRAINE

Teremetskyi Vladislav Ivanovych

Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine,
professor of departments civil law and procedure,
West Ukrainian National University
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2667-5167>
email: vladvokat333@ukr.net

Chudyk Nataliia Olehivna,

Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor constitutional, administrative and financial law,
West Ukrainian National University
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0649-2715>
email: Natali_ternopil@ukr.net

Abstract. The article is focused on the analysis of international and legal standards of judicial control over the realization of electoral rights. Elections are one of the forms of direct democracy, which are a complex political and legal process for the formation of state and authoritative institutions through the implementation of individual's political rights. The attribution of the latter to the so-called "first generation" in the evolution of individual rights and freedoms, their general constitutional consolidation testifies to the basic importance in a state-organized society. However, these rights have a clear specific feature of the legal nature, which is reflected both in the regulatory consolidation and in the construction of a system of guarantees of their observance and implementation by a person.

The authors of the article have revealed the specifics of international and legal standards of judicial control over the realization of electoral rights. The main attention is focused on the complexity of the electoral process, as well as the involvement of "political players" and politically sensitive issues that "inevitably lead to disputes", as noted by the European Commission for democracy through law, better known as Venice Commission in its Report on the Settlement of Electoral Disputes. Such disputes are a "natural component of a full-fledged political life" in a country that, in turn, is a "natural component of a full-fledged pluralistic system". Therefore, resolving these disputes is a key element of effective and functional "electoral governance" to ensure the confidence in electoral processes.

The authors have concluded that the international and legal practice of judicial control over the realization of electoral rights is diverse and, to some extent, contradictory. The international and legal mechanism for the realization of electoral rights has undergone a certain evolution, due to the ambiguity and specificity of each situation, as well as the need to protect one of the key values of modern democracy – the right to elect and to be elected. It has been proved that the practice of international courts, first of all the European Court of Human Rights, also plays an important role. The authors have studied the ways of implementing international standards into the national system of law – legislative, law-enforcement, as well as through their direct application by all subjects of the relevant legal relations.

Keywords: electoral rights, judicial control over the realization of electoral rights, European Court of Human Rights, right to free elections, electoral process, electoral system.

Актуальність. Міжнародно-правові стандарти у сфері виборів є складовою загальної категорії міжнародних стандартів, яскравим прикладом впливу міжнародно-правового регулювання на одну з важливих галузей національного права – виборче право. Однак міжнародні виборчі стандарти як інститут міжнародного права – їх значення для національного виборчого права все ще недостатньо вивчені. Не існує єдиної точки зору щодо правової природи цих стандартів, їх місця у системі виборчого права. Цим обґрунтовується актуальність проблематики запропонованого дослідження.

Не можна заперечувати як джерельного, так і певного змістовного зв'язку міжнародних виборчих стандартів із міжнародними стандартами прав людини. Бачення суті правової основи виборів як дотримання специфічних виборчих прав громадян досить поширене. Звичайно, демократичні вибори передбачають належну реалізацію виборчих прав громадян. Хоча перші міжнародні виборчі стандарти були сформульовані у міжнародно-правових актах, присвячених правам людини, однак і ці положення мають зміст, який виходить за межі «людиноправного» контексту.

Роль системи міжнародних виборчих стандартів значно ширша, аніж забезпечення виборчих прав громадян. Вибори слід розглядати не лише як сферу реалізації прав і свобод людини, а передусім як суспільно-політичний інститут, який визначає формування складу органів влади демократичної держави. Вибори є способом реалізації народного суверенітету, коли основним суб'єктом виступає не окрема людина, а народ як громадсько-політична сила, що формує офіційну владу в країні. Тому вибори слід розглядати як базовий інститут демократичного державного режиму.

Право на вільні вибори гарантовано Європейською конвенцією про захист прав людини й основоположних свобод. З усіх демократичних гарантій проти зловживань політичною владою цей міжнародний документ є фундаментальним. Здатність людей виявляти свою індивідуальність та здійснювати свій вибір мирним шляхом, за допомогою виборчого бюлетеня, має ключове значення для стабільності в будь-якому суспільстві та для безпеки демократії в Європі.

Стаття присвячена розгляду міжнародних виборчих стандартів як елементу загальної категорії міжнародних правових стандартів, історично першим зразком яких є міжнародні стандарти у сфері прав людини. Міжнародні правові стандарти фіксуються в актах двох типів – міжнародних договорах, що підлягають ратифікації (зобов'язальні акти), та актах міжнародних організацій (акти «м'якого права»). Важливу роль відіграє також практика міжнародних судів, насамперед Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти проблематики, що стосується практики ЄСПЛ щодо виборів та його впливу на виборчу систему України, знайшли своє відбиття у працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як Б. Бауринг, С. А. Голубок, А. Ковлер, М. В. Мазур, П. М. Рабінович, М. де Сальвіа, С. Р. Тагієв, С. В. Шевчук, Є. Юрійчук та ін.

Водночас чимало важливих питань і досі є невирішеними, зокрема щодо аналізу міжнародно-правових норм судового контролю за реалізацією виборчих прав, специфіки міжнародно-правових стандартів судового контролю за реалізацією виборчих прав і взагалі імплементації позитивного міжнародного досвіду в національне законодавство України. Тож проблематика цієї статті є актуальною.

Мета статті – дослідити шляхи імплементації міжнародних стандартів у національну систему права – законодавчий, правозастосовний, а також через їх безпосереднє застосування усіма суб'єктами відповідних правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Безперечно, вибори – важливий інститут безпосередньої форми народної демократії, за допомогою якого забезпечується оновлення складу органів державної влади та місцевого самоврядування. Він має пріоритетне значення для забезпечення легітимності державної влади, розвитку громадянського суспільства, стабільності конституційного ладу та наступності влади народу, формування державності на демократичних, правових засадах. Інакше кажучи, завдяки інституту виборів фактично здійснюється публічне політичне відтворення самої держави.

Утім все зазначене може бути практично реалізовано лише за умов існування ефективної виборчої системи та демократичних принципів і процедур формування представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування, належного законодавчого врегулювання статусу всіх суб'єктів виборчого процесу [1, с. 18].

Наявність національної системи ефективного розгляду окремих скарг та звернень з питань, пов'язаних із виборчими правами, є однією з основних гарантій вільних і справедливих виборів. Така система забезпечує ефективне здійснення особистих прав на голосування і висування кандидатури на виборах, підтримує загальну довіру до управління виборчим процесом державою і є важливим механізмом у розпорядженні держави для виконання її позитивного зобов'язання за статтею 3 Протоколу № 1 про проведення демократичних виборів [2].

Один із основних актів «м'якого» права – Кодекс належної практики у виборчих правах, прийнятий Венеційською комісією на 52 Пленарній сесії 18-19 жовтня 2002 р. (CDL-AD(2002)023rev2-cor) – серед процедурних гарантій умов реалізації принципів в галузі виборів, акцентує свою увагу на дієвій системі оскарження. Водночас у системі побудови органів оскарження пропонується два можливих варіанти:

- позовні заяви можуть розглядатися звичайними судами, спеціальним судом або конституційним судом;
- скарги можуть розглядатися виборчою комісією.

У пункті 93 Кодексу, пропозиція здійснювати розгляд скарг виборчою комісією, підтримується особливо прихильно, з позицій формування комісій з висококваліфікованих фахівців, тоді як суди мають менший досвід у питаннях, пов'язаних з виборами.

Аналізуючи таку високу оцінку «позасудового» порядку оскарження, слід звернути увагу на загальний зміст Кодексу, в тому числі щодо рекомендацій з формування складу органів адміністрування виборів (виборчих комісій), які повинні бути незалежні, безсторонні, кваліфіковані, за можливості участі судді або службовця суду.

На жаль, обрана в Україні система формування органів адміністрування виборів окружного (територіального) та дільничного рівня хіба що декларативно відповідає цим рекомендаціям. Тому

надавати додаткові повноваження з вирішення спорів виборчим комісіям, діяльність яких більше зумовлює виникнення цих спорів, аніж їх розв'язання, є, очевидно, недоречним. За таких умов усіляко підтримуємо пропозиції щодо професіоналізації діяльності членів виборчих комісій, яку активно висловлюють провідні міжнародні організації у сфері виборів (наприклад, Міжнародна фундація виборчих систем), а також вектор розвитку виборчого законодавства (зокрема, відображений у Виборчому кодексі України), яким сфера спорів, що підвідомчі виборчим комісіям, постійно звужується [3, с. 6].

Аналіз процесуальних особливостей провадження у справах з виборів та референдуму, а також досвіду його застосування свідчить про їх відповідність стандартам і гарантіям (загальність права на звернення до суду, простота і уникнення формалізму, предмет оскарження, строки розгляду, форма слухання тощо). Однак з позицій оцінки ефективності (дієвості) судового захисту виборчих прав особливу увагу слід звернути на питання повноважень судів під час розгляду спорів та оцінки відповідності між застосовуваними повноваженнями та їх наслідками.

Комплексне застосування статті 13 Конвенції та статті 3 Першого Протоколу неодноразово давали Суду підстави констатувати порушення конвенційних зобов'язань у справах з виборчого процесу, де національна система оскарження, навіть встановивши порушення, не змогла запропонувати особі відновлення її політичних прав, незалежно від рівня впливу порушення на загальний результат виборів [4]. Очевидно, що демократія визначає рівну вагу для держави кожного голосу кожного виборця, а тому і законні процедури повинні концентруватися і обмежуватися не лише остаточним результатом. В одній із справ ЄСПЛ сформував підхід, за яким той факт, що існувала велика різниця в голосах між кандидатами, не мав значення, а його використання не могло бути виправданням надмірно з формальних підстав для того, щоб уникнути розгляд виборчих скарг по суті, коли йшлося про розгляд обсягу порушень, незалежно одне від одного, перед визначенням їх наслідків для загального результату виборів [5].

Крайня форма втручальних повноважень під час розгляду виборчих спорів – скасування результатів виборів – теж є одним із міжнародних стандартів захисту прав. Таке повноваження може бути реалізоване лише у разі, якщо виявлені у процесі розгляду порушення могли вплинути на встановлені результати, тобто на розподіл мандатів. Цей принцип є загальним, проте слід залишити можливість для його уточнення, тобто не обов'язково скасовувати результати по всій країні або в окрузі: повинна існувати можливість скасування результатів лише на окремій виборчій дільниці. Це дозволяє уникнути двох крайнощів: скасування результатів виборів взагалі, в ситуації, коли порушення вплинули лише на невелику територію, і відмови від скасування під приводом, що територія, на якій порушення далися взнаки, була досить малою (п. 101 Кодексу).

Рішення про визнання виборів недійсними повинні відображати справжню нездатність встановити побажання виборців (Case of Kovach v. Ukraine) [6]. У справі *Namat Aliyev v. Azerbaijan* Суд дійшов висновку, що фальсифікації з боку двох виборчих посадовців не призвели до зміни остаточного результату виборів, на яких заявниця перемогла. Тим не менше національні органи визнали результати виборів недійсними в порушення національного виборчого законодавства і без урахування обмежених наслідків фальсифікацій. Зробивши це, національні органи, по суті, допомогли посадовцям перешкодити виборам. Таке рішення свавільно порушило виборчі права заявниці, позбавивши її можливості бути обраною до парламенту. Воно також продемонструвало відсутність занепокоєння щодо цілісності і ефективності виборчого процесу, що не могло вважатися сумісним з духом права на вільні вибори [5].

Водночас ЄСПЛ визнає, що через складність виборчого процесу та часові рамки виборчих процедур може вимагатись розгляд скарг на недотримання виборчого законодавства у короткий строк, щоб уникнути гальмування виборчого процесу. З тих самих практичних причин держави можуть визнати недоцільним вимагати від судів дотримання набору дуже суворих процедурних гарантій або винесення дуже детальних рішень. Тим не менше, ці міркування не можуть виправдати піддрив ефективності процедур судового оскарження рішень, дій або бездіяльності виборчих комісій, і необхідно забезпечити належні зусилля для розгляду суті суперечливих індивідуальних скарг, що стосуються виборчих порушень, і щоб відповідні рішення були достатньо обґрунтованими [3, с. 5].

Висновки. Міжнародні правові стандарти виконують роль визначальних засобів досягнення правової єдності держав, які поділяють спільні цінності і глибинні правові принципи. У такий спосіб здійснюється поступове формування європейського правового простору, який базується на уніфікації національного права держав-членів Ради Європи шляхом визнання й імплементації європейських правових стандартів. У цьому контексті формується нове правове явище – галузі внутрішньодержавного права без національного атрибутування. Саме тому можна говорити, наприклад, про «європейський виборчий доробок» – галузь виборчого права, яка, як цілісна система норм, є спільною для багатьох європейських національних систем права.

Україна зробила істотні кроки в контексті реалізації європейських стандартів демократичних виборів завдяки імплементації відповідних норм у національне виборче законодавство, хоча цей процес все ще

незавершений. Водночас значно більше застережень виникає щодо дотримання цих стандартів у процесі застосування законодавства під час проведення виборів, як це засвідчується, зокрема звітами місії міжнародного спостереження. В Україні продовжують існувати проблеми як належного розуміння природи, змісту і статусу європейських виборчих стандартів, а отже, і принципів виборчого права, так і сумнівна практика певного ігнорування зазначених стандартів, що має ознаки правового нігілізму

Таким чином, міжнародні виборчі стандарти виступають в основному як галузеві принципи об'єктивного виборчого права і містять як виклад обов'язкового змісту відповідних основоположних вимог, так і рекомендації щодо їх реалізації. Такі стандарти повинні складати систему мінімальних вимог як до національного виборчого законодавства, так і до правозастосовної практики проведення виборів, без дотримання яких немає сенсу говорити про існування демократичних виборів.

References:

1. Teremetskyi V.I., Chudyk N.O. (2021) Sudova praktyka shchodo vyrishennia vyborchychk sporiv. Naukovi zapysky. Seria: Pravo. 2021 10. P. 15–19.
2. Case of Uspaskich v. Lithuania. Judgment. European Court of Human Rights of December 20, 2016 (Application No 14737/08). Strasbourg, from: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-169844>
3. Chudyk N., Teremetskyi V., Martseliak O., Velychko V., Martseliak S., Shamrai V. Legal Positions of the European Court of Human Rights on the Right to Free Elections and Their Influence on the Formation of a Democratic Electoral System. Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues, 2021. Vol. 24, Special Issue 1, P. 1-9.
4. Protocol to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (1952), from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535
5. Case of Namat Aliyev v. Azerbaijan. Judgment. European Court of Human Rights of April 8, 2010 (Application No 18705/06). Strasbourg, from: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-98187>
6. Case of Kovacs v. Ukraine. Judgment. European Court of Human Rights of February 7, 2008 (Application No 39424/02). Strasbourg, from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_452

Влияние правовой позиции Европейского суда на избирательную систему в Украине

Теремецкий Владислав Иванович, email: vladvokat333@ukr.net,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2667-5167>

доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист Украины, профессор кафедры гражданского права и процесса Западноукраинского национального университета

Чудик Наталья Олеговна, email: Natali_ternopil@ukr.net,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0649-2715>

кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры конституционного, административного и финансового права Западноукраинского национального университета

Аннотация. Статья посвящена анализу международно-правовых норм судебного контроля за реализацией избирательных прав. Авторы статьи раскрыли специфику международно-правовых стандартов судебного контроля за реализацией избирательных прав. Авторы пришли к выводу, что международно-правовая практика судебного контроля за реализацией избирательных прав разнообразна и в определенной степени противоречива. Международно-правовой механизм реализации избирательных прав претерпел определенную эволюцию из-за двусмысленности и специфики каждой ситуации, а также необходимости защиты одной из ключевых ценностей современной демократии - права избирать и быть избранным.

Ключевые слова: избирательные права, судебный контроль за реализацией избирательных прав, Европейский суд по правам человека, право на свободные выборы, избирательный процесс, избирательная система.

Centre for European Reforms Studies a.s.b.l.
(Grand Duchy of Luxembourg)

European Reforms Bulletin

scientific peer-reviewed journal

2021
No. 1

Passed for printing 31.03.2021. Appearance 07.04.2021.
Typeface Times New Roman. Circulation 100 copies.

Design, computer page positioning, layout: **Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg**
All the articles are published in author's edition. Publishing institution: **Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg** (Registre de commerce et des sociétés, Luxembourg, F 10.340, siège social: L-1541 Luxembourg, 36, boulevard de la Fraternité),
+352661261668, email: bulletin@email.lu, <http://cers.eu.pn/bulletin.html>